

XXXIIIe RECHTSCONGRES GEORGANISEERD DOOR DE VLAAMSE JURISTENVERENIGING TE BRUSSEL (V.U.B.) 23 APRIL 1988

AANSPRAKELIJKHEID OOK ETHISCH BESCHOUWD

FEESTREDE DOOR PROF. DR. R. DILLEMANS,
RECTOR VAN DE K.U.LEUVEN

1. Ik ken de sfeer van deze congressen — ik heb er zelf drie ingericht — rond dit uur in de namiddag. Voor de organisatoren is het succes bezegeld, ook als die feestredenaar er naast praat, dat brengt hen niet meer in verlegenheid, dat is niet meer hun zaak, maar zijn «aansprakelijkheid», ook als het auditorium nog alleen is samengesteld uit wie extra verlof kreeg van thuis.

Feestredenaars moeten feestelijke dingen zeggen. Ik ben ondertussen gepromoveerd — u denkt dat de zin verder gaat: «tot mijn niveau van incompetentie», maar dat wens ik nu niet speciaal vandaag in het licht te stellen — gepromoveerd tot het niveau van feestredenaar, all-round voorzitter en vooral lidmaatschap van beschermcomités. Het is dan ook met wat heimwee dat ik terugdenk aan die ernstige grondige juridische discours die vooral binnen de confidentiële kring van de collega's aansloegen.

Feestredenaars op het eind van een congres hebben een onmogelijke opdracht. U verwacht niet dat ik nog eens het thema van de aansprakelijkheid overdoe. U zou niet aangaan dat ik over iets helemaal anders sprak, bv. over het paradigma van Heisenberg, over het belang van de preventieve gezondheidszorg, of over het hiernamaals — hoewel zij alledrie zeer belangrijke en actuele thema's zijn, een feestrede waardig.

Nu, ik heb geleerd, zoals velen hier waarschijnlijk, dat onmogelijke opdrachten uiteindelijk de gemakkelijkste zijn. Ik hoop dat dit moge blijken uit het verder verloop en dat u straks niet moet vaststellen dat ik mij er gemakkelijk heb vanaf gemaakt.

Ik heb twee delen in mijn uiteenzetting.

2. De aansprakelijkheid is altijd een *centraal begrip* geweest in elk privaatrechtelijk systeem, door de regeling waarvan telkens het gehalte van dat rechtsstelsel bepaald wordt. Veel meer dan door de instituten die het in het leven roept om andere menselijke relaties te regelen en die sterke ethnisch-culturele verschillen kunnen vertonen, zoals de inrichting van het huwelijk, de vorm van de contracten, het erfrecht. In het publiekrecht hebt u ook zulke test van gehalte, nl. de mate waarin de burger inspraak heeft in het

overheidsbestel en de democratie. (Beide verwijzen zij naar de relevantie van de persoon in de rechtsomgeving).

Dat gehalte — ik keer terug naar de aansprakelijkheid, is niet hoog in stelsels waar iemand schuldig wordt geacht omdat hij een arbitraire proef — die van het vuur of het water — niet doorstaat. Het is niet hoog daar waar het voor een bepaald politiek streefdoel alle leden van een bepaalde groep — de joden bv. — zonder meer aansprakelijk stelt — en dat was niet het monopolie van de nationaal-socialisten. Dat gehalte is in gevaar telkens men per se om politieke redenen schuldigen moet vinden.

3. Het *toenemend belang* van aansprakelijkheid en aansprakelijkheidsrecht in onze hedendaagse hyperactieve, hyperkinetische technologische samenleving is een bekend thema.

Leven is risico nemen. Het «Lebe gefährlich» heeft zelfs een tijdlang vele jongeren als levensthema aangesproken. De risico's zijn onmiskenbaar toegenomen in onze moderne samenleving. Vele goede traditionele ingrediënten ervan zijn riskant geworden. Ik herinner mij een fameuze evolutie in de Amerikaanse rechtspraak over het begrip van zaken die «inherent gevaarlijk» waren. Het begon met een flesje belladonna, een geweer, een heel hoge steiger en het eindigde bij de dagelijkse dingen des levens. De straat die vroeger zo uitnodigend kon zijn, is nu een gevaarlijke streep voor een bejaarde die haar niet meer zonder hulp kan oversteken, tenzij tussen welbepaalde uren van de dag.

Onze arbeidsongevallenwetgeving startte in een tijd waar u op de weg naar het werk hoogstens door een snelle postkoets kon worden overreden. Als u nu in een winkelwandelstraat terecht komt, herademt u als in een andere onwezenlijke omgeving en zelfs daar steken de mensen nog schichtig over omdat zij het nog niet echt betrouwen.

Even groot is de risicostijging in de vertechniseerde professionele wereld van het industriële milieu en het is de vraag of op dat gebied de aangekondigde post-industriële beschaving er echt anders zal uitzien.

Maar zelfs in de dagelijkse leef- en woonomgeving is het gevaarlijk leven vooral voor ouderen en jonge kinderen die

hier hun meeste slachtoffers laten.

Het toenemend risico gaat gepaard met een toenemende nood aan veiligheid. De vraag naar veiligheid is onverzagdigbaar; hoe meer veiligheid men bezit (bv. onder de vorm van materieel bezit en rijkdom), des te meer stijgt de nood aan beveiliging van wat men bezit (de bloei van de veiligheidsindustrie).

De toenemende aspiratie naar veiligheid geeft aanleiding tot een vermenigvuldiging van aansprakelijkheidsvorderingen en een stijging van hun omvang. Van het recht wordt tot het obsessionele toe compensatie gevraagd voor deze grote fysieke onveiligheid en onzekerheid. Daarbij gaan wij ervan uit dat in nagenoeg alle gevallen schade en ongevallen veroorzaakt zijn door «ergens» een menselijk falen, wenselijk wij dat alle schade vergoed wordt.

Dit laatste tot ontsporingen toe, zoals wij allen met vrees zien gebeuren in de professional liability crisis in de V.S., vooral in hoofde van producenten en dienstverleners (medical practice, aansprakelijkheid van advocaten) in een mate die deze aansprakelijkheden onverzekerd maakt en uiteindelijk leidt tot het failliet van het systeem, maar uiteindelijk zelfs tot dat van de dienstverlening zelf. Als heel wat dokters een eindje omrijden als zij een wegongeval in zicht krijgen, als een rechtgeaard advocaat zich te veel censurerende, voorafgaande vragen moet stellen vooraleer hij een verdediging durft opnemen, dan is de uitkomst van ons systeem zeker niet gelukkig te noemen.

Dan lijden evident de gezondheidszorg, resp. de rechtsverdediging, twee belangrijke meerdiens ten van onze welvaartstaat daaronder en daarmee is niemand gediend; daarmee organiseert men de ondienst.

Wie de verschillende sferen van het maatschappelijk leven heeft doorlopen, krijgt steeds meer de indruk dat de grote groep zich heeft genesteld in een situatie van jarenlange professionele onverantwoordelijkheid. Ik denk daarbij niet alleen aan de bekende paraplu — er is trouwens ook de parachute en de schietstoel, het dubbele net onder de trapeze met exotische kleuren. Ik denk aan de vele onafzetbaren, de vrijbuiters in een aantal private en publieke instellingen, de mannen en vrouwen met een gestroomlijnde beroepsuitoefening waar niets kan misgaan, de vele feitelijk «extraterritoriaal». De velen die nooit rekening moeten afleggen, althans niet voor hun medemensen.

En dan zijn er nog enkele anderen, waaronder een groep van verantwoordelijken, van zorgers, van zogenoemde zelfstandigen die rechtstreeks — niet langs de fichier, het computerscherm of de kaderopstelling — met het lot van medemensen doende zijn; het kan het mooiste beroep zijn, het meest humane, soms ook het meest renumeratieve, het is alles samen genomen het meest bezwarende, omdat de individuele mens het meest delicate en ook meest eisende object van zorgen is. Laten we deze professionelen niet verder ontmoedigen. Zij houden meer dan wie ook de kwaliteit in ons bestaan. Eén van de oudste zondige opstellingen in de eerste tijden van de mens en in deze tijd is de laaghartige roep: «ben ik soms de bewaker van mijn broeder?». Schiet niet te vlug op de anderen. Est modus in omnibus rebus. De verdere kwantitatieve uitbreiding van de aansprakelijkheid kan niet oneindig doorgaan.

4. Als men dan toch bij de vooral sympathieke basisoptie blijft van de prioritaire bescherming van het slachtoffer, dan zijn er andere kwalitatieve elementen in deze bescher-

ming die men zou kunnen en moeten behartigen.

Deze fundamentele keuze ten voordele van de belangen van de gelaedeerde was een basisoptie van de opstellers van de Code civil in 1803: «la loi ne peut balancer entre celui qui se trompe et celui qui souffre».

Van ons aansprakelijkheidsrecht is gezegd (o.m. door Ronse) dat het, in vergelijking met dat van andere landen, op een systematische en merkwaardige manier steeds ondubbelzinnig de belangen dient van het slachtoffer en deze stelt boven de belangen van de dader, en dat op alle punten:

— foutnotie: culpa levissima

— oorzakelijkheid: equivalentieeler

— schade: restitutio in integrum (daar waar bv. het nieuw Nederlands B.W. een matigingsrecht kent, gelet op de vermogenstoestand van de ongevalspartijen en de concrete ongevalsomstandigheden).

Maar, de wetgever, de rechters, de administratie, de experts, de verzekering — ook de sociale verzekering — zouden nu eens bij prioriteit aandacht moeten besteden aan het *tweede luik van het aansprakelijkheidsrecht*, nl. schade en schadeloosstelling, de evaluatie en begroting van de schade, vooral dan van de menselijke schade. Wij beschikken hier over de nodige wetenschappelijke onderbouw. Hij werd hier bij ons gemaakt in de nog onvoldoende gekende en gebruikte trologie over «Schade aan de Mens» van Viaene, Van Steenberge en Lahaye.

5. Maar misschien is het ter discussie stellen van de verdere evolutie van de aansprakelijkheidsregeling *fundamenteel* doordat het institutionele fundament ervan, nl. de persoonlijke fout van een verantwoordelijk persoon steeds meer zijn relevantie verliest.

Iedereen volgt die evolutie; u zult erover gesproken hebben vandaag: de teloorgang van wat een paar eeuwen geleden als de grote overwinning op de donkere middeleeuwen doorging (vanuit Italië, waar ook de Renaissance ontstond): de vestiging van aansprakelijkheid op persoonlijke fout.

Het is de geleidelijke overdracht van de verantwoordelijkheid naar de groep, de samenleving, de overheid, de overgang van foutaansprakelijkheid naar risico-aansprakelijkheid, de groei van de zogenaamde «objectieve aansprakelijkheid», met haar corollaria daaraan: de de-personalisering van de procedures en de overname in de spiraal van de verzekering.

De aansprakelijkheid wordt steeds meer ontdaan van haar morele connotaties door het wegvallen van de band met subjectieve verwijtbaarheid. Het foutbegrip wordt geobjectiveerd (the learned hand formula in de V.S.): er is «negligence» wanneer de kosten om de schade te voorkomen kleiner zijn dan de kost van het schadegeval, en die kost is de probabiliteit dat de schade zich voordoet, vermenigvuldigd met de omvang van de schade.

Het aansprakelijkheidsproces wordt gedepersonaliseerd doordat de vordering vaak wordt ingesteld door de ene verzekeraar (first party insurer) tegen de aansprakelijkheidsverzekeraar (third party insurer).

Bovendien, schijnt men te constateren, wordt de aansprakelijkheid geneutraliseerd door de aansprakelijkheidsverzekering.

6. *Heeft deze hele evolutie haar grens bereikt, kan zij nog een tijd doorgaan of is er geen grens?*

Ik kan alleen met zekerheid op de laatste vraag antwoor-

den. Maar dan ook met zekerheid: er is een grens.

1) Ten eerste heeft men nooit echt een bepaalde grens overschreden: de aansprakelijkheid voor opzettelijke fout en in de regel ook voor zware fout.

Wie een zware (grove) fout pleegt is en blijft daarvoor individueel aansprakelijk en kan de gevolgen daarvan niet afwentelen op de collectiviteit via verzekering.

Dit betekent dat wij aan de foutaansprakelijkheid vasthouden, maar dat wij alleen het begrip fout tot zijn ware proporties hebben, gereduceerd. Ik moge hier verwijzen naar de publicatie van Cousy, Simoens en P. Van der Vorst («Esquisse d'une théorie générale du 'risque professionnel' et du 'risque juridique'» (*J.T.*, 1975, 393)): «Cette distinction conduit non pas à nier la faute en bloc mais à introduire, en son sein, une nouvelle distinction entre la faute foncièrement grossière, impardonnable, qui (...) engage en toutes circonstances, la responsabilité personnelle de l'auteur et la faute qui, conditionnée par l'environnement social de l'individu, est détachable de la personnalité de son auteur et se trouve ainsi absorbée par la notion de risque». (Vgl. Tunc («Risques et sécurité», *J.T.*, 1972, 459) die onderscheidt tussen «la faute» en «l'erreur» inhérente à l'activité humaine).

In verband met de neutralisering van de aansprakelijkheid door de aansprakelijkheidsverzekering moet gewezen op de beperking van de verzekering door de onverzekerbaarheid van de grove fout («la faute grave» van artikel 16 van de verzekeringswet).

Ook op andere gebieden stellen wij vast dat wij nog ten volle vasthouden aan de persoonlijke aansprakelijkheid voor zware of grove fout:

— artikel 18 arbeidsovereenkomstenwet: de werknemer is niet aansprakelijk voor zijn lichte fout, wel voor zijn zware fout (en repetitieve fout).

— ook in de ziekteverzekering: artikel 70, § 3, b.

— alleen in de arbeidsongevallenverzekering is uitsluiting en aansprakelijkheid beperkt tot de opzettelijke fout van de werknemer (art. 48).

Verdringen deze rechtstreekse private en (vooral) sociale verzekeringen de aansprakelijkheid? Het antwoord is, de arbeidsongevallensector niet te na gesproken (en dan nog: alleen immuniteit van werkgever en werkmakkers), negatief. Integendeel, via de figuur van de wettelijke indeplaatsstelling maken de private en de sociale risicodragers juist gebruik van de aansprakelijkheidsregels om de uitgekeerde vergoedingssommen op de schadeverwekkers te verhalen. (Afgezien van het feit dat het dan vaak om een afrekening gaat tussen verzekeraars onderling — de schadeverwekker is immers meestal zelf ook verzekerd — en de beweerde preventieve werking niet tot het individu van de schuldige dader doordringt (daarvoor is het proces dat buiten hem om tussen verzekeraars wordt gevoerd te «anoniem»)), zijn er de tijd- en geldroerende praktische moeilijkheden die met de uitoefening van het verhaal verband houden. Anderzijds is er dan weer het voordeel dat de rechtstreekse verzekeraars die aan de kant van het slachtoffer staan, éénzelfde belang hebben als dit slachtoffer bij het welslagen van de aansprakelijkheidsvordering en hem dus met hun juridische en medische diensten (bv. mutualiteit) helpen bij de bewijsoverlevering en hem financieel ondersteunen tijdens de onderhandelings- en procedurefase (zie art. 70, § 2, Z.I.V.-wet).

Anders dan men had kunnen verwachten heeft de uit-

breiding van de verzekeringspraktijk en de invoering van verplichte verzekeringen (S.Z., verplichte autoverzekering, ...) niet tot een inperking maar integendeel tot een verruiming van het aansprakelijkheidsfenomeen geleid.

Het beeld is dus niet zo éénduidig en de toekomst van het traditionele civiele aansprakelijkheidsrecht is dat evenmin.

Het verschildt volgens de domeinen en de *underlying philosophies*. Als de werknemer bv. niet meer aansprakelijk is, dan zijn de zelfstandige professionelen dat bv. des te meer; zij kunnen zich niet geldig exonereren van aansprakelijkheid, zij kunnen hun persoonlijke gebondenheid niet beperken, zelfs niet door het aannemen van een vennootschapsvorm: «les nouveaux aristocrates», die met hun persoonlijk vermogen moeten instaan voor hun professionele tekortkomingen.

Blijkbaar duikt het foutbegrip met hardnekkigheid telkens terug op. «A tout moments, la faute tend à résurgir, parfois là ou on avait le plus voulu l'exclure. Chassez la faute et elle revient au gallop» (cf. Flour, «Faute et responsabilité civile, déclin ou renaissance»). Vraag is of dit verband houdt met zoiets als de «Ewige Wiederkehr des Naturrechts». Ik denk het niet.

2) In bepaalde domeinen waar de grens overschreden is, wensen heel wat ingewijden, sympathisanten maar geen fanatici, trouwens terug te keren.

Weet u dat de voorstellen in het reeds genoemde standaardwerk terzake «Schade aan de Mens» — geschreven door drie mensen die alle drie in de sociale-zekerheidssector doende zijn en twee van hen zelfs als ambtenaren in de administratie — neerkomen op een «deforfaitarisering» van de schade en de schadevergoeding, met intensieve *persoonlijke* benadering en evaluatie van de *individuele* schade en dat de nadruk wordt gelegd op de *preventie*-inspanning (en dan is de individuele verantwoordelijkheidsidee nooit ver weg) — twee fundamentele voorstellen waaraan heel ons aansprakelijkheidsrecht het meest van alles dringend en grondig behoefte heeft.

Wij hebben hun voorstellen gevolgd in het Ontwerp van Wetboek Sociale Zekerheid dat in de betreffende Koninklijke Commissie werd uitgewerkt. Het is de omgekeerde beweging, voor de eerste keer: van het forfaitaire, ongeïndividualiseerde en dus gemakkelijk onverantwoordelijke sociaal recht naar de oude en steeds nieuwe beginselen van het burgerlijk recht en zijn aansprakelijkheid. Op een ogenblik dat men die in het burgerlijk recht zelf aan het verlaten is.

7. Maar echt verlaten, neen. Of het nu die eeuwige terugkeer van het naturrecht is of niet, de notie van foutaansprakelijkheid is te nauw verbonden met de ethische verankering van het recht en dat wil zeggen met de centrale plaats die de persoon, elke persoon, met zijn eigen verantwoordelijkheid neemt in de opbouw van het maatschappijbestel.

En ik wil vandaag de zaken eens *omkeren*. Men moet geregeld op zijn kop gaan staan. De wereld ziet er dan anders uit. Want als de wereld op zijn kop staat — wat men in vele opzichten kan betogen — dan ziet men hem pas in die houding op de juiste manier.

En *ommekeer* in de gedachten is aan de orde. Inderdaad, wij hebben de mensen ontlast. En ik ben zeker een van de uitgesproken voorstanders van de verzorgingsstaat. En daarvoor bestaat geen alternatief.

Maar men kan niet alle zorgen op de ander, op de gemeenschap leggen. Wij zijn niet aansprakelijk voor ons zijn (Heidegger), voor het feit dat wij er zijn. Dit belet niet dat wij aansprakelijk zijn voor de manier waarop wij er zijn. De anderen hebben ook niet gevraagd om er te zijn. *Het leven is een schenking met last*. Of u nu uw levensproject hebt geconcipeerd vanuit een algemeen kosmisch bewustzijn, een filantropische inzet, de Levinas-visie of een kristelijk ethos, u moet inzien dat een wereld zonder verantwoordelijkheid een catastrofe, een *disaster* is.

En uiteindelijk: die alles reddende gemeenschap zijn wij zelf.

De wereld is aan ons gegeven. Maar het is niet alles voorbestemd. De wereld en de mens is in voortdurende evolutie en wel in een «positieve» zin, in de zin van een «vooruitgang». Of men nu gelooft in de «schepping» of niet, er is een onvergelijkelijk moment in deze evolutie: dat waarop een levend wezen beseft dat het leefde, bewust werd van zijn bestaan. En van zijn mogelijkheden. En steeds meer: van zijn vrijheid. En dan begon het avontuur van de mens. Met de ingebouwde onzekerheid eigen aan zijn toestand van vrijheid. Het is een zware opgave, waarin onvermijdelijk, met de vrijheid ook de aansprakelijkheid naar voren treedt als wezensverbonden met de mens en zijn avontuur. Het had anders gekund en dat ware gemakkelijker geweest, maar niet zo interessant.

De Westerse wijsbegeerte is altijd vervuld geweest van deze gedachte aan de vrijheid en dus ook aan de aansprakelijkheid. De christelijke ethiek, maar eigenlijk elke ethiek, is daarop gesteund.

Er zijn drie beslissingssferen (zie J. Van Waterschoot: «De olifant en de blinde»): die van het determinisme, die van de toevalligheid en die van de vrijheid. De eerste is stom, de tweede willekeurig, de derde doelgericht en verwijst naar een roeping. Wij hebben de relativiteitstheorie van Einstein — voor de macrokosmos — noch het paradigma van Heisenberg — geldende voor de microkosmos — nodig gehad om vanuit de leer van het indeterminisme en de probabiteit die de mechanistische Newtoniaanse wetmatigheden wegduwde in de positieve vrijheid te blijven geloven.

In een menselijke wereld die deze is van de vrijheid en de aansprakelijkheid, moet men niet alle zorgen op de Heer of — in moderne gelaïciseerde termen — op de gemeenschap werpen. Omgekeerd: men moet zelf zorg dragen voor die gemeenschap, de anderen, de wereld en zichzelf.

Zorg voor anderen opdat zij gelijke kansen krijgen in deze wereld van vrijheid. Wij bewijzen vooral lippendienst aan dit principe. Sinds het begin van mijn voordracht is er al een kind overleden van honger in Soedan, één in Ethiopië en één in de Zuidelijke Sahel. Wij mogen geen omheining bouwen rondom Centraal-Afrika om ons te beschermen tegen de vreselijke ziekte. De jaarlijkse 1230 miljard voor de Belgische Sociale Zekerheid hadden al lang de armoede alhier hebben moeten verbannen.

De solidariteitsplicht neemt thans nieuwe dimensies aan; hij strekt zich niet alleen uit in de ruimte maar ook in de tijd: wij moeten, in verantwoordelijkheid, ook zorg dragen voor de volgende generaties; de pensioenen in de overheidssector moeten dus omlaag, de sociale voordelen selectiever toegepast, enz.

In politicis drukt deze zorg zich uit in de georganiseerde

aansprakelijkheid die alleen in een systeem van politieke democratie kan functioneren. De democratie is niet alleen het minst slechte systeem. Het is een goed systeem in se. Zoals de vrijheid een goed op zich is. Het is de roeping van de mens om van object naar subject te groeien (Hegel).

We moeten ons ook verantwoordelijk achten *voor de wereld*. En het gaat hier niet alleen om wat sympathieke milieuvriendelijkheid. Voor het eerst beschikt de mens over de vlotte middelen om de wereld en zichzelf ten onder te brengen. Het is de diabolische exponent van zijn vrijheid. Het gaat hier niet om de ene groep die de andere groep wil verknachten of uitroeien op grond van bepaalde doelstellingen: de kolonisatie, de Jodenvervolging, de communisten van weleer, de Japanse kamikazen of de Islam-fundamentalisten. Alle ethiek verdwijnt met het beginsel dat het doel de middelen heiligt en het doel was dan zelfs helemaal niet van aard om te heiligen.

Maar het gaat om de grote middelen voor de grote *Entlösung*: de bom, de milieuafbraak en nu ook aids. We kunnen niet terugkeren tot een wereld zonder mensen.

Ten slotte moeten we zorg dragen *voor onszelf* en dit is de belangrijkste verantwoordelijkheid en zelfs aansprakelijkheid. Wij zijn verantwoordelijk voor ons optreden ten opzichte van de anderen, zij hebben er ook niet om gevraagd met ons op te trekken. Wij zijn verantwoordelijk voor ons verleden, maar ook voor onze toekomst.

Wat heeft de mens nog te verwachten? Hij komt van heel ver, waarschijnlijk evolueerde hij van een wezen dat over de grond kroop, naar een wezen dat rechtop liep, zijn voorste poten als handen gebruikte, en vóór zich uit kon kijken om tenslotte uit te groeien tot een volwaardig mens die naar boven kijkt, en in zichzelf. Wat nog meer? Waarschijnlijk is er geen compleet volgend stadium te verwachten. Maar in de diepte en in de zin van de verheffing en de verfijning tot meer mens-zijn liggen vrijwel onbegrensde ontwikkelingskansen voor ons open. Misschien zijn er elders in het heelal toch levende wezens. We weten het niet. We hebben de indruk dat wat hier gebeurd is op deze planeet, een unieke evolutie is. Buiten de joden verwachten de monotheïstische volkeren geen komst van een nieuwe messias meer. Ook voor de christenen schijnt er, volgens theologen, geen tweede komst van Christus te verwachten te zijn. We moeten het nu tot het einde ter tijden zelf runnen. Ondertussen lijkt de mens veel meer meester te zijn van zijn lot.

Dus geen compleet nieuw stadium, wel een verdieping, verfijning en verheffing van ons mens-zijn. Het doel van de mens is te worden wat hij is: mens, volwaardig mens.

Dat lot van hem moet hij regisseren in verantwoordelijkheid, voor de anderen en vooral voor zichzelf.

De kansen van de mens stijgen elke eeuw met de groei van zijn vrijheid. Zijn aansprakelijkheid ook.

Ik ken een stad in de buurt van Bogota. Zij telt 18.000 inwoners. Zij heet Agua de Dios. Zij is niet de meest gezegende stad. Het water is er misschien gezegend maar niet eens drinkbaar. En dat is in casu erg jammer. Toch is de stad bijzonder fier op één element waardoor ze zich waarschijnlijk onderscheidt van alle andere steden: namelijk er is nog nooit één zelfmoord geweest!

Het is een lepra-stad.

Verslag van het XXXIIIe Rechtscongres van de Vlaamse Juristenvereniging te Brussel op 23 april 1988

Dat de meer dan honderdjarige Vlaamse Juristenvereniging vitaler is dan ooit bleek eens te meer uit het feit dat bijna vierhonderd juristen met enthousiasme een heldere, zonnige lentedag veil hadden om zich tijdens een traditioneel tweejaarlijks rechtscongres te bezinnen over het welhaast onuitputtelijke thema «Aansprakelijkheid».

Prof. P. De Vroede, congresvoorzitter, heette hen welkom. Een bijzondere groet bracht hij aan prof. Van Zebe, voorzitter van de Nederlandse Juristenvereniging, aan prof. Loccufier, Rector van de V.U.B., en aan de heer Toussein, vertegenwoordiger van Franse juristen, verbonden aan de Chambre de Commerce te Parijs.

Rector Loccufier verheugde er zich over dat juristen van zijn universiteit de Franqui- en Delva-leerstoel bekleden, en dat de V.U.B. dit congres mocht organiseren; het is gewijd aan een thema dat maatschappelijk zeer sterk aanspreekt en de opvoedende en preventieve taak vermag te vervullen de diverse vormen van aansprakelijkheid in onze samenleving duidelijk te definiëren. Hij drukte zijn waardering uit voor de wijze waarop de Vereniging de universiteiten bij haar activiteiten betreft, en pleitte voor inter-universitaire samenwerking in doorgedreven wetenschappelijk onderzoek.

De congresvoorzitter zette uiteen hoe oorspronkelijk een theoretische benadering — fout, schade en causaliteit — van het congressthema «Aansprakelijkheid» werd overwogen, maar ten slotte werd geopteerd voor een meer pragmatische aanpak; hieruit volgde echter dat de thematiek niet uitputtend kon worden behandeld, maar dat noodzakelijkerwijze bepaalde keuzen moesten worden gemaakt.

De niet-contractuele aansprakelijkheid is in het Burgerlijk Wetboek zeer summier behandeld, terwijl zij toch een belangrijke rol speelt in een maatschappij waarin de aansprakelijkheid voor het eigen gedrag een correctief vormt op de vrijheid, die deze maatschappij kenmerkt.

De complexiteit van de evoluerende samenleving bracht de wetgever ertoe het principe van de foutloze aansprakelijkheid in te voeren, bijvoorbeeld die van eigenaar of exploitant van een hinderlijke onderneming.

Een hartelijk woord van dank richtte prof. De Vroede tot al diegenen die dit congres hielpen realiseren: preadviseurs, sectievoorzitters en -rapporteurs, rector prof. Dillemans, die bereid werd gevonden de feestrede te houden, prof. Storme, en prof. De Pauw, voorzitter en ondervoorzitter van de Vlaamse Juristenvereniging, prof. Loccufier, stafhouder Boonen, hoofdredacteur van het *Rechtskundig Weekblad*, prof. Flamee, congressecretaris, en de zeer vele Vlaamse juristen die deze wetenschappelijke samenkomst, naar het woord van prof. Gijssels, congresvoorzitter in 1986, laten uitgroeien tot «een hoogdag van wetenschap en vriendschap».

Hierna togen acht secties aan het werk, die elk, op basis van de omstandige preadviezen, in het *Rechtskundig Weekblad* van 23 april gepubliceerd, een aspect van het veelzijdige congressthema zouden bespreken.

Het is gebruikelijk soms wat eufemistisch te vermelden

dat de gesprekken en discussies in de congressecties geanimeerd en constructief verliepen; in casu is het een waarheidsgetrouwe weergave van de werkelijkheid. Dit moge mede blijken uit de verslagen van de rapporteurs, die in dit nummer van het *Rechtskundig Weekblad* worden opgenomen.

Na de lunch leidde de congresvoorzitter prof. De Corte in, die toelichting verschafte bij de JUDIT-databank, een interuniversitair initiatief voor opslaan en consultatie van rechtsdocumentatie. Prof. De Corte zette uiteen hoe zij tot stand was gekomen na de explosie van juridische informatie die zich voordeed vanaf 1970. Tal van problemen moesten worden opgelost: de reële behoeften van de jurist moesten worden omschreven, men stuitte op het niet vertrouwd zijn met secundaire bronnen en op de complexiteit van de ondervraging, die het aanleren en onderhouden van de bevragingstaal noodzakelijk maakt.

Een overeenkomst tussen *Rechtsgids* en *Rechtsdocumentatie* leidde tot de oprichting van de JUDIT-databank, ontworpen door prof. De Corte. Dit zeer gemakkelijk te consulteren werkinstrument bevat alle juridische informatie vanaf 1980, terwijl voor de informatie vóór 1980 de inhoud van de *Rechtsgids* is overgenomen.

Een demonstratie toonde overduidelijk de verbazingwekkende en praktisch ongelimiteerde mogelijkheden van deze databank aan.

De congresvoorzitter dankte prof. De Corte voor zijn uiteenzetting en jarenlange onverpoosde inzet voor het realiseren van dit efficiënte en revolutionaire werkinstrument voor de jurist.

Hij verwelkomde prof. Corijn, voorzitter van de raad van beheer van de V.U.B., die eraan hechtte de academische zitting bij te wonen, en kon zich gelukkig achten prof. Dillemans, rector van de K.U. Leuven in te leiden, die wel wilde toezeggen de feestrede te houden.

De inhoud van deze rede, gewijd aan het ethisch aspect van de aansprakelijkheid, beantwoordde volkomen aan de nochtans hoog gespannen verwachtingen.

Rector Dillemans wees op het toenemend belang van de aansprakelijkheid in de huidige samenleving. Leven betekent risico's nemen, en deze risico's zijn zeer toegenomen in de moderne maatschappij, zowel in het dagelijks leven als in de technisch-professionele wereld. Als tegenwicht groeide de behoefte aan veiligheid. De aansprakelijkheidsvorderingen namen toe. De spreker laakte het feit dat velen zich nochtans hebben genesteld in een systeem van niet-aansprakelijkheid. «Ben ik dan de bewaker van mijn broeder?» noemde hij de laaghartige roep van onaansprakelijkheid. Bij de vaststelling dat de aansprakelijkheid meer en meer wordt ontdaan van morele connotaties en gedepersonaliseerd wordt, vroeg rector Dillemans zich af of deze gang van zaken een grens bereikt heeft dan wel of het foutbegrip ooit volledig zal verdwijnen.

Hij stelde dat het foutbegrip nooit is verlaten noch zal verlaten worden omdat het té nauw verbonden is met de ethische verankering van het recht.

Er is een uniek moment geweest waarop een wezen ontstond, dat beseft dat het bestaat en vrij is. De verantwoordelijkheid die dit impliceert, vormt het avontuur van het leven, dat aldus een «schenking onder voorwaarde» vormt: de mens is verantwoordelijk voor zijn milieu, voor de anderen in de gemeenschap waarin hij leeft, en bovenal voor zichzelf en de komende generaties. Dit laatste impliceert zijn grootste aansprakelijkheid en een solidariteit van het hoogste gehalte. Er moet een ethisch reveil ontstaan, waarbij de mens zal evolueren tot meer mens zijn, verdieping en verfijning van zijn aansprakelijkheidsgevoel zal ontstaan, en hij mensen zal onderwijzen in deze evolutie, om zijn eigen verhaal van verantwoordelijkheid in vrijheid steeds mooier uit te schrijven.

In woorden van waardering en lof dankte prof. Storme rector Dillemans voor deze hooggestemde en inspirerende rede.

Prof. Van Zeben, voorzitter van de Nederlandse Juristenvereniging, bracht een hartelijke groet.

Als voorzitter van de Vlaamse Juristenvereniging, met vreugde terugblikkend op een zeer geslaagde congresdag, dankte prof. Storme allen die dit feest van wetenschap en vriendschap mogelijk hebben gemaakt: congresvoorzitter prof. De Vroede, prof. Flamée, congressecretaris, sectievoorzitters, preadviseurs, rapporteurs, en de V.U.B., die haar gebouwen ter beschikking stelde.

De Vlaamse Juristenvereniging heeft nooit gearzeld bij monde van haar voorzitter duidelijke standpunten, ook betreffende gevoelig liggende materies, in te nemen wanneer zij meende dat dit tot haar welbegrepen taak behoorde.

In die zin stelde prof. Storme het aan de kaak dat de

uitvoerende macht zich vaak aan uitspraken van de rechterlijke macht niet gelegen laat. Hij bracht hulde aan de magistraten die met moed en zin voor integriteit hebben geweigerd als doorgeefluik te fungeren voor politieke compromissen.

Hij noemde het een onrechtmatige daad dat sinds maanden beëdigde parlementsleden weigeren talrijke dringende wetsvoorstellen en -ontwerpen van technische aard te bespreken en te behandelen. In verband met het bekende standpunt der Vereniging dat benoemingen in de rechterlijke macht niet langer uitsluitend of overwegend mogen worden bepaald door politieke keuze, werd een memorandum aan de formateur gezonden. De tekst ervan werd in het jongste nummer van *Vlaams Jurist Vandaag* opgenomen. De Vlaamse Juristenvereniging streeft onverminderd naar een Vlaanderen niet met macht, maar met gerechtigheid en tolerant beleid, dat een onverkrampt burgerschap mogelijk maakt. De juristen moeten worden geïnspireerd om hun specifieke taak in de gemeenschap te vervullen: zij zijn verantwoordelijk voor de uitbouw van de rechtsstaat, en dienen, elk in eigen situatie, deze verantwoordelijkheid te aanvaarden en ernaar te leven. Dan worden ze, in het voetspoor van Erasmus, burgers «par excellence», bouwers van Europa.

Een receptie en banket werden gehouden in het lieflijke «Boondael».

De lenteavond leefde er in helder licht en duizend rose kerselaren, en alle problemen waren ver toen aansprakelijkheid voor elkaar verkeerde in vriendschap met elkaar.

M. CLAESEN

TOESPRAAK DOOR DE CONGRESVOORZITTER, PROF. P. DE VROEDE, BIJ DE OPENING VAN HET CONGRES

Met fierheid en vreugde richt ik mij tot de talrijke aanwezigen om dit 33e Congres van de Vlaamse Juristenvereniging in te leiden. Andermaal werd onze oproep goed beantwoord en kon meteen het zoveelste bewijs worden geleverd van de vitaliteit van onze meer dan honderd jaar oude, of is het jonge Vereniging der Vlaamse Juristen.

Nadat respectievelijk door de R.U.Gent, door de K.U.Leuven en de U.I.Antwerpen het gezin, de eigendom en de overeenkomst in behandeling werden genomen tijdens de congressen van 1982, 1984 en 1986, staat vandaag de vierde basispijler van het Belgisch recht, de aansprakelijkheid aan de orde.

Bij het bestuderen van de manier waarop het probleem der aansprakelijkheid diende te worden aangepakt, zijn onze gedachten een tijd lang uitgegaan naar een eerder theoretische benadering van het onderwerp. Het kwam ons voor dat, meer in het bijzonder wat de burgerlijke aansprakelijkheid betreft, de overbekende trits fout — schade — en causaliteitsverband niet alleen voor opfrissing in aanmerking komt, maar dat vooral een zich grondig beraden over deze begrippen tot vruchtbare en vernieuwende resultaten kon leiden.

En toch werd voor een andere, meer pragmatische aanpak geopteerd wellicht geschikt om nog beter bij te dragen tot de verwezenlijking van één der opdrachten van de Vlaamse Juristen Vereniging, nl. die welke erop gericht is aan de Vlaamse rechtswereld een eigen gelaat te geven.

Een pragmatische aanpak was ook niet probleemloos en plaatste ons voor de niet gemakkelijke keuze der te nemen invalshoeken. Uiteindelijk werden zeven thema's behouden omdat nu eenmaal ook bij het klaarstomen van een congresprogramma Goethes woorden: «In der Beschränkung zeigt sich der Meister», voor waar mogen doorgaan. Uiteraard wordt aldus de aansprakelijkheidsthematiek niet uitputtend behandeld, te meer daar de gekozen onderwerpen eerder marginaal de thematiek van de contractuele aansprakelijkheid aansnijden.

In tegenstelling tot de tijdens de drie vorige congressen behandelde onderwerpen — gezin, eigendom en overeenkomst — krijgt de niet contractuele aansprakelijkheidsproblematiek in het B.W. een eerder stiefmoederlijke beurt. Voor de auteurs van wat de rector Dillemans eens het boerenwetboek heeft genoemd, diende de burgerlijke aansprakelijkheid het met vijf artikelen te stellen: van 1382 tot en met 1386, later aangevuld met een bisnummer via de wet van 16 april 1935. En toch is het weinig waarschijnlijk dat in 1804 niet werd ingezien welke belangrijke rol de burgerlijke aansprakelijkheid zou innemen in een samenleving die weliswaar zwoer bij de trits vrijheid, gelijkheid, broederschap maar dan toch in hoofdzaak het accent op de vrijheid legde. Een van de belangrijkste correctieven die aan die vrijheid kunnen worden opgelegd, is het niet de aansprakelijkheid voor het eigen gedrag?

Hoe dan ook, de zoëven geciteerde artikelen 1382 tot 1386 zijn niet alleen weinig in aantal, zij zijn bovendien ten dele tegenstrijdig. De artikelen 1382 en 1383 stellen dat er

slechts van aansprakelijkheid sprake kan zijn wanneer een fout is bedreven, maar de op de aanstellers overeenkomstig art. 1384, derde lid, wegende aansprakelijkheid impliceert het vermoeden van de fout zonder mogelijkheid het tegengestelde te bewijzen. Terecht merkte De Page¹ op dat het heel moeilijk is hierin geen toepassing van de theorie van het geschapen risico te onderkennen.

Weinig in aantal, hebben de in het B.W. inzake burgerlijke aansprakelijkheid geformuleerde regels gestalte gekregen dank zij de overvloedige invulling door de rechtspraak en de rechtsleer. En dat deze invulling heel vaak de grenzen heeft overschreden van wat de auteurs van het B.W. kunnen hebben bedoeld, is voor elke jurist een evidentie.

Zo was het lang niet zo duidelijk dat de aanhef van art. 1384 B.W. : «Elke daad van de mens», ook betrekking kon hebben op de daad van de overheid. Sinds het cassatiearrest van 5 november 1920² wordt het principe van de overheidsaansprakelijkheid niet meer in twijfel getrokken en heeft dit leerstuk zeer ruime afmetingen gekregen. Meteen is het uitgegroeid tot een van de basiswaarborgen voor de instandhouding van de zo vaak bedreigde rechtsstaat.

En wat te zeggen over art. 1384, eerste lid? Ontegengesteld werd deze bepaling door de auteurs van het B.W. bedoeld als introductie voor de verdere paragrafen van art. 1384 en van de artt. 1385 en 1386³, en toch is art. 1384, eerste lid, ten onzent — en ook in Frankrijk — sinds het principiearrest van 26 mei 1904⁴ uitgegroeid tot het leerstuk van de aansprakelijkheid voor zaken die men onder zijn bewaring heeft. Aldus bleef art. 1384, eerste lid, niet langer een quasi literaire aankondiging van de volgende artikelen maar werd het een op zich zelf staande rechtsregel met algemene soms wel oeverloze draagwijdte⁵.

Als juristen kunnen wij ons er ons prima facie slechts om verheugen geconfronteerd te worden met rechtsregels die het vooral van de inbreng van rechtspraak en rechtsleer moeten hebben.

Maar deze vreugde zal dan wel getemperd worden bij de vaststelling dat de uiteraard casuïstische benadering van de aansprakelijkheidsproblematiek hoegenaamd niet tot een harmonisch geheel is uitgegroeid, dat de basisregels vaak in de hoeveelheid van meningen en beslissingen verzinken, kortom dat de rechtsonderhorigen er slechts de wrange smaak van rechtsonzekerheid aan overhouden⁶.

De stijgende complexiteit van het maatschappelijk leven en de daaruit resulterende gevaren en ongemakken heeft er de wetgever toe aangezet afstand te nemen van een op het foutbegrip gestoelde aansprakelijkheid. Reeds in potentie

¹ DE PAGE, H., *Traité*, II, nr. 901, B.

² *Pas.*, 1920, I, 239.

³ CORNELIS, L., *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door zaken*, 17.

⁴ *Pas.*, 1904, I, 246.

⁵ BUTZLER, R., Voorwoord bij CORNELIS, L., o.c., VIII-IX.

⁶ VAN DEN BERGHE, H., *Onrechtmatige daad*, 3.

aanwezig in art. 1384, derde lid, is de rechtsfiguur van de foutloze aansprakelijkheid in andere wetteksten tot ontwikkeling gekomen. Zo is de exploitant van een ongezonde, hinderlijke of gevaarlijke inrichting aansprakelijk voor de schade aan derden toegebracht ook al heeft hij geen fout begaan⁷. Hetzelfde geldt voor schade door kernenergetische apparatuur veroorzaakt⁸, terwijl het in de rechtskringen een omstreden vraag blijft of ze dit jaar nog in onze wetgeving te verwerken E.E.G.-richtlijn inzake produktenaansprakelijkheid niet eveneens, zij het dan ten dele, het principe van de objectieve aansprakelijkheid huldigt.

Of het vervangen van de foutaansprakelijkheid als eerste-lijnregel voor de schadevergoeding door een systeem van objectieve aansprakelijkheid de uiting is van een bepaalde ideologische opbouw van de samenleving, kan worden betwist. Hoe dan ook, de belangen van het slachtoffer moeten de voorrang hebben boven die van de auteur van een daad die niet noodzakelijkerwijze onrechtmatig hoeft te zijn. Vraag blijft op welke wijze deze doelstelling dient te worden bereikt. De uitbreiding van een stelsel van foutloze aansprakelijkheid is één formule, het aansprakelijkheidsrecht de plaats doen ruimen voor een schadeverzekeringsregeling is een andere. In ieder geval is het wenselijk ja zelfs noodzakelijk het aansprakelijkheidsrecht te laten fungeren als instrument tot reductie van de maatschappelijke ongevaskosten en alternatieve vergoedingsmechanismen, zoals compensatiefondsen, uit te werken⁹.

Geachte aanwezigen, sta me toe met deze enkele bedenkingen het inhoudelijke van het congres over te laten aan de preadviseurs en de deelnemers aan de sectievergaderingen toe te vertrouwen aan de wijze en kundige leiding der sectievoorzitters.

Het congresverloop zal ook dit jaar gebeuren overeenkomstig een stramien dat tal van aanwezigen sinds jaar en dag kennen. Toch wens ik te attenderen op een niet onbelangrijke innovatie waarmee dit 33e Congres uitpakt. Hoewel van elke sectievergadering net zoals tijdens de voorbije congressen een verslag wordt opgemaakt — de namen van de met het opmaken van de verslagen belaste personen vindt U in het programmaboekje — dan zullen deze rapporteurs niet meer verplicht zijn van het middageten af te moeten zien om tijdig klaar te komen met een verslag dat tijdens de namiddagzitting dient te worden voorgesteld. Aan de rapporteurs wordt nu een goede week gegund om rustig hun verslag op te maken, wat er ook de diepgang van zal bevorderen. In het later te verschijnen congresnummer van het *Rechtskundig Weekblad* zullen dan voornoemde verslagen worden opgenomen samen met de tijdens het congres gehouden redevoeringen en toespraken.

Uiteraard is een congres geen one man show, het is een collectief werk. Het overlopen van het programma zal het

U duidelijk maken dat ik op de medewerking van heel veel personen een beroep heb moeten doen. Het past dus hier woorden van oprechte dank te richten tot de preadviseurs voor hun degelijke referaten, tot de sectievoorzitters voor de taak die hun te wachten staat, evenals tot de sectierapporteurs voor wie het ook allemaal nog moet beginnen. In mijn oprechte dank wens ik ook te betrekken met nominatim vermelding prof. Roger Dillemans, rector van de K.U.Leuven, die deze namiddag voor de feestrede zorgt, dank eveneens aan mr. E. Boonen, die gezorgd heeft voor de verbinding van het congres met het *R.W.*, aan prof. Loccufier, rector van de Vrije Universiteit Brussel, aan prof. F. De Pauw, decaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid V.U.B., aan prof. Storme, voorzitter van de Vereniging, voor hun morele steun, voor het in mij gestelde vertrouwen. Last but not least een hartelijk woord van dank aan prof. M. Flamée, die gewetensvol en secuur als congressesecretaris heeft gefungeerd. Meteen — wellicht is hij zich daar nog niet ten volle van bewust — heeft hij een optie genomen voor de functie van congresvoorzitter wanneer in 1996 de V.U.B. andermaal voor de organisatie van het Congres der Vlaamse Juristenvereniging zal zorgen.

En wat zou een congres zijn zonder de actieve belangstelling van deelnemers, van Vlaamse juristen die door hun aanwezigheid dit congres laten uitgroeien tot een hoogdag van wetenschap en vriendschap om de woorden van prof. Gijssels te herhalen. Maar het Congres van de Vlaamse Juristenvereniging is nog meer dan dat. Ons samenzijn legt getuigenis af van ons Vlaams zijn. Voorzeker bevinden we ons niet meer in de tijd toen van het Nederlands werd gezegd dat het voor intellectuele ontwikkeling niet in aanmerking kon komen.

Voorzeker kunnen we er ons om verheugen dat de ver Vlaamsing van het Belgisch rechtsleven tot een werkelijkheid is uitgegroeid, voorzeker kunnen we er prat op gaan dat, mede dank zij de Vlaamse Juristenvereniging, een indrukwekkende doctrinale bedrijvigheid in het Nederlands op gang is gebracht. Maar dat werk, zoals ieder werk, is nooit af, er moet steeds bijgebouwd en verbouwd worden, niet alleen wegens het onthutsend snelheidstempo waarin onze samenleving is beland, maar ook omdat in België nog steeds krachten aanwezig zijn die overduidelijk met de mondigheid van Vlaanderen moeite hebben. Is het mogelijk een andere interpretatie te geven aan de tijdens het formatieeraad geformuleerde voorstellen om de bevoegdheid van de Raad van State te beperken, enkel en alleen omdat een Vlaamse Kamer van de Raad van State het aangedurfd heeft de eerbiediging van de taalwetgeving op te leggen.

Waarde aanwezigen, een strijd is nooit volledig gestreden.

⁷ DE VROEDE, P., *Handboek van Belgisch economisch recht*, tweede uitgave, nr. 396.

⁸ FLAMÉE, M., «Doelbewust», in *Recht en Technologie*, 180.

⁹ FAURE, M., en VAN DEN BERGH, R., «Efficiënties van het foutcriterium in het Belgisch aansprakelijkheidsrecht», *R.W.*, 1987-88, 1105.

VERSLAGEN VAN DE SECTIES

SECTIE 1: PRODUKTENAANSPRAKELIJKHEID EN VERGOEDING VAN LETSELS VAN SLACHTOFFERS

Twee thema's stonden in sectie 1 aan de orde: de produktenaansprakelijkheid of, beter gezegd, de aansprakelijkheid voor gevaarlijke produkten, zoals de preadviseur L. Cornelis de EG-richtlijn inzake de aansprakelijkheid voor gebrekkige produkten betitelde, enerzijds, en de door tweede preadviseur, S. Fredericq, gepropageerde invoering van een verzekering ter vergoeding van letsels van slachtoffers, anderzijds. De beraadslagingen verliepen onder voorzitterschap van H. Cousy.

De kritische stellingname van de eerstgenoemde preadviseur t.a.v. de E.G.-richtlijn van 25 juli 1985 (*P.B.L.*, 210, 7 augustus 1985) vond duidelijk weerklank bij de in grote getale opgekomen belangstellenden. Talrijk waren de vragen om verduidelijking of toelichting m.b.t. de in de richtlijn (RL) opgenomen bepalingen. Een eerste reeks vragen had betrekking op het moment der inwerkingtreding van de RL in het Belgische recht. Op grond van art. 19 van de RL moeten de bepalingen ter zake in werking treden vanaf 30 juli 1988. Gelet op de moeizame regeringsvorming laat het zich echter aanzien dat deze datum niet zal worden gehaald. Een verzekeringsjurist vroeg zich dan ook af of de RL een rechtstreekse werking kan worden toegeschreven. In dit verband werd opgemerkt dat aan een richtlijn hoogstens «verticale» directe werking kan toekomen (zodat de justitiabele de richtlijn kan inroepen tegen de nalatige lidstaat) maar niet «horizontale» directe werking die de justitiabelen zou toestaan ze in hun onderlinge rechtsverhoudingen in te roepen. Op grond van dit criterium werd de rechtstreekse werking van de RL verworpen. Immers, m.b.t. drie opties — nl. in de artt. 15, a en b, en 16 — dient elke lidstaat nog een standpunt in te nemen. Interessant was dienaangaande de mededeling van sectievoorzitter H. Cousy dat tijdens de vorige legislatuur een voorontwerp van wet werd opgesteld door G. Mundeeler, staatssecretaris voor Justitie en Middenstand. Belangwekkend hierbij was niet zozeer dat België een begrenzing van de schadevergoeding voorstond (art. 16), dat de zgn. ontwikkelingsrisico's niet voor rekening van de producent kwamen (art. 15, b), maar wel dat werd geopteerd om de landbouwgrondstoffen en produkten van de jacht toch onder het begrip «produkt» in de zin van art. 1 van de RL te doen vallen (art. 15, a). Verder benadrukte de preadviseur dat de overheidsaansprakelijkheid, m.n. de aansprakelijkheid van de wetgevende macht, eventueel in het gedrang kan komen wanneer de wetgever ter zake niet tijdig zou optreden.

Een tweede reeks vragen i.v.m. het eerste thema spitte zich voornamelijk toe op de basisbegrippen van de RL: «produkt», «gebrekkig», en «producent». Aan de hand van specifieke voorbeelden werd de preadviseur uitgenodigd de genoemde termen te verduidelijken. Zo werd de vraag opgeworpen of delen van het menselijk lichaam als

produkt kunnen worden aangemerkt, en meer specifiek of de menselijke persoon als producent kan worden gekwalificeerd van bv. een aidsvirus. Traditioneel, zo antwoordde de preadviseur, wordt het menselijk lichaam niet als een zaak beschouwd in de zin van art. 1384, eerste lid, B.W. De menselijke waardigheid verzet zich daartegen. Na het overlijden van de persoon gelden echter andere regels: lichaamsdelen kunnen dan door derden worden gecommercialiseerd en aldus met een «produkt» worden gelijkgesteld. De menselijke persoon die een lichaamsdeel of -vocht aanmaakt, kan evenwel niet als producent in de zin van de RL worden aangesproken, daar hij die lichaamsdelen immers niet heeft «vervaardigd». In voorkomend geval kan de bloedbank of het ziekenhuis wel als producent in de ruime zin van het woord fungeren.

Om uit te maken of een produkt *gebrekkig* is en dus niet de veiligheid biedt die men gerechtigd is te verwachten, dient o.a. rekening te worden gehouden met het tijdstip waarop het produkt in het verkeer is gebracht. In dit verband werd de vraag gesteld of de verjarings- en vervaltermijnen van de RL worden beïnvloed door het feit dat een op het moment van het in het verkeer brengen ongevaarlijk produkt nadien toch gebrekkig blijkt te zijn. Deze vraag gaf aanleiding tot een vinnige discussie tussen sectievoorzitter H. Cousy en preadviseur L. Cornelis. Volgens eerstgenoemde dient ter zake art. 4 in samenhang met art. 7, b, van de RL te worden gelezen: de gelaedeerde moet enkel het gebrek van het produkt, de schade en het oorzakelijk verband tussen beide bewijzen (art. 4), terwijl het bewijs(risico) dat het gebrek niet bestond op het moment dat het produkt in het verkeer werd gebracht, op de producent rust (art. 7, b). De preadviseur deelde deze mening niet en stelde art. 6 van de RL centraal: het slachtoffer dient niet zomaar een gebrek aan veiligheid van het produkt aan te tonen, maar hij moet dit bewijzen zoals bepaald in art. 6 RL, m.n. door o.a. rekening te houden met het tijdstip waarop het produkt in omloop kwam. Aangezien de veiligheidsverwachtingen omtrent het produkt o.a. worden bepaald door dit tijdstip, kunnen latere wijzigingen van het produkt geen invloed uitoefenen op de termijnen. Omtrent de vraag wie bovenstaand bewijsrisico dient te dragen kwamen de sectieleden niet tot een eensluidend standpunt.

De vergadering beraadde zich vervolgens over de toepassingsmoeilijkheden die het begrip «producent» met zich brengt. Dat warenhuizen of detailhandelaars, ofschoon ze niet zelf het produkt hebben vervaardigd, toch onder het begrip «producent» in de zin van de RL kunnen vallen, wordt niet betwijfeld. Immers, zij kunnen zich als producent presenteren door hun naam, merk of een ander onderscheidstekken op het produkt aan te brengen (art. 3). Ter zake rees de vraag of geen onderscheid moet worden ge-

maakt tussen de vermelding (van de producent) op het produkt zelf en de loutere vermelding (bv. van een warenhuis) op de verpakking van dat produkt. Blijkbaar werd dit probleem niet onderkend door de opstellers van de RL. Niettemin liet de preadviseur over het antwoord weinig twijfel bestaan. Ieder die zich als producent presenteert door zijn naam of een ander onderscheidingsteken op het produkt aan te brengen is producent, ongeacht of dit gebeurt op het produkt of op de verpakking. In voorkomend geval kunnen beide ondernemingen als producent worden aangesproken. Delicaat was ook de vraag van sectievoorzitter Cousy of het distributiebedrijf ook producent is wanneer het een produkt onder zijn naam op de markt brengt maar waarop de vermelding «geproduceerd door Y voor warenhuis X» voorkomt. Door deze vermelding kan het warenhuis zich buiten de toepassingsvoorwaarden van art. 3 van de RL plaatsen, zo oordeelde de preadviseur. Dit is niet verboden. Aldus dient de gelaedeerde een andere producent aan te spreken.

Tot slot van de discussie over de produktenaansprakelijkheid ging de preadviseur in op de vraag van de sectievoorzitter in hoeverre de RL een nieuwe aansprakelijkheidsvorm in het leven roept en of er een toename van aansprakelijkheidsvorderingen valt te verwachten. Veel zal afhangen van de interpretatie van art. 7 RL. Wordt de door L. Cornelis in zijn preadvies verdedigde stelling aangenomen — nl. dat de zgn. bevrijdingsgronden ex. art. 7 geen echte bevrijdingsgronden vormen, maar enkel het bewijs leveren dat aan een aansprakelijkheidsvoorwaarde niet is voldaan — dan zal de in de RL opgenomen produktenaansprakelijkheid weinig verandering meebrengen. Neemt de rechter aan dat de producent de algemene zorgvuldigheidsnorm heeft nageleefd en dat o.a. daardoor het produkt beantwoordt aan de veiligheid die men ervan kan verwachten, dan blijft er van de zgn. objectieve aansprakelijkheid van de producent niet veel over. Ter zake werd ook nog de stelling van een interveniënt beaamd dat de slachtoffers in de kou dreigen te blijven wanneer ze — gelet op de praktische problemen m.b.t. de uitvoering van vonnissen — schadevergoeding vorderen van extra-communautaire producenten.

Hierop inhakend merkte de tweede preadviseur, S. Fredericq, op dat de oeverloze discussies omtrent de toepassingsvoorwaarden van de produktenaansprakelijkheid onmiskenbaar het nut aantonen van zijn voorstel tot invoering van een verzekering tegen lichamelijke ongevallen. Ook onder het stelsel van de RL zouden er steeds slachtoffers blijven bestaan die geen recht hebben op schadevergoeding. De ongevallenverzekering met indemnitairst karakter, die dezelfde vergoedingen toekent als het gemene recht (art. 1382 B.W.), komt aldus aan een behoefte tegemoet, zo meende de preadviseur.

Op de vraag waarom het niet de verzekeringsmaatschappijen zijn geweest die zo'n ongevallenverzekering — als nieuw werkterrein — hebben voorgesteld, wees de preadviseur erop dat verzekeraars niet graag revolutionair hande-

len en wellicht angst hebben voor deze stap in het onbekende. Die vrees is evenwel ongegrond, daar zowel in Zweden (1975) als in Frankrijk (1983) een soortgelijke verzekering met succes werd ingevoerd en haar nut heeft bewezen. Uit de hoek der aanwezige verzekeringsjuristen ontlokte het door de preadviseur geformuleerde voorstel felle reacties uit. Zo werd gevreesd dat te weinig consumenten gebruik zullen maken van een dergelijke ongevallenverzekering wanneer zij niet verplicht wordt gesteld. De preadviseur kon deze stelling enigszins bijvallen, doch hij is geen voorstander van een verplichte verzekering. Hij meende dat vooral het probleem der antiselectie — veel mensen met een klein inkomen die zich niet, en een gering aantal personen met een hoog inkomen die zich wel verzekeren — moet worden vermeden. De vrees voor antiselectie is in Frankrijk ongegrond bevonden: een belangrijk deel van de bevolking heeft de nieuwe verzekering gesloten. Om een voldoende aantal verzekeringnemers te bereiken kan in België worden gedacht aan een soort «aanbodverplichting», d.w.z. dat een verzekeraar die met een verzekeringnemer een aansprakelijkheids- of een ongevallenverzekering wil sluiten i.v.m. het risico «motorrijtuigen», verplicht zou worden de door de preadviseur gepropageerde ongevallenverzekering met indemnitairst karakter aan te bieden. De verzekeringnemer zou vanzelfsprekend vrij blijven hierop in te gaan.

De lichamelijke ongevallenverzekering was ook het voorwerp van scherpe kritiek. Naar het oordeel van een verzekeringsjurist dekt geen enkele Franse verzekeringsmaatschappij — op grond van de genoemde verzekering — de volledige gemeenrechtelijke schade. De polissen vertonen onderling belangrijke verschillen, bevatten niet alleen vrijstellingen en plafonds, maar dekken bovendien soms enkel de financiële schade en niet de schending van de fysieke integriteit. Overigens zou een dergelijke ongevallenverzekering, zo vervolgde de interveniënt, in België weinig kans op slagen hebben, daar de verzekeraars de grote jurisprudentiële verscheidenheid in toegekende schadeloosstellingen als problematisch ervaren. De preadviseur wees erop dat ten minste één verzekeraar een onbepaalde verzekering aanbiedt. Hij was verder voorstander van een vrijstelling waardoor de «kleine ongevallen» kunnen worden uitgesloten. Evenmin kante hij zich tegen een begrenzing van de schadevergoeding als die maar hoog genoeg zou worden bepaald. Die begrenzing is overigens noodzakelijk om de herverzekering mogelijk te maken. Dit alles doet echter niets af aan het nut van de ongevallenverzekering met indemnitairst karakter, zo stelde de preadviseur.

Samenvattend kan worden gesteld dat noch de RL noch de lichamelijke ongevallenverzekering op een onverdeelde enthousiasme konden rekenen bij de sectieleden. De discussies die werden gevoerd bewezen het nut van de gekozen thema's.

T. VANSWEEVELT
Assistent U.I.A.

SECTIE 2. AANSPRAKELIJKHEID VAN EN VOOR DE WERKNEMER

Na een welkomstwoord van de voorzitter van de tweede congrescommissie, prof. R. Blainpain, leidde prof. A. Van Oevelen de werkzaamheden in met een samenvatting van zijn referaat. In een eerste deel belichtte hij de aansprakelijkheid van de werknemer tegenover zijn werkgever en tegenover derden. Het tweede deel behandelde de aansprakelijkheid van de werkgever en was meer bepaald opgesplitst in een eerste hoofdstuk over de contractuele aansprakelijkheid van de werkgever voor zijn uitvoeringsagenten en een tweede hoofdstuk over de buitencontractuele aansprakelijkheid van de aansteller voor de onrechtmatige daad van de aangestelde.

De daaropvolgende discussie werd gestructureerd om trent een aantal vragen van leden van het auditorium.

Een eerste vraag behandelde de implicaties van het gebruik van het begrip «aangestelde» enerzijds in het sociaal strafrecht, en anderzijds in artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek (B.W.).

Zo wijst het sociaal strafrecht als strafrechtelijk verantwoordelijke personen vaak aan: «de werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers, ...» Het Hof van Cassatie preciseerde op 15 september 1981 dat met de termen «aangestelden of lasthebbers» bedoeld worden «de aangestelden of lasthebbers die bekleed zijn met het gezag of de nodige bevoegdheid om effectief voor de naleving van de wet te waken, ook al is die bevoegdheid naar de tijd of de plaats beperkt». Het Hof vervolgde dat «het misdrijf (...) derhalve niet kan worden toegerekend aan de aangestelde of lasthebber die louter op bevel van de (werkgever) of van de vorenbedoelde aangestelden of lasthebbers handelen» (*R.W.*, 1981-82, 1123, met noot Bosly).

Het moet dus gaan, concludeert de vraagsteller, om personen die eigenmachtig kunnen handelen en niet slechts instructies uitvoeren van een andere in de wet als mogelijke dader vermelde persoon.

Het probleem is nu of het slachtoffer van een misdrijf gepleegd door een strafrechtelijk veroordeelde aangestelde, een beroep kan doen op artikel 1384, derde lid, B.W. tegen de aansteller-werkgever? Het begrip «aanstelling» uit artikel 1384, derde lid, B.W. veronderstelt immers het bestaan van een band van ondergeschiktheid tussen de dader van het schadeverwekkend feit en zijn aansteller, terwijl om een aangestelde te kunnen straffen de gezagsrelatie precies op het punt van de daden die het misdrijf uitmaken moet ontbreken, aldus de vraagsteller.

Volgens prof. Van Oevelen heeft het begrip «aangestelde» in het sociaal strafrecht een andere betekenis dan in artikel 1384 van het Burgerlijk Wetboek. Dit is verklaarbaar vanuit de filosofie achter het sociaal recht dat de werknemer wil beschermen en de strafrechtelijke aansprakelijkheid ten laste wil leggen van diegenen die, door hun verantwoordelijkheidsniveau in de onderneming, echt verantwoordelijk zijn. Het begrip «aangestelde» in het sociaal strafrecht heeft aldus niet de civielrechtelijke ruime betekenis. Toch sluit het feit dat een werknemer «aangestelde» is in de zin van het sociaal strafrecht, niet uit dat dezelfde persoon «aangestelde» is in de zin van 1384, derde lid,

B.W.

De door artikel 1384, derde lid, B.W. vereiste band van ondergeschiktheid wordt trouwens reeds aanwezig geacht wanneer de aansteller rechtens bevoegd is om gezag uit te oefenen. Er is geen bezwaar dat de aangestelde bij de uitvoering van zijn taken een zekere vrijheid van handelen behoudt.

De voorzitter besloot de geanimeerde discussie door nog even te wijzen op de problemen die aldus ontstaan, wanneer een zelfde begrip door de wetgever in verschillende betekenissen wordt gebruikt. Het probleem ten gronde leek hem een verdere bestudering waard.

Enkele vragen hielden verband met de aard van artikel 18 van de wet betreffende de arbeidsovereenkomsten (W.A.O.): dwingend recht of openbare orde? Het Hof van Cassatie besliste in een arrest van 19 april 1983 dat «het vonnis, door eiser te veroordelen tot betaling van schadevergoeding aan verweerder zonder vast te stellen dat de berokende schade te wijten is aan eisders gedrag of aan zijn zware schuld of aan een lichte schuld die bij hem eerder gewoonlijk dan toevallig toekomt, artikel 18 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten schendt» (*R.W.*, 1983-84, 1235).

Betekent dit, vraagt een lid van de vergadering zich af, dat zelfs wanneer de werknemer zich niet op artikel 18 W.A.O. beroept, de rechter hem toch niet mag veroordelen en aldus artikel 18 W.A.O. ambtshalve moet opwerpen? Dit laatste zou evenwel impliceren dat artikel 18 W.A.O. van openbare orde is, terwijl algemeen wordt aangenomen dat artikel 18 slechts imperatief is.

Hierna ontspoon zich een levendige discussie waarbij argumenten voor beide stellingen door verscheidene interveniënten naar voren werden gebracht.

Prof. Van Oevelen herhaalde de stelling uit zijn referaat dat artikel 18 van dwingend recht, doch niet van openbare orde is, daar moeilijk staande kan worden gehouden dat de bepalingen van artikel 18 de essentiële belangen van de Staat betreffen of, in het privaatrecht, de juridische grondslagen vestigen waarop de economische orde van de samenleving rust. Dit werd beaamd door de vraagsteller, die eraan toevoegde dat, aangezien wordt aanvaard dat artikel 1382 B.W. niet van openbare orde is, een afwijking erop ook niet van openbare orde kan zijn.

Hierop werd door sommige leden van het auditorium de stelling verdedigd dat artikel 18 wel van openbare orde zou zijn, omdat er een beperking van de aansprakelijkheid voor de economisch zwakkere in voorkomt. Voor zover aanvaard wordt dat de rechter ambtswege bepalingen van een algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomst dient op te werpen, is het moeilijk denkbaar dat de rechter niet zou kunnen voorbijkijken aan een collectieve arbeidsovereenkomst die afwijkt van artikel 18, en dit wel zou kunnen ten opzichte van de wettelijke regeling zelf.

Er dient dus te worden vastgesteld dat inzake de aard van artikel 18 W.A.O., als deze in verband wordt gebracht met een al dan niet verplichte ambtshalve aanvoering door de rechter, de eensgezindheid in de commissie ontbrak.

Iedereen leek het er wel over eens dat de rechter, indien hij meent dat artikel 18 W.A.O. toegepast moet worden, in elk geval de debatten dient te heropenen teneinde de partijen de mogelijkheid te geven over dit punt te concluderen.

Hierbij aansluitend werd het probleem opgeworpen of een vordering tegen een werknemer die geen opzettelijke, zware of gewoonlijk voorkomende lichte fout kan worden verweten, dient te worden afgewezen als niet toelaatbaar (onontvankelijk) of als niet gegrond? Volgens prof. Van Oevelen gaat het hier niet om een probleem van toelaatbaarheid of ontvankelijkheid, maar wel om een vraag van gegrondheid.

Vervolgens kwamen een reeks vragen aan bod omtrent de aansprakelijkheid van en voor zeer specifieke categorieën van werknemers. Zo werd de vraag gesteld naar de toepasbaarheid van artikel 18 W.A.O. ten voordele van een geneesheer-werknemer van een ziekenhuis, die door zijn onrechtmatige daad schade aan een derde, een patiënt, veroorzaakt. Meer in het bijzonder wenste de vraagsteller opheldering over de persoonlijke civielrechtelijke aansprakelijkheid van de arts, indien hij op strafrechtelijk gebied wordt veroordeeld.

Prof. Van Oevelen stelde dat de strafrechter die de arts strafrechtelijk veroordeelt wegens het misdrijf, rekening zal dienen te houden met artikel 18 W.A.O., wanneer hij op vraag van de burgerlijke partij uitspraak doet over de toe te kennen schadevergoeding. Het kan aldus voorkomen dat de geneesheer-werknemer strafrechtelijk veroordeeld wordt, en tegelijk burgerrechtelijk vrijuit gaat op voorwaarde dat het misdrijf niet beschouwd wordt als een opzettelijke, een zware of een gewoonlijk voorkomende lichte fout. De benadeelde kan het ziekenhuis-aansteller aanspreken op grond van artikel 1384, derde lid, B.W.

De voorzitter wenste deze juridisch logische oplossing te beamen, maar drukte zijn twijfel erover uit of het de bedoeling van de wetgever kan zijn geweest om artikel 18 W.A.O. in die zin te zien toepassen op werknemers die hun taak verrichten in dergelijke vrijheid.

Daarna werd het probleem aangesneden van de aansprakelijkheid van het diensthoofd veiligheid in de onderneming, die bepaalde maatregelen ter verhelping van oorzaken van gevaar in de onderneming niet had voorgeschreven, hoewel hij daartoe krachtens het A.R.A.B. gehouden is (zie artikel 835 A.R.A.B.).

Prof. Van Oevelen merkt allereerst op dat het A.R.A.B. geen bijzondere aansprakelijkheidsregels voor het diensthoofd veiligheid bevat. De gemeenrechtelijke regels zullen de aansprakelijkheid van het diensthoofd en zijn werkgever bepalen.

De discussie verlegde zich vervolgens naar de contractuele aansprakelijkheid van de hoofdschuldenaar voor zijn uitvoeringsagenten, waarbij de vraag werd gesteld of het niet wenselijk is de medecontractant een rechtstreekse contractuele vordering toe te kennen tegen de hulppersoon. Thans kan de uitvoeringsagent niet contractueel door de medecontractant van zijn werkgever aansprakelijk worden gesteld. Een buitencontractuele vordering is slechts mogelijk onder dezelfde voorwaarden als zij tegen de hoofdschuldenaar zelf mogelijk zou zijn. Dit probleem wint nog aan belang wanneer de hoofdschuldenaar insolvent is.

Prof. Van Oevelen antwoordde dat het niet aangewezen is een contractuele vordering tegen de uitvoeringsagent toe

te kennen, omdat aldus een fundamenteel beginsel van het verbintenissenrecht, dat stelt dat overeenkomsten alleen gevolgen teweegbrengen tussen partijen (artikel 1165 B.W.), zou worden aangetast.

Aansluitend hierbij werd de aansprakelijkheid voor enkele specifieke categorieën van hulppersonen behandeld. Zo stelde prof. Van Oevelen dat een leverancier niet beschouwd kan worden als een hulppersoon van de hoofdschuldenaar, zodat deze laatste dan ook niet contractueel aansprakelijk is voor zijn fouten. In het geval dat de medecontractant zelf hulppersonen aan de hoofdschuldenaar ter beschikking stelt, is diegene die voor de nakoming van zijn contractuele verbintenissen een beroep doet op de hulppersonen, voor hun fouten aansprakelijk is, *in casu* dus de hoofdschuldenaar.

Een lid van het auditorium stelde vast dat, waar het refereert de problematiek van de overheidsaansprakelijkheid aansnijdt, dit alleen gedaan wordt vanuit het oogpunt van de aansprakelijkheid van en voor personeelsleden van de uitvoerende macht. *Quid met de aansprakelijkheid van en voor magistraten van de rechtelijke macht, en de aansprakelijkheid van de wetgevende macht?*

Hoewel deze problemen, zoals de voorzitter opmerkte, niet direct behoorden tot het onderwerp van aansprakelijkheid van en voor de werknemer, wenste prof. Van Oevelen toch een antwoord te formuleren, hierbij verwijzend naar zijn doctoraal proefschrift dat precies de materie van aansprakelijkheid van en voor magistraten behandelde. Zo bestaan er naar zijn mening geen voldoende redenen, noch sluitende juridische argumenten om de Staat niet aansprakelijk te stellen voor de fouten van zijn magistraten.

De finale vraag was of artikel 18 W.A.O. nu al dan niet behouden diende te blijven.

Prof. Van Oevelen toonde zich voorstander van het behoud van de beperking van aansprakelijkheid tegenover de werkgever. Het is immers vanuit een maatschappelijk standpunt verantwoord dat de werknemer tegenover zijn werkgever niet moet instaan voor een toevallige, lichte of lichtste fout.

Hij was evenwel een andere mening toegedaan voor de aansprakelijkheid van de werknemer tegenover derden. Zo achtte hij het niet gepast dat aan de rechten van het onschuldige slachtoffer afbreuk wordt gedaan ten voordele van de schadeveroorzakende werknemer, te meer omdat andere beroepsgroepen, bv. de ambtenaren, niet dezelfde immuniteit genieten. Bij insolventie van de werkgever, zal het slachtoffer van bv. een lichte fout niet vergoed worden. Een betere oplossing volgens de spreker ware geweest het invoeren van de verplichting voor de werkgever-aansteller om zijn aansprakelijkheid voor de onrechtmatige daden van zijn werknemers te laten dekken door een verzekering, waarbij de verzekeraar dan verplicht zou worden afstand te doen van zijn regresrecht tegenover de werknemer, behalve bij opzettelijke en bij zware fout.

De voorzitter besloot de vergadering met de bemerking dat naar zijn mening artikel 18 W.A.O. een goede, gebalanceerde regeling inhoudt, geïnspireerd door de overweging dat een werknemer dient te worden beschermd voor de financiële gevolgen die een toevallige lichte of lichtste fout met zich zou kunnen brengen.

Veronique PERTRY
Assistente V.U.B.

SECTIE 3. DE AANSPRAKELIJKHEID VAN STATEN VOOR INBREUKEN OP HUN INTERNATIONALE VERPLICHTINGEN

Na de samenvatting van de krachtlijnen van het rapport van de preadviseur wordt de discussie geopend met een interventie van de heer J. Delva, voorzitter van het Arbitragehof. Hij stelt als uitgangspunt voorop dat in de studie van de internationaalrechtelijke praktijk meer aandacht zou moeten gaan naar de oorzaken die tot aansprakelijkheid van de Staat voor inbreuken op internationale verplichtingen aanleiding geven. Hij wordt hierin bijgevallen door de heer Van Dyck, adjunct-directeur-generaal, Ministerie van Buitenlandse Betrekkingen. De tweede interveniënt wijst op de bijdrage die de diplomatie op dit punt moet en kan vervullen. Trouwens, voorkomen is nog steeds beter dan genezen. De grondige voorbereiding van de internationale rechtsregels moet derhalve voorkomen dat achteraf de nationale wetgever in de uitvoering van de aangegane internationale verplichting te kort schiet. Vooral wat ons land betreft doen zich precies op dat vlak specifieke problemen voor omdat inzonderheid onze bestaande grondwettelijke voorschriften en praktijk dit vraagstuk onvoldoende opvangen. Hij pleit dan ook voor een ruime samenwerking bij de totstandkoming van de internationale verplichting, in het bijzonder in het kader van de Europese instellingen. Strikte juridische mechanismen, zoals onder meer de directe werking, mogen slechts als noodoplossing worden gebezigd. Sommige gevolgen van de directe werking nemen bovendien dergelijke grote financieel-economische proporties aan dat ze vanuit het beheer van het staatsbudget nauwelijks te overzien zijn. Hij houdt dan ook een pleidooi voor een groter verantwoordelijkheidsbesef in die zin dat de praktijk oplossingen moet kunnen bereiken die niet noodzakelijk die zijn welke door een al te rigoureuze juridische redenering worden doorgetrokken. Er moet met andere woorden opnieuw een juist evenwicht worden gevonden tussen immuniteit en recht.

Door diverse interveniënten wordt vervolgens gewezen op de noodzaak een onderscheid in te voeren tussen aansprakelijkheid voor internationaal-rechtelijke verplichtingen enerzijds en Europeesrechtelijke verplichtingen anderzijds. Immers, zoals de heer Delva en prof. Sybesma het beklemtoonden, hebben we, bij de Europese verdragen, en in het bijzonder de Europese Gemeenschappen, te maken met een soevereiniteitsoverdracht. Deze laatste hebben via instellingen zoals onder meer de Commissie en Hof van Justitie hun eigen dynamiek ontwikkeld zodat het aansprakelijkheidsbegrip, de wijze waarop de aansprakelijkheid van de lid-staten wordt vastgesteld en ten slotte de gevolgen van deze aansprakelijkheid eigen kenmerken gaan vertonen. Door de preadviseur wordt op deze specifieke aansprakelijkheidsvraag nader ingegaan via een aantal zeer concrete problemen die zich in het recente verleden in België hebben voorgedaan, en hij analyseert in dit verband de gevolgen van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen inzake inschrijvingsrecht van EEG-studenten en inzake de inschrijvingstaks op motorvoertuigen. De preadviseur — hierin bijgevallen door prof. Gijssels — nuanceert ook de mogelijkheden tot pre-

ventie zoals die door de eerste interveniënten werden uiteengezet. Immers, precies in een aantal van deze gevallen waar de directe werking dergelijke omvangrijke financiële gevolgen heeft gehad, kan men zich ernstige vragen stellen of bij de Belgische overheid de wil tot preventie echt wel aanwezig was. De Belgische autoriteiten zijn er zich vaak heel goed van bewust dat risico's worden genomen. De Europese juridische integratie is een onomkeerbaar proces en rechtsfiguren zoals voorrang en de directe werking met hun financiële gevolgen hoeven anno 1988 nauwelijks nog verwondering op te wekken.

Op dit punt van de discussie gekomen wordt door de heer Delva nog gewezen op de verschillende gradaties in de doorstroming van de Europeesrechtelijke normen naar gelang van het constitutionele bestel en de constitutionele traditie in de verschillende lid-staten. Hij wijst in dit verband op de positie van Groot-Brittannië en in het bijzonder op de in deze lid-staat heersende principes van dualisme en *supremacy of parliament*. Hij stelt de vraag of hierdoor uiteindelijk geen ongelijkheid in aansprakelijkheid of tenminste in de gevolgen van de aansprakelijkheid in de Europese Gemeenschap ontstaat. Verschillende interveniënten wijzen erop dat dit probleem tot op heden veeleer een theoretisch dan een praktisch probleem is geweest. Men kan trouwens vaststellen dat Groot-Brittannië slechts zelden wegens inbreuk op EEG-verplichtingen wordt veroordeeld en dat uiteindelijk ook de *European Communities Act 1972* duidelijk bepaalt dat «enforceable *Community rights*» door de Britse rechter moeten worden toegepast. Hierin zou, volgens een van de interveniënten, een typisch Britse eigenschap liggen: de Britten durven keihard onderhandelen, maar zodra zij een verplichting op zich genomen hebben, zijn het meestal loyale uitvoerders ervan.

Door de heer Van Herreweghe, assistent RUG, wordt het debat terug op het terrein van de praktijk gebracht. Hij stelt de vraag wat staatsaansprakelijkheid voor internationale verplichtingen uiteindelijk betekent indien in laatste instantie toch geen beslag kan worden gelegd op staatseigendom. De betrokken staat kon steeds blijven weigeren de internationale verplichtingen uit te voeren. Ook de heer Peeters, lid van de Juridische Dienst van de Raad van de Europese Gemeenschappen, spreekt in dezelfde zin en vraagt zich concreet af of er in België een mogelijkheid bestaat tot het verkrijgen van een schadevergoeding wegens inbreuk door de overheid op niet direct werkende verdragsbepalingen. Ook wenst hij te vernemen of en in welke mate in België via kortgedingprocedures internationale verplichtingen kunnen worden afdwongen. Het situeren van het aansprakelijkheidsprobleem op het vlak van de rechtelijke praktijk bracht de vergadering — hoe kan het anders? — op het terrein van de *Marckx*-uitspraak van het Europese Hof voor de Bescherming van de Rechten van de Mens. In een uitvoerige interventie van mevr. Verreycken werden de toepassing van de principes van dit arrest door de Belgische rechterlijke instanties en de implicaties in het bijzonder wat de werking in de tijd betreft van de wet van 31 maart 1987

nader onderzocht. Dit thema leidde tot een levendige discussie met talrijke interventies van de heer Van Dyck, prof. Sybesma, prof. Gijssels en de heer Traest. Van de heer Luc De Meyer kwam bovendien wellicht het meest revolutionair voorstel, namelijk het begrip staatsimmunitet te herzien op zulk een wijze dat zonodig ook beslag zou moeten kunnen worden gelegd op goederen die tot het staatspatrimonium behoren. Er zou, volgens deze interveniënt, een limitatieve opsomming moeten worden gegeven van deze staatsgoederen die niet voor immunitet in aanmerking komen. Door de heer Traest werd gepleit voor de uitvoering van het principe dat de Staat gehouden is tot rechtsherstel en billijke genoegdoening. Nadat de heer Delva nog had gewezen op het opnemen van bepaalde posten in de staatsbegroting als het resultaat van het toepassen van het principe van staatsaansprakelijkheid, wordt in dit verband nog door prof. De Pauw gewezen op de praktijk in België van de uitvoering van minnelijke schikkingen getroffen binnen het kader van de toepassing van de Europese Conventie voor de Bescherming van de Mens.

Door de preadviseur worden ten slotte nog een aantal toelichtingen gegeven die vooral betrekking hebben op de impact van de Europese verdragen. Indien in België uiteindelijk de discriminatie tussen wettige en natuurlijke kinderen bij wet kon worden opgeheven, dan is dit duidelijk een gevolg van de toepassing van de E.C.R.M. en van de rechtspraak van het Hof van Straatsburg. Indien op andere terreinen, zoals met name abortus, geen vooruitgang wordt geboekt, dan is dit het gevolg van het ontbreken van directe referentiepunten in de E.V.R.M. Dit toont nogmaals de belangrijkheid aan van de «juridisering» van de Europese aansprakelijkheid. Ingevolge de bestaande juridische infrastructuur van de Europese verdragen die mede voorziet in rechterlijke instanties, kan de aansprakelijkheid van de Staat duidelijk worden afgebakend en uiteindelijk de kwaliteit van de rechtsbescherming van de burger in de lid-staat worden vergroot.

Prof. M. MARESCAU

SECTIE 4. AANSPRAKELIJKHEID VAN DESKUNDIGEN EN ARBITERS

1. Nadat de preadviseur op heldere wijze de krachtlijnen van zijn geschreven bijdrage had geschetst, werd de bespreking aangevat. Er werd uitgegaan van een aantal vraagpunten betreffende de te behandelen materie. Eerst werd de aansprakelijkheid van scheidslieden besproken, daarna die van deskundigen.

2. In zijn preadvies maakte de referent een onderscheid tussen fouten van scheidslieden in de wijze waarop hun uitspraak tot stand komt en fouten in de inhoud van de uitspraak zelf. Onder fouten in de inhoud van de uitspraak verstond hij onder meer tekortkomingen van de scheidslieden bij de beoordeling van de feitelijke gegevens van de zaak of bij de toepassing van het recht op deze feiten.

Fouten in de wijze waarop de uitspraak tot stand komt waren, volgens hem, daarentegen fouten die door de scheidslieden zijn begaan gedurende de procedure die tot de scheidsrechtelijke uitspraak leidt of fouten in de uitspraak zelf, die echter niet de beoordeling van de feitelijke gegevens van de zaak of de toepassing van het recht op het geschil betreffen.

3. Een eerste vraagpunt dat werd aangesneden, betrof de vraag welk foutbegrip moet worden gehanteerd bij de beoordeling van de aansprakelijkheid van scheidslieden voor fouten in de inhoud van de beslissing.

De preadviseur was de mening toegedaan dat die aansprakelijkheid contractueel van aard is en dat zij slechts bestaat wanneer een normaal redelijk en omzichtig scheidsman niet tot dezelfde feitelijke beoordeling of tot dezelfde toepassing van het recht op de feiten zou kunnen komen.

Een deelnemer stelde de vraag of de voorgestelde aansprakelijkheidsregeling inzake arbitrage ook toepassing

kon vinden op gevallen waarin een bindend advies werd gegeven. Hierop werd geantwoord dat er — tenminste naar Belgische normen — een wezenlijk verschil bestaat tussen een scheidsrechtelijke uitspraak en een bindend advies. Een bindend advies is immers in tegenstelling tot een scheidsrechtelijke uitspraak geen jurisdictionele beslissing over een bepaald geschil en is ook niet bekleed met gezag van gewijsde.

Een volgende vraag was of de aansprakelijkheid van scheidslieden in de praktijk niet strenger wordt beoordeeld en niet frequenter wordt aangenomen dan krachtens het door de preadviseur voorgestelde aansprakelijkheids criterium mogelijk zou zijn. Er werd verwezen naar de praktijk van verzekeringsmaatschappijen die erin zou bestaan de verzekering van de professionele risico's van scheidslieden te weigeren.

De preadviseur antwoordde hierop dat er slechts zeer weinig gevallen inzake aansprakelijkheid van scheidslieden worden gepubliceerd en er dus moeilijk kan worden uitgemaakt of deze aansprakelijkheid al dan niet veel voorkomt. Het onderscheid tussen de aansprakelijkheid van rechters en van scheidslieden bestaat er volgens hem in dat rechters voor fouten begaan bij de uitoefening van hun ambt slechts aansprakelijk kunnen worden gesteld op grond van de procedure van verhaal op de rechter en dit in het beperkt aantal gevallen waarin die mogelijk is, terwijl scheidslieden een gewone contractuele aansprakelijkheid oplopen volgens het criterium van de normaal zorgvuldige scheidsman.

Vooral het contractueel karakter van de aansprakelijkheid van scheidslieden werd door sommige deelnemers ernstig ter discussie gesteld: er werd inderdaad op gewezen dat

er naast de «contractuele theorie» eveneens een opvatting gangbaar is die de nadruk legt op de «jurisdictionele» aard van deze instelling. In die optiek bestaan er redenen om aan te nemen dat dezelfde criteria moeten worden aangewend voor de beoordeling van de aansprakelijkheid van scheidslieden voor de inhoud van hun beslissing als voor de beoordeling van die van rechters. Daarentegen zou de aansprakelijkheid wegens het geven van een bindend advies veeleer volgens de gewone regels van de contractuele aansprakelijkheid moeten worden beoordeeld. Ook in de Belgische rechtsleer bestaat een tendens om de aansprakelijkheid van scheidslieden beperkend te interpreteren. Zo wordt onder meer gesteld dat, hoewel de procedure van verhaal op de rechter niet tegen scheidslieden kan worden aangewend, dezen niettemin slechts aansprakelijk kunnen worden gesteld in het beperkt aantal gevallen waarin die procedure tegen professionele rechters kan worden ingesteld.

De preadviseur gaf meteen te kennen dat hij het met deze rechtsleer niet eens kon zijn: de redenen die worden aangehaald om een beperking van de beroepsaansprakelijkheid van professionele magistraten te verantwoorden, gelden, volgens hem, immers niet voor wat betreft de aansprakelijkheid van scheidslieden. De aansprakelijkheid van magistraten wordt immers beperkt om te vermijden dat zij bij de uitoefening van hun ambt bevreesd zouden moeten zijn voor de nadelige gevolgen die hun beslissingen zouden kunnen hebben voor hun persoon of voor hun vermogen. Een dergelijke vrees zou hun onafhankelijkheid in het gedrang kunnen brengen. Ook wil men de paralyserende invloed van aansprakelijkheidsvorderingen op het werk van de rechters vermijden. Deze redenen gelden volgens de preadviseur niet voor scheidslieden die vrij hun opdracht aangaan met kennis van de gevolgen die daaruit eventueel voor hun aansprakelijkheid zouden kunnen voortvloeien.

Sommige deelnemers voerden aan dat scheidslieden er zich weliswaar contractueel toe verbinden uitspraak te doen over een bepaald geschil, maar dat hun optreden bij de beoordeling van de feitelijke gegevens van de zaak en bij de toepassing van het recht op die feiten «jurisdictioneel» van aard is.

Een andere deelnemer was van oordeel dat de werkelijkheid dikwijls zeer complex is. Vaak wendden de partijen zich inderdaad tot arbitrageinstellingen opdat deze de scheidslieden aanwijzen of toch minstens een lijst met de namen van mogelijke scheidslieden voorleggen. Wanneer er daarna iets misloopt, rijst dan de vraag of deze instellingen niet (mede)aansprakelijk kunnen worden gesteld voor de geleden schade.

In geval van internationale arbitrage rijst bovendien het probleem op grond van welk recht men de aansprakelijkheid van de scheidslieden zal beoordelen. Er werd gewezen op de mogelijkheid exoneratiebedingen in arbitrageovereenkomsten in te lassen: het Nederlands Arbitrageinstituut maakt daar onder meer gebruik van. Een dergelijke maatregel zou de verzekeraarbaarheid van de beroepsaansprakelijkheid van scheidslieden zeker ten goede komen.

Wel bestond er eensgezindheid over het feit dat de Staat in beginsel niet aansprakelijk kan worden gesteld voor fouten van scheidslieden. De aansprakelijkheid van de Staat zou wel in het gedrang kunnen komen in de weinige gevallen waarin de scheidslieden door een rechter zijn aangesteld: alsdan zou aan de rechter, die een orgaan van de

Staat is, een slechte keuze kunnen worden verweten.

Door sommige deelnemers werd erop gewezen dat de arbitrage — en dan vooral de internationale arbitrage — de laatste jaren aan een snelle evolutie onderhevig is: dat zal onvermijdelijk invloed hebben op de wijze waarop men de beroepsaansprakelijkheid van scheidslieden zal definiëren.

De discussie werd uiteindelijk beëindigd zonder dat er eensgezindheid was betreffende een criterium om deze aansprakelijkheid te beoordelen.

4. De overige vraagpunten hadden betrekking op de aansprakelijkheid van deskundigen.

De preadviseur ging ervan uit dat het hier om een vorm van buitencontractuele aansprakelijkheid gaat.

Ook in verband met deze aansprakelijkheid maakte hij een onderscheid tussen enerzijds fouten die erin bestaan dat de deskundige de verplichtingen die op hem rusten, in de loop van zijn onderzoek niet nakomt of dat hij bepaalde vormvereisten in zijn verslag niet in acht neemt en anderzijds fouten betreffende de inhoud van zijn verslag.

5. Wanneer een deskundige bij het uitvoeren van zijn opdracht fouten begaat, staan de partijen daar niet ongewapend tegenover: zij beschikken in de regel over procesrechtelijke middelen die zij kunnen aanwenden om de schade af te weren of te herstellen.

Allereerst werd onderzocht of het niet volledig aanwenden door de betrokken partijen van deze procesrechtelijke middelen tot vrijstelling van aansprakelijkheid van de deskundige kan leiden. Een meerderheid van deelnemers antwoordden bevestigend op deze vraag.

In verband met fouten betreffende de inhoud van het verslag werd aangevoerd dat het verslag uiteindelijk slechts een advies is waarop het de rechter vrijstaat al dan niet in te gaan. De partijen kunnen zijn aandacht op deze fouten vestigen. Geeft hij hieraan geen gevolg dan kunnen zij de nodige rechtsmiddelen tegen zijn beslissing aanwenden. Doen zij dat niet dan moeten zij maar zelf hun schade dragen.

Opgemerkt werd dat de meeste aansprakelijkheidsvorderingen tegen deskundigen geen betrekking hebben op de inhoud van hun verslag, juist omdat het slechts de waarde van een advies heeft.

Belangrijker is hun aansprakelijkheid wegens fouten begaan in de loop van het deskundig onderzoek en die tot gevolg kunnen hebben dat bepaalde vaststellingen niet meer kunnen worden gedaan, zo bijvoorbeeld wanneer de deskundige niet tijdig tot de nodige verrichtingen is overgegaan. Ook in dat geval kunnen door de partijen bepaalde procesrechtelijke middelen worden aangewend. Zo moeten zij bijvoorbeeld in beginsel aan de rechtbank om vervanging van de aangestelde deskundige verzoeken van zodra het hen duidelijk wordt dat deze niet tijdig tot de nodige vaststellingen zal overgaan. Zo zal ook zo spoedig mogelijk om vervanging van de deskundige moeten worden verzocht, wanneer blijkt dat hij onvoldoende vertrouwd is met de taal van de procedure.

Een deelnemer merkte op dat het in sommige gevallen zeer moeilijk is om alle procesrechtelijke middelen aan te wenden die ter beschikking staan, onder meer, wanneer ten gevolge van een foutief deskundig verslag slechts een gedeelte van een vordering gegrond is verklaard, maar de betrokken partij toch geen rechtsmiddel meer wenst in te stellen omdat zij wegens financiële moeilijkheden zo spoedig

mogelijk in het bezit wil komen van de haar toegekende bedragen. De vraag kan worden gesteld of het in dergelijke gevallen niet mogelijk moet zijn met succes een aansprakelijkheidsvordering tegen de deskundige in te stellen ook al werden alle ter beschikking staande procesrechtelijke middelen niet aangewend.

De preadviseur was van oordeel dat de partijen het rechtsmiddel van de herroeping van het gewijsde kunnen instellen tegen een in kracht van gewijsde gegane beslissing, die gebaseerd is op een foutief deskundig verslag, voor zover zij tenminste van deze fout geen kennis hadden vóór het verstrijken van de termijn voor het aanwenden van andere rechtsmiddelen. Er werd aangevoerd dat het niet zo zeker was dat een foutief deskundig verslag kan worden geassimileerd met een vals deskundig verslag zoals bedoeld in artikel 1133, 4°, Ger. W. Tegen deze mening werd echter ingebracht dat een stuk vals is in de zin van die wetsbepaling als het gegevens bevat die in strijd zijn met de waarheid. Kwa de trouw van de deskundige is niet vereist.

De discussie spitste zich tevens toe op de vraag of de termijn waarbinnen het deskundig verslag moet worden neergelegd al dan niet ingevolge de regel van artikel 863, 1°, Ger. W. van dwingend recht is. Het is veel voorkomend dat een deskundige zich bij de aanvang van zijn werkzaamheden door de partijen ervan laat ontheffen de termijn na te leven die door de rechter voor het neerleggen van zijn verslag is voorgeschreven. Een dergelijk beding zou volgens een bepaalde opvatting nietig zijn.

In de vergadering werd de mening geopperd dat artikel 863, 1°, Ger. W. alleen betrekking heeft op de door de wet voorgeschreven termijnen en niet op termijnen die door de rechter — eventueel op voorstel van de partijen — worden bepaald, zoals de termijn waarbinnen een deskundig verslag moet worden neergelegd. Bovendien werd erop gewezen dat artikel 975 Ger. W. spreekt van een termijn «zoals die in het vonnis is bepaald of door de partijen is verlengd».

Hierop werd geantwoord dat de partijen in samenspraak met de deskundige weliswaar de termijn voor het indienen van het verslag kunnen verlengen, wanneer blijkt dat de oorspronkelijk voorgeschreven termijn te kort is, maar dat zij de deskundige niet bij voorbaat kunnen ontheffen van de naleving van deze termijn.

6. Een volgend vraagpunt betrof de eventuele aansprakelijkheid van de Staat voor het foutief optreden van deskundigen.

Sommige deelnemers gaven blijk van scepticisme wat betreft de mogelijkheid om de Staat hiervoor aansprakelijk te stellen. Anderen waren de mening toegedaan dat dit wel kon.

Hoewel partijen aan de rechter de naam van een deskundige kunnen suggereren is het toch uiteindelijk de rechter die tot de aanstelling overgaat. Bovendien vervult de deskundige zijn opdracht onder toezicht van de rechter en dus van de Staat, waarvan de rechter het orgaan is. De Staat moet dus als een aansteller in de zin van artikel 1384, derde lid, B.W. worden beschouwd. Toegegeven werd echter dat

die laatste stelling vermoedelijk tot dusver niet zou worden aanvaard door de rechtspraak.

Een eventuele aansprakelijkheid van de Staat als aansteller impliceert niet dat de deskundige niet persoonlijk aansprakelijk blijft voor zijn fouten. Na de betaling van de schadevergoeding zou de Staat, die aansprakelijk is gesteld als aansteller, bovendien een regresvordering kunnen instellen tegen de deskundige. De mogelijkheid de Staat te kunnen aanspreken voor fouten begaan door gerechtelijke deskundigen zou dus alleen aan de schadelijgende partijen ten goede komen.

De vraag werd gesteld welke de aansprakelijkheid is van een gerechtsdeurwaarder die door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg is aangesteld om een overspel vast te stellen en die opdracht niet naar behoren uitvoert.

De preadviseur merkte op dat naar zijn oordeel voor hem dezelfde aansprakelijkheidsregeling geldt als voor een gerechtelijk deskundige.

Een ander probleem betrof de aansprakelijkheid van de Staat voor schade veroorzaakt doordat een notaris die in het kader van een procedure van uitvoerend beslag op een onroerend goed is aangesteld om dat goed te verkopen, niet binnen de gestelde termijn tot die verkoop overgaat.

Er werd verklaard dat ook in dat geval de Staat aansprakelijk kan worden gesteld nu de notaris onder toezicht staat van de rechter die hem heeft aangesteld en dus van de Staat.

7. Een laatste onderwerp betrof de wenselijkheid van het invoeren van een specifieke opleiding tot gerechtelijk deskundige. Er moet immers worden vastgesteld dat vele deskundigen tal van voorschriften betreffende de uitvoering van hun opdracht niet naleven en onder meer deze opdracht te ruim of te eng interpreteren, nalaten ervoor te zorgen dat de onderzoeksverrichtingen op tegenspraak worden gedaan en dergelijke meer. De vraag rijst dan ook of er geen opleiding verplicht moet worden gesteld die ertoe zou strekken aan de kandidaat deskundigen ten minste de nodige vorming te geven betreffende dergelijke eerder formele aspecten van de uitvoering van hun opdracht.

Ondanks het scepticisme van sommigen werd deze vraag door een meerderheid van de deelnemers positief beantwoord. Men wees er trouwens op dat er in bepaalde rechtbanken een officieuze opleiding voor deskundigen bestaat en dat sommige universiteiten een opleiding «medische expertise» geven met het doel toekomstige medische gerechtelijke deskundigen de elementaire juridische vorming te verschaffen die zij nodig zullen hebben om de hun toevertrouwde opdrachten uit te voeren.

Of een deskundige zijn opdracht inhoudelijk goed zal uitvoeren hangt af van zijn waarde als vakman. De vraag of de Staat aansprakelijk kan worden gesteld wegens de aanstelling als deskundige van een incompetent persoon werd, zoals gezegd, door sommigen positief beantwoord.

R. VAN CRAENENBROECK
Assistent V.U.B.

SECTIE 5. DE AANSPRAKELIJKHEID VAN FISCALE CONSULENTEN

In zijn uiteenzetting beperkte de preadviseur zich niet tot een samenvatting van zijn referaat over de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de belastingconsulenten, maar schetste hij ook de strafrechtelijke aansprakelijkheid van deze dienstverleners. (Zijn bijdrage over dit laatste verschijnt later in het R.W.).

Het hierna volgende verslag geeft geen chronologisch overzicht van de sectievergadering maar overloopt de verschillende topics die aan bod kwamen.

Op het actieterrain van de belastingconsulenten zijn nog andere beoefenaars van vrije beroepen actief, zoals advocaten gespecialiseerd in fiscale zaken en notarissen. Verschillen in het juridisch statuut tussen belastingconsulenten en andere adviesverstrekkers in fiscale aangelegenheden kunnen de concurrentieverhoudingen tussen deze groepen dienstverleners beïnvloeden. Sectievoorzitter prof. Spruyt beet de spits af met een opmerking m.b.t. deze problematiek. Spruyt attendeerde op het gegeven dat belastingconsulenten overeenkomstig het gemene recht tot dertig jaar na hun foutief optreden aansprakelijk gesteld kunnen worden. De wet van 8 augustus 1985 (B.S., 14 september 1985) heeft in het Burgerlijk Wetboek art. 2276bis B.W. ingevoegd, waardoor de advocaten van hun beroepsaansprakelijkheid worden ontlast vijf jaar na het beëindigen van hun taak. In de sectie bestond een ruime eensgezindheid dat een gelijkshakeling van deze *verjaringstermijn* wenselijk is.

De achteruitstelling van de belastingconsulenten ten opzichte van de advocaten kwam ook om de hoek kijken bij het strafrechtelijke probleem van het *beroepsgeheim* dat werd aangekaart door raadsheer Huybrechts. Zoals bekend, genieten de advocaten een beroepsgeheim op basis van art. 458 Sw., een bepaling die niet ingeroepen kan worden door belastingconsulenten ten gevolge van vaststaande rechtspraak van het Hof van Cassatie (cf. Cass., 16 mei 1977, R.W., 1977-78, 2587, met noot Vandeplass, A.). In zijn uiteenzetting had de preadviseur aangedrongen op een wegwerken van dit verschil. Huybrechts wees op het feit dat de oorspronkelijke functie van het beroepsgeheim erin bestond essentiële belangen van de burgers te vrijwaren in de medische en gerechtelijke sfeer. Om die reden ergerde deze interveniënt zich aan het feit dat het toepassingsgebied van het beroepsgeheim stevast uitgebreid wordt telkens wanneer een corporatie van beoefenaars van intellectuele beroepen wettelijk georganiseerd wordt (cf. de bedrijfsrevisoren en accountants). Inhakend op de verwachting dat in een toekomstige wettelijke regeling het beroepsgeheim uitgebreid zal worden tot de belastingconsulenten, wees Huybrechts dadelijk op de beperktheid ervan: een beroepsgeheim kan immers niet ingeroepen worden in geval van beroepsmisdrijven.

Een belastingconsulent die zijn medewerking zou verlenen aan belastingontduiking, zou zich dus niet kunnen beroepen op zijn beroepsgeheim om zich te verzetten tegen bijvoorbeeld een huiszoeking in zijn kantoor naar een aan hem toevertrouwde zwarte boekhouding, ook niet nadat een toekomstige wet tot instelling van een orde van belas-

tingconsulenten een beroepsgeheim verleend zou hebben aan de leden van deze corporatie (vgl. Lambert, P., *Le secret professionnel*, Brussel, Nemesis, 1985, 204).

De preadviseur bestreed niet ten gronde de opvatting van Huybrechts dat de invoering in de toekomst van een beroepsgeheim — een eis van alle organisaties van belastingconsulenten — grotendeels een «lege doos» zou kunnen zijn. Joseph gaf integendeel toe dat zijn ijveren voor de uitbreiding van het beroepsgeheim tot de belastingconsulenten geïnspireerd is door de bezorgdheid de belangen van de belastingconsulenten te vrijwaren in hun concurrentiestrijd met de advocaten die wel een beroepsgeheim genieten. Voor enkele jaren werd hijzelf immers geconfronteerd met cliënten die om deze reden voortaan verkozen een beroep te doen op een advocaat.

Zoals overigens in een ministeriële voordracht over de rol van belastingconsulenten en in enkele wetsvoorstellen tot organisatie van het beroep van belastingconsulent, werd in de tekst van het preadvies (nr. 7) gesteld dat, naast de taken opgedragen door de cliënteel, de belastingconsulenten nog een morele taak te vervullen hebben tegenover de maatschappij, door bij te dragen tot een correcte toepassing van de belastingwetgeving. Tijdens de sectievergadering werden nogal wat vraagtekens geplaatst bij deze zienswijze. Volgens Huybrechts is er minstens sprake van een ongelukkige terminologie: de vergelijking makend met de advocaat die een misdadiger verdedigt, voerde hij aan dat in elk geval een *morele aansprakelijkheid* niet bestraft kan worden, wat niet wegneemt dat de belastingconsulent een *morele opvatting* over zijn rol dient te hebben.

Die beweerde *dubbele functie* van de belastingconsulenten, m.a.w. dit gelijktijdig optreden, enerzijds, als raadgever van de contribuabelen en, anderzijds, als «verlengstuk» van de fiscus, was voor inspecteur-generaal Dierick aanleiding om een dubbele vraag te stellen. Hij dacht daarbij aan de volgende situatie: een belastingconsulent stippelt voor een cliënt «de minst belastbare weg» uit, maar achteraf wordt in rechte geoordeeld dat de constructie behept is met simulatie. Op de eerste vraag van Dierick of zulks de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de consulent in het gedrang brengt ten opzichte van zijn cliënt, bleek in de sectie overeenstemming te bestaan om een positief antwoord te geven *indien* de consulent zijn advies zou hebben uitgebracht *zonder voorbehoud* met betrekking tot een verandering in de rechtspraak, de mogelijkheid dat de administratie het gesimuleerde karakter zou inroepen, enz. Het tweede deel van Diericks vraag luidde als volgt: schiet in zo'n situatie een belastingconsulent voor een dergelijk advies, in zijn zogenoemde dubbele hoedanigheid niet te kort in zijn «morele» taak tegenover de fiscus, waardoor hij dan strafrechtelijk aansprakelijk zou zijn? Daarop werd negatief geantwoord, uiteraard behoudens het geval dat de consulent zou hebben deelgenomen aan een fiscale valsheid. Dierick beklemtoonde de strafrechtelijke vervolgbaarheid van elke wetsontduiking (art. 339 W.I.B.) en besloot dat alleen daarom de dubbele hoedanigheid ondenk-

baar is.

Een ander punt dat aan bod kwam tijdens de sectievergadering, was het *retentierecht* uitgeoefend door een belastingconsulent op de stukken van zijn cliënt als pressiemiddel om betaling te krijgen van zijn honorarium. Huybrechts wees in dit verband op de grote gevaren die kleven aan zo'n handelwijze aangezien ondermeer de jaarrekeningwetgeving voorschrijft dat de boekhouding aanwezig dient te zijn op de maatschappelijke zetel van de onderneming. Dhr. Gheeraert, verbonden aan het Instituut der Accountants, stipte in dit verband aan dat om deze reden dit Instituut zeer onlangs een deontologische richtlijn had aangenomen met een verbod voor de accountants om nog langer een retentierecht uit te oefenen op de stukken van de jaarrekening. Indien in de toekomst voor de belastingconsulenten dit retentierecht zou wegvallen, voorspelden mr. Cooreman en dhr. Mees moeilijkheden voor de consulenten om in de toekomst betaling te krijgen van door cliënten als te hoog ervaren honoraria. Daarom drongen zij aan op een grotere doorzichtigheid in de tarificatie van de honoraria en de mogelijkheid om geschillen over te hoge honoraria in der minne op te lossen in de schoot van de in de toekomst op te richten beroepsorganisatie. Uit andere interventies kon echter worden opgemaakt dat in wezen de problematiek van de honoraria van consulenten niet verschilt van die van de advocaten en vooralsnog aanleiding geeft tot slechts weinig moeilijkheden.

Nog in verband met de honoraria signaleerde bedrijfsjurist Deschrijver dat in de V.S.A. bepaalde belastingconsulenten zouden opereren op «no cure no pay»-basis. Naar verluidt, zou zo'n tarificatie deontologisch verboden zijn voor Nederlandse belastingconsulenten. Deschrijver stelde daarop de volgende vragen. In de hypothese dat een consulent in België op «no cure no pay»-basis fiscaal advies zou verstrekken, zou dan bij een gunstige afloop een honorarium van x% van de belastingbesparing verschuldigd zijn? In tweede orde vroeg Deschrijver zich af of, in het geval van het uitblijven van een belastingbesparing, deze consulent dan naar ons recht effectief verstoken zou blijven van elke vergoeding? De preadviseur merkte op dat «billing for value» (waarbij het honorarium volgens de grootte van de zaak toeneemt), een andere regel in de Amerikaanse en tevens de Nederlandse en Belgische adviespraktijk, toestaat om bij gunstige afloop een vergelijkbaar honorarium aan te rekenen als in een «no cure no pay»-situatie. In het geval van een «no cure no pay»-advies dat geen zoden aan de dijk zet, zou theoretisch in België de consulent wellicht toch nog recht hebben op een honorarium, aangezien het geven van een fiscaal advies geen resultaatsverbintenis is en een overeenkomst van huur van diensten een tegenprestatie dient te omvatten.

Dhr. Lievens vroeg aandacht voor de problematiek van de *aansprakelijkheid van de belastingconsulent die fiscale raadgevingen verstrekt op basis van informatie verschaft door derden*. Indien een belastingconsulent zelf de boekhoudkundige stukken zou attesteren als waarachtig tegenover de fiscus, kan zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid in het gedrang komen in het geval van belastingontduiking. Zulks is niet het geval indien de consulent zijn advies baseert op stukken die geattesteerd zijn door een accountant of revisor. Vanuit bewijsrechtelijk oogpunt lijkt het in deze omstandigheden voor de consulent van groot nut in zijn

advies het voorbehoud op te nemen dat het is opgesteld «voortgaande op de door de cliënt bezorgde en door accountant X (of revisor Y), geattesteerde stukken». Met betrekking tot de belastingconsulent die veronderstelt dat de door een revisor of accountant geattesteerde stukken een belastingontduiking versluieren, werd geopperd dat hij niet zonder meer zijn fiscaal advies kan verlenen. Om zijn burgerlijke aansprakelijkheid niet in het gedrang te brengen, zou in dit geval de consulent overeenkomstig zijn ondervragingsplicht (nr. 28 van het preadvies) aanvullende vragen dienen te stellen aan zijn cliënt, alvorens zijn advies, aangifte ... op te stellen.

Een vraag over *de uitgestrektheid van de adviesplicht* van belastingconsulenten werd gesteld door mr. Delperdange: moeten consulenten alleen een correct en volledig advies geven over de fiscale toestand zoals die zich aandient of zijn zij uit eigen beweging er ook toe gehouden hun cliënten tevens te attenderen op fiscaal interessantere opties? Anders gezegd, moet de belastingconsulent zich ook voortdurend ontpoppen tot tax planner, zelfs indien dit niet uitdrukkelijk gevraagd is? Het volgende concrete voorbeeld werd aangehaald: mag een consulent die een individuele ondernemer adviseert, zich vergenoegen met het begeleiden van deze belastingplichtige in die hoedanigheid of dient hij, in voorkomend geval, spontaan zijn cliënt te wijzen op de veel grotere belastingbesparing die kan voortvloeien uit de inbreng van de zelfstandige bedrijvigheid in een vennootschap? Hierop kwam geen duidelijk antwoord. Of een consulent burgerlijk aansprakelijk kan worden gesteld in zulke gevallen wegens een onzorgvuldige nalatigheid in zijn advies, lijkt in belangrijke mate afhankelijk van de omschrijving van zijn opdracht.

Huybrechts spreidde nogal wat ontevredenheid tentoon met betrekking tot een van de vormen van bijkomende sancties die soms opgelegd moeten worden door de rechters aan belastingconsulenten. In bepaalde gevallen zijn *belastingconsulenten van rechtswege samen met hun cliënten hoofdelijk gehouden tot betaling van de ontdoken belasting* (art. 348 W.I.B.). Deze magistraat stelde voor om de rechters op dit punt opnieuw een beoordelingsvrijheid te geven om de onredelijke gevolgen van zo'n uitspraak te matigen. In de sectie werd deze tussenkomst door velen bijgevallen. Dierick wees in dit verband nog op het feit dat, hoewel de administratie geen afstand kan doen van die hoofdelijkheid, onduidelijkheid blijft bestaan hoe in de praktijk deze hoofdelijkheid ten uitvoer kan worden gelegd.

Een van de laatste vragen kwam van mr. Moerman. Hij wou weten of de toegenomen mondigheid van de belastingplichtigen heeft geleid tot een groter *aantal processen* over de aansprakelijkheid van belastingconsulenten. Volgens de preadviseur bestaan daarover geen statistische gegevens maar is in elk geval het aantal geschillen die voor de rechtbanken worden gebracht, zeer laag. Raadsheer Van Gelder herinnerde zich dat gedurende de laatste dertien jaar welgesteld één «halve» zaak in verband met de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van een adviseur in fiscale aangelegenheden werd behandeld door het Hof van Beroep te Antwerpen: nadat het hof vastgesteld had dat een accountant te laat een bezwaarschrift had ingediend, nodigde het hof de partijen uit om de nodige gegevens te verschaffen over de inkomsten van de desbetreffende jaren opdat het hof zich

een oordeel zou kunnen vormen over de kans op succes indien het bezwaarschrift tijdig ingediend ware geweest; evenwel zouden — nog altijd volgens Van Gelder — de

partijen nooit gehoor hebben gegeven aan die uitnodiging...

Stefaan GYSEN
Assistent U.I.A.

SECTIE 6. ONRECHTMATIGE DAAD EN ONEERLIJKE MEDEDINGING

De discussie in de sectie 6 werd gestructureerd rond een aantal vooraf geformuleerde vragen.

1. *De verhouding tussen art. 54 W.H.P. en art. 1382 B.W.* Zijn de eerlijke handelsgebruiken te beschouwen als regelen van dezelfde orde (of van dezelfde aard) als die van de algemene zorgvuldigheidsnorm van art. 1382 B.W.?

De vergadering reageert nogal verdeeld op deze vraag. Twee stellingen worden verdedigd:

1.1. Het is niet meer actueel te stellen dat art. 54 W.H.P. van dezelfde aard is als de artt. 1382 en 1383 B.W., nu de eerlijke handelsgebruiken deel uitmaken van de sociaal-economische ordening en geen uitsluitende beschermingsfunctie meer hebben voor de particulier. Daaraan wordt toegevoegd dat het bestaan op zich van art. 54 W.H.P. al bewijst dat het een regel sui generis is, in het licht van het adagium «specialia generalibus derogant». Het is een welbepaalde zorgvuldigheidsnorm, die niet meer op de algemene norm van art. 1382 B.W. geïnspireerd is, en die het algemeen belang dient.

1.2. De buitencontractuele aansprakelijkheid blijft steeds als basisbeginsel toepasselijk. Art. 54 W.H.P. moet dus wel in dat kader gesitueerd worden, omdat de algemene zorgvuldigheidsnorm steeds terugkomt in bijzondere wetten. Als aanverwante voorbeelden worden art. 62 Venn. W. en art. 13 Benelux Merkenwet geciteerd. Er wordt echter tegengeworpen dat de aangehaalde voorbeelden niet erg toepasselijk zijn, omdat art. 62 Venn. W. juist art. 1382 B.W. gedeeltelijk uitsluit.

Ten slotte wordt nog opgemerkt dat de dubbelzinnigheid over de verhouding tussen algemeen en particulier belang niet kenmerkend is voor art. 54 W.H.P.; zij bevindt zich ook in art. 1382 B.W., zodat er toch geen wezenlijk verschil tussen beide wetsbepalingen zou bestaan.

2. *Toepassingsvoorwaarden van art. 54 W.H.P.* Structureel is art. 54 W.H.P. opgebouwd volgens het buitencontractueel model. Betekent dit echter dat, voor de toepassing van deze bepaling, het bestaan van een fout, van schade en van oorzakelijk verband telkens in concreto aangetoond moet worden? En wat is de rol van het causaliteitsverband bij de toepassing van art. 54 W.H.P.?

De meerderheid van de aanwezigen opteert samen met de referent voor de stelling dat art. 54 W.H.P. als zelfstandige algemene zorgvuldigheidsnorm dient te worden aangemerkt, hoewel het niet uitgesloten is dat dit aanvankelijk niet de bedoeling was. De rechtspraak laat zich in de praktijk weinig gelegen aan de structurele gelijkenis met art.

1382 B.W. Fout en schade worden sterk samengetrokken: indien een daad strijdig geacht wordt met de eerlijke handelsgebruiken, dan is de schending van de beroepsbelangen eigenlijk veeleer een voorwaarde voor de ontvankelijkheid van de vordering. Het causaal verband komt daarbij helemaal niet aan bod.

Verwijzend naar de discussie over de eerste vraag werpt een andere spreker op dat art. 54 W.H.P. enerzijds slechts een residuaire bepaling is, een zgn. «vangnet» bij de artt. 1-53 W.H.P., en anderzijds een legistische techniciteit om art. 55 W.H.P. betreffende de vordering tot staking in te leiden. Zij die beweren dat het integendeel de algemene norm betreffende de eerlijke handelsgebruiken is, staren zich blind op de buitencontractuele structuur. Soms zit echter in de inbreuk op een norm een onweerlegbaar vermoeden van fout vervat, zo bijvoorbeeld in art. 13 van de Benelux Merkenwet, en in art. 20 W.H.P., dat o.m. vergelijkende reclame verbiedt. De enkele inbreuk veronderstelt per se een fout, die schade heeft veroorzaakt. Andere inbreuken zijn pas te veroordelen als de beroepsbelangen geschaad worden. De potentialiteit van schade volstaat hier. Wat het bewijs van het oorzakelijk verband betreft, bevatten de per se normen een onweerlegbaar vermoeden van schade, dat dit bewijs overbodig maakt. Het causaal verband, het moeilijkst te bewijzen toepassingsvereiste, valt dus weg bij de per se normen en bij art. 54 W.H.P.

Daartegen wordt dadelijk het standpunt aangevoerd dat ook de referent al aangehaald had: het doel van art. 54 W.H.P. verschilt wezenlijk van dat van art. 1382 B.W. Art. 54 W.H.P. dient het algemeen belang. Er is weliswaar een individueel belang voor de handelaar, maar toch ook voor de gemeenschap, om de staking overeenkomstig art. 55 W.H.P. te bevelen.

De stelling dat art. 54 W.H.P. enkel dient om art. 55 in te leiden, wordt door de volgende interveniënt als ietwat te eenvoudig van de hand gewezen. Het is evident dat art. 54 een materieelrechtelijke norm inhoudt. Art. 1 van het K.B. nr. 55 van 23 december 1934, dat als grondslag voor de artt. 54 en 55 W.H.P. gediend heeft, omvatte niet alleen een formeel- maar ook een materieelrechtelijke norm. Wat het tweede deel van de voornoemde stelling aangaat, kan men inderdaad staande houden dat art. 54 W.H.P. aanvankelijk een residuaire functie had. Maar onder invloed van de rechtspraak is het uitgegroeid tot een algemene behoorlijkheidsnorm in handelszaken. Bij een zeer groot percentage van de vorderingen tot staking, zelfs gebaseerd op in-

breuken op per se normen, wordt ook art. 54 W.H.P. betrokken. Wat dan de voorwaarde van het schaden van de belangen van een handelaar betreft, heeft het Hof van Cassatie in de zaak van de Oostendse Hallen een zo ruime interpretatie aangenomen dat de niet-naleving van een wettelijke norm al binnen het toepassingsgebied van art. 54 W.H.P. valt. Zodra er schending van de eerlijke handelsgebruiken bestaat, is de rest vanzelfsprekend: schade en causal verband vloeien uit het foutbegrip voort. Daardoor is art. 54 W.H.P. uiteindelijk een zelfstandige rechtsnorm geworden, hoewel dat misschien oorspronkelijk niet de bedoeling was. Overigens verruimt het ter zake bij de Kamer aanhangige wetsontwerp het toepassingsgebied nog verder in de richting van een zelfstandige «algemene zorgvuldigheidsnorm», aangezien ook ten bate van de verbruikersbelangen een specifieke regeling geformuleerd wordt.

Enkele van de vorige sprekers specificeren dan nog dat niet alle regels, vervat in de artt. 1-53 W.H.P., per se normen zijn.

3. *Het foutbegrip.* Welke rol speelt het intentioneel element bij de beoordeling van een met de eerlijke handelsgebruiken strijdig gedrag? Wie bepaalt de eerlijke gebruiken van de handel? Is het mogelijk een lijst van foutieve (oneerlijke) handelsgebruiken op te maken? Zijn zulke handelingen «per se» verboden, of zijn zij strijdig met de eerlijke handelsgebruiken omdat ze foutief zijn gepleegd? En als art. 54 W.H.P. te beschouwen is als een specifieke rechtsnorm met onbepaalde inhoud, hoe is deze inhoud te omschrijven met het oog op de rechtszekerheid?

De referent stelt dat het naïef is te menen dat de handelskringen zelf de gedragsnorm i.v.m. eerlijke handelsgebruiken zullen bepalen. Zelfs deontologische codes acht hij van twijfelachtig nut, want meestal zijn ze corporatistisch geïnspireerd en concurrentiebeperkend. De eerlijke handelsgebruiken worden integendeel bepaald door de rechtspraak, die het begrip in de loop van tientallen jaren heeft uitgebouwd tot een economische visie op het maatschappelijk leven. Dit blijkt duidelijk wanneer men overweegt dat een inbreuk op het kartelrecht (W. 27 mei 1960 tot bescherming tegen het misbruik van economische machtspositie, en artt. 85 en 86 EEG-Verdrag) strijdig wordt geacht met art. 54 W.H.P., hoewel de kartelwetgeving moeilijk als «eerlijk handelsgebruik» beschouwd kan worden.

Wat het intentioneel element betreft, dient eerst te worden opgemerkt dat ook art. 1382 B.W. geen intentie, kwade trouw of schadeoogmerk vereist. Moet men dan bij een overtreding van de eerlijke handelsgebruiken naar het intentioneel element kijken, of is het objectief feit voldoende? De rechtspraak volgt meestal de tweede stelling. Zeer uitzonderlijk gaat de rechtbank het bestaan van een vooraf begane fout na.

Na heel wat discussie opteert een aanzienlijk deel van de vergadering met het oog op de rechtszekerheid voor een in art. 54 op te nemen enuntiatieve lijst van inbreuken op de eerlijke handelsgebruiken.

De referent wenst eerder af te gaan op de in de rechtspraak de facto bestaande lijst, die voor rechtspractici

geen problemen zal stellen. Niettemin wordt nog opgemerkt dat art. 54bis W.H.P. juist de wil van de wetgever illustreert om de rechtspraak bij te sturen.

4. *Het schadebegrip.* Hoe wordt het begrip schade in de zin van art. 54 W.H.P. omschreven en aangewend? Kan nog gesteld worden dat art. 54 W.H.P. uitsluitend of voornamelijk strekt tot vergoeding (resp. voorkoming) van de schade die de gelaedeerde handelaar lijdt of dreigt te lijden?

Vóór het K.B. nr. 55, aldus de referent, moest de handelaar concrete schade aantonen, zoals bv. terugval van het zakencijfer, verlies van cliënteel. Daarvan is men afgestapt, zoals blijkt uit de recente rechtsleer: men spreekt over «aantasting van de beroepsbelangen». Moet men het begrip schade beter omlijnen, of mag men tot de bevinding komen dat het niet meer dezelfde betekenis heeft als in art. 1382 B.W.? Is derhalve het klassieke schadebegrip nog wel een vereiste voor de toepassing van art. 54 W.H.P.?

Een spreker merkt op dat het vereiste van concreet bewezen schade de stelling van art. 54 als autonome norm zeker ondermijnt. Na enige discussie wordt vastgesteld dat de vordering tot staking een autonoom rechtsmiddel geworden is, los van de gemeenrechtelijke vordering tot schadevergoeding, en dat er geen materiële vergoeding meer is. Meestal beschouwen handelaars overigens de staking, zeker met publikatieverplichting, als voldoende genoegdoening; dit komt ook de snelle en efficiënte werking van de stakingsrechter ten goede.

Een andere interveniënt merkt op dat de stakingsrechter zijn vonnis in de tijd kan beperken; dit houdt impliciet een begroting van schade in. Daarop wordt gerepliceerd dat de beperking in de tijd niet de bedoeling heeft de schade te begrenzen, maar veeleer vaststelt wanneer er opnieuw volledige vrijheid kan bestaan.

Iedereen is het er wel over eens dat de gemeenrechtelijke vordering van art. 1382 B.W. mogelijk blijft. Maar het stakingsbevel houdt alleen een bewijs van de fout in, niet van de andere toepassingsvoorwaarden. Er worden relatief weinig gemeenschappelijke vorderingen ingeleid, omdat zeer moeilijk aan de overige toepassingsvoorwaarden van art. 1382 B.W. voldaan kan worden.

Ten slotte wordt nog opgemerkt dat de vordering tot staking eerder beoogt schade te voorkomen, en dat dus ook daar een essentieel verschil met de buitencontractuele aansprakelijkheid bestaat.

5. *Conclusie.* Na het dankwoord aan de referent en de aanwezigen, stelt de voorzitter vast dat inderdaad art. 54 W.H.P. niet zo nauw verwant is met de artt. 1382 en 1383 B.W. als men op het eerste gezicht zou aannemen. De leer van de oneerlijke mededinging is een rechtstak die een eigen weg opgaat.

Ralph DE WIT
Assistent V.U.B.

SECTIE 7. MILIEUAANSPRAKELIJKHEID

De sectie «Milieuansprakelijkheid», voorgezeten door prof. W. Lambrechts, genoot het voorrecht een beroep te kunnen doen op twee preadviseurs, prof. H. Bocken en politierechter P. Morrens, die respectievelijk verslag uitbrachten over «Aansprakelijkheid voor milieuschade» en «Enkele actuele knelpunten in het leefmilieustrafrecht».

Preadviseur Bocken vestigde allereerst de aandacht op de bijzondere aspecten van de *schade* die aan het leefmilieu kan worden aangericht. Leefmilieuschade is niet vergelijkbaar met de klassieke vermogensschade, aangezien de vervuiling niet alleen particuliere goederen aantast, doch vaak niet-individualiseerbare, collectieve en extra-patrimoniale schade berokkent, die door de gemeenschap wordt ondergaan. Meteen rijzen problemen met betrekking tot de begroting van die ecologische schade, het persoonlijk belang vereist voor het instellen van rechtsvorderingen en de terugvordering door de overheid van kosten die zij heeft gedragen om de verontreiniging te beperken of ongedaan te maken.

Wat het persoonlijk belang bij rechtsvorderingen betreft, viel de vergadering het voorstel van de preadviseur bij om leefmilieugroeperingen een vorderingsrecht toe te kennen, eventueel op voorwaarde dat de overheid of de individuele schadelijder in gebreke blijven. Ook leek het aangewezen dit te beperken tot een vordering tot staking — naar het voorbeeld van de W.H.P. — en tot herstel van de schade in natura.

In verband met het verhaal op de vervuiler voor opruimingskosten werd door de vergadering enige tijd stilgestaan bij de twijfels van het Hof van Cassatie omtrent de «verbreking van het causaal verband» tussen de vervuiling en de kosten gedragen door de overheid op grond van een wettelijke verplichting. Krachtens sommige uitspraken zouden de opruimingskosten niet kunnen worden teruggevorderd wanneer de tussenkomst bij verontreiniging wettelijk verplicht was, ook al is de interventie uitgelokt door de fout van de vervuiler. Recente rechtspraak wijst echter op een versoepeling: het probleem zou moeten worden opgelost aan de hand van de bedoeling van de wetgever of de partij en bij het opleggen of overeenkomen van de interventieplicht. Vastgesteld werd echter dat wetgever of partijen zich daaromtrent zelden uitspreken... Ook het inroepen van de nalatigheid van de vervuiler om zelf te zorgen voor het herstel, wat een zogenaamde «subsidiare» interventie van de overheid tot gevolg heeft, bleek voor de vergadering een onbevredigende theoretische benadering.

Preadviseur Bocken hield ook nog een pleidooi voor een verruiming van de objectieve en collectieve *aansprakelijkheid* voor leefmilieuschade. Buiten het geval van overtreding van een wettelijke regel is de subjectieve foutaansprakelijkheid — schending van de zorgvuldigheidsnorm — bij vervuiling immers niet gemakkelijk aan te tonen. Bovendien biedt zij te weinig houvast voor de rechter, wat tot willekeur aanleiding kan geven. De objectieve risicoaansprakelijkheid kan hier oplossingen brengen. De individuele aansprakelijkheid van haar kant laat het probleem onopgelost van de pollutie die na «uitstoot» met andere

factoren wordt vermengd, wat identificatie van de vervuiler en de vaststelling van de respectieve verantwoordelijkheden, kortom, het aantonen van een causaal verband tussen de vervuiling en de schade van het slachtoffer nagenoeg onmogelijk maakt. Hiervoor is collectieve aansprakelijkheid aangewezen, d.i. schadespreiding, zoals een vergoeding door schadefonds, naar het voorbeeld van de Nederlandse Fonds Luchtverontreiniging, of van het schadefonds waarin wordt voorzien in de Europese ontwerp-richtlijn inzake giftige afval. Deze oplossing komt trouwens ook nog tegemoet aan de problemen veroorzaakt door progressieve of continue vervuiling, waarvoor de aansprakelijkheid nauwelijks verzekeraar is, in tegenstelling tot de aansprakelijkheid voor plotselinge pollutie.

Preadviseur Morrens — die daags voor het congres al van leer was getrokken in een radiomagazine — van zijn kant ging uit van de inefficiëntie van de bestraffing van de leefmilieuvvervuiling, die in de eerste plaats te wijten zou zijn aan de te geringe strafbedreiging die uitgaat van een te lage, soms zelfs belachelijke strafmaat. Dit doet twijfelen aan het sérieux waarmee de wetgever de bedreigde rechtsgoederen opneemt, wat uiteraard tot uiting komt in het vervolgingsbeleid van het parket en in de rechterlijke straftoemeting, al valt bij sommige — naar verluidt vooral vrouwelijke — rechters een kentering waar te nemen. De mildheid van het parket en de strafrechters inzake leefmilieumisdrijven zou ook veroorzaakt worden door de economische en/of tewerkstellingsaspecten van te repressief optreden, en door de desinteresse van de magistratuur voor een chaotische en hoogtechnologische wetgeving, waarbij vanuit de vergadering het niet-intentioneel karakter van de inbreuken op het leefmilieurecht en de niet-strafbaarheid van rechtspersonen werden gevoegd. Ook wees de preadviseur op de problemen van bewijsvoering in deze hoogtechnologische tak van het (straf)recht, hoewel het Wetboek van Strafvordering meer mogelijkheden biedt dan algemeen wordt aangenomen.

Preadviseur Morrens brak dan ook een lans voor een verstrenging van het leefmilieustrafrecht, dat z.i. trouwens in het Strafwetboek thuishoort, opdat het door de parketten, onderzoeksrechters en strafrechters voor vol wordt aangezien. Tijdens de discussie bleek niet iedereen overtuigd van de heilzame werking van een dergelijk initiatief. Bijval daarentegen vond het voorstel om het leefmilieurecht te handhaven met een ernstig seponeringsbeleid of met behulp van opschorting, uitstel of probatie, gekoppeld aan de naleving door de vervuiler van streng gecontroleerde saneringsvoorwaarden.

Ten slotte waren de beide preadviseurs het eens dat een vernieuwing van het leefmilieurecht noodzakelijk moet steunen op fatsoenlijk, niet-geïmproviseerd wetgevend werk, naar het voorbeeld van de (alweer) Nederlandse Wet Algemene Bepalingen Milieuhygiëne van 21 augustus 1979. Zij werden door niemand tegengesproken. De bijeenkomst werd dan ook besloten met de vaststelling dat het leefmilieurecht hoognodig aan sanering toe is.

Twee dagen later bleek dat het zaad niet op de rotsen was

gevallen. In de maandagochtendkranten werd immers gemeld dat tijdens «de meer ontspannen momenten» van het formatieberaad op Hertoginnedal vrij snel een overeen-

komst zou zijn gegroeid om aan milieuverenigingen een vorderingsrecht bij de hoven en de rechtbanken te verlenen.

Paul VAN ORSHOVEN
Docent K.U.Leuven

SLOTREDE DOOR PROF. DR. M. STORME, VOORZITTER VAN DE VLAAMSE JURISTENVERENIGING

Aan het eind van een schitterend geslaagd congres, het 33e in de rij van onze Vlaamse rechtskundige congressen, moge ik in de eerste plaats een dankwoord richten tot al diegenen die van dit congres een topmoment in het leven van de Vlaamse Juristenvereniging hebben weten te maken. Wij zijn bijzonder verheugd dat dit congres in Brussel plaatsvindt, Brussel onze trots én onze hoofdstad.

De congresvoorzitter, collega Paul De Vroede met de deskundige bijstand van prof. Michel Flamée en mevrouw De Mol, hebben dit congres sinds twee jaar voorbereid en mogen thans met welbehagen terugblikken op wat werd verwezenlijkt. Het verheugt mij dat onze congressen, na een dieptepunt in 1982 en 1984, opnieuw sinds het Antwerpse congres in 1986 en het huidige Brusselse congres, in een opwaartse trend de vitaliteit van de Vlaamse Juristenvereniging op 103-jarige leeftijd hebben weten te bevestigen.

Onze dank gaat naar de Vrije Universiteit van Brussel, waarvan de Rechtsfaculteit voor twee jaar haar ontstaan vijftig jaar geleden, heeft herdacht, alsook naar de velen die deze manifestatie steun en aanmoediging hebben willen verschaffen.

Ten slotte dank ik de zeven voorzitters, zeven rapporteurs — wat deze laatsten betreft onder voorwaarde van het tijdig indienen en de kwaliteit van hun rapporten — en in het bijzonder de negen preadviseurs, die het congressthema de nodige wetenschappelijke én rechtspraktische dimensie hebben gegeven. De prachtige bundel opgenomen in het *Rechtskundig Weekblad* van 23 april is een blijvende getuigenis van deze hoogdag van de Nederlandstalige rechtsbeoefening in dit land.

Ik heb dit gisteren nog meer in het bijzonder mogen ervaren toen mij ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de *Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles*, uitgerekend te Luik duidelijk werd gemaakt hoezeer de Franstaligen vandaag de Nederlandstalige literatuur van dit land weten te waarderen en te begrijpen.

Sinds enkele jaren zijn onze congressen gewijd aan één centraal thema: het Gezin (Gent, 1982), de Eigendom (Leuven, 1984), de Overeenkomst (Antwerpen, 1986) en de Aansprakelijkheid (Brussel, 1988).

Hoewel wij vandaag de actueel brandende problemen hebben behandeld, toch denk ik dat wij in de nabije toekomst zullen moeten doorstoten naar de aansprakelijkheid van de drie grondmachten, de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht.

Dit zal de werkelijke toetssteen zijn voor de moderne Rechtsstaat aan het einde van de XXe eeuw: *de tanden van*

het recht moeten sterker zijn dan de tanden van de machthebbers.

De aansprakelijkheid van de uitvoerende macht is verworven, nu sinds 1920 tot op heden deze aansprakelijkheid in al haar nuances door de rechtspraak werd bevestigd. Hieraan kleeft slechts één enkele fundamentele onvolkomenheid: de uitvoerende macht op elk echelon (nationaal, gewestelijk en gemeenschappelijk) verschuilt zich nog steeds achter een niet langer meer aanvaardbare uitvoeringsimmunititeit, of erger nog, wat een *gekwalficeerde vorm van overheidsfraude* uitmaakt, laat zich dikwijls aan rechterlijke veroordelingen niet gelegen. Wat er gewordt van dit land, wanneer een coherente rechtspraak van onze hoogste rechtscolleges sinds anderhalf jaar door de gezagdragers met voeten wordt getreden, maken we nu in zijn volle omvang mee bij de meer dan vier maanden stuurloosheid van regeerder en wetgever.

Het zij mij gegund vanop deze tribune vandaag *officieel hulde te brengen aan die eminente magistraten*, die met een bewonderenswaardige moed en zin voor integriteit en onafhankelijkheid geweigerd hebben te figureren als doorgeefluiken voor politieke compromissen.

Doch ook de wetgevende macht moet aansprakelijk kunnen worden gesteld voor wettelijke maatregelen, die in redelijkheid niet hadden mogen worden genomen. Minstens zou de wetgever aansprakelijk moeten zijn, wanneer hij door een nalatig stilzitten verzuimt de nodige wetten, waaraan onze gemeenschap behoefte heeft, tot stand te brengen.

Is het geen *onrechtmatige daad van de wetgever*, wanneer de sinds vier maanden beëdigde parlementairen weigeren de talrijke dringende technische wetsvoorstellen en ontwerpen, die ter tafel liggen, te bespreken en te behandelen?

Dat ten slotte ook de rechterlijke macht, in geval van flagrant onoordeelkundig optreden, niet aan enige vorm van aansprakelijkheid kan ontsnappen, lijkt me voor de hand te liggen. Dit klempt des te meer nu België een van de zeldzame landen is waar de selectie en de benoeming van magistraten een nagenoeg uitsluitend politieke keuze is gebleven en waar derhalve de uitvoerende macht deze aansprakelijkheid bijkomend zal moeten slikken.

En zo beland ik bij de Belgische actualiteit. Uw bestuur achtte het de plicht van de Vlaamse Juristenvereniging een memorandum aan de formateur te overhandigen; de tekst werd gepubliceerd in het jongste nummer van *Vlaams Jurist Vandaag*, zodat ik deze niet meer in herinnering hoef te brengen.

Sta mij toe hierbij, aan de vooravond van beslissende dagen in de regeringsvorming, een drietal randbedenkingen

te maken.

Het is fundamenteel fout in een onderhandelingspakket gedetailleerde regelen te ontwerpen m.b.t. de constitutionele en institutionele structuur van dit land, terwijl het mogelijk moet zijn binnen een redelijke termijn een *evenwichtig, goed gestructureerd en efficiënt werkend model te laten ontwerpen door een ploeg deskundigen*, dit ten behoeve van het Parlement.

Hoe kan men bv. in Godsnaam het moeilijke én noodzakelijke onderscheid in juridische draagkracht tussen wetten, decreten en Brusselse ordonnances vastleggen zonder de bijstand van deskundige juristen?

Onze zorg om de werking van de gerechtelijke instellingen is voldoende bekend. Bij elk formatiebeeraad, ook het huidige, stel ik met ergernis vast hoe van alle kanten wordt gesproken over de in te halen *partijpolitieke achterstand in de benoeming van de rechters. Wij kennen maar één achterstand*, het is die van het gerecht in de afhandeling van geschillen. En die achterstand kan maar ingehaald worden door een keurkorps van deskundige, ervaren en onafhankelijke magistraten.

Ten slotte wordt in Vlaanderen vandaag geschermd met de slogan Grond, Geld en Macht. Hoewel ik mij met deze doelstellingen kan verenigen, verdriet het mij dat de belangrijkste dimensie in deze trits ontbreekt: de aloude droom der gerechtigheid.

«Een macht, welke op niets dan zichzelf kan steunen» (Cleveringa, 26 november - rede 1940), is een macht die wij moeten verwerpen.

De aloude droom der gerechtigheid betekent daarentegen een *macht, die tot gezag wordt verheven, omdat zij stoeiend op het recht, een hoge mate van instemming heeft bereikt*.

Van onze voorgangers in de Vlaamse Juristenvereniging mag met de dichter gezegd worden:

«Zij zijn de bouwers van dit werkzaam land
en hebben eeuwen, jaar en dag, gezweven
dat ik het zingen zou, uit eerste hand.»

(Koos Schuur, Novemberland)

Wij hebben met onze Vlaamse Juristenvereniging niet gestreden voor een Vlaanderen dat alleen maar macht zou bezitten, wij hebben daarentegen als juristen steeds gestreden voor gerechtigheid, die wou dat Vlaanderen rechtmatig zou ontvangen wat het toekwam.

Nu dit goeddeels is gerealiseerd, moeten wij dit land dat het onze is, organiseren in overeenstemming met de regelen des rechts, d.w.z. regelen die gericht zijn op behoorlijk en open bestuur, efficiënte instellingen, tolerant beleid, overkrampt en verantwoord burgerschap. Dit mede te helpen verwezenlijken, is ook onze taak.

Ten slotte, beste Vlaamse juristen, zijn wij ook, als uitredend bestuur, verantwoordelijk voor het wel en wee van onze vereniging. Ik wens u derhalve verantwoording af te leggen over dit quinquennium.

Het nieuwe bestuur werd verkozen in mei 1983 voor een periode van vijf jaar.

Sindsdien werden onze tweejaarlijkse congressen gehouden in 1984, 1986 en nu in 1988, werden twee colloquia gewijd aan Recht en Technologie en één colloquium aan Federalisme en Onderwijs.

Bovenal mochten wij, voor de eerste maal in de geschiedenis van onze vereniging, te Alden Biesen in 1987 een ge-

zamenlijke ontmoeting organiseren van de Nederlandse en Vlaamse Juristenvereniging.

Lang geleden is het éénmaal gebeurd, nl. ter gelegenheid van het tweede congres van de Bond in 1903 alhier te Brussel, dat Nederlanders niet waren toegelaten (sic).

Het verheugt mij bijzonder vandaag de voorzitter van onze Nederlandse zustervereniging, de heer Van Zeeben, te mogen welkom heten.

Onze boodschap tot u is dat wij met ongeduld wachten op een «reciproke» uitnodiging van onze Vlaamse Juristenvereniging door uw Nederlandse Juristenvereniging om in Nederland uw gastvrijheid te komen genieten.

In 1985 herdachten wij met luister het honderdjarig bestaan van onze vereniging en werd te dier gelegenheid een prachtig gedenkboek gepubliceerd.

Sinds deze herdenkingen geven wij een driemaandelijks blad uit, *Vlaams Jurist Vandaag*, waarvoor wij graag een oproep tot medewerking tot u allen richten.

Ten slotte hebben wij het ambitieuze project aangevat om de namen en adressen van de 20.000 Vlaamse juristen in een eigen databestand op te slaan. Dank zij de goede zorgen en permanente inspanning van mevrouw Van der Mussele-Vandenbosch slaagden wij er reeds in 7.000 juristen met volledige gegevens in dit databestand op te nemen. Dit betekent dat ongeveer een derde van de weg reeds is afgelegd.

Vandaag mochten wij meteen ook nog een wereldpremier meemaken, althans wat de drager van de datagegevens betreft, nl. het initiatief van het *T.R.D.-Rechtsgids*, zoals het zo voortreffelijk door collega De Corte werd toegelicht.

Wij staan niet met lege handen voor u, omdat uw voorzitter het voorrecht genoot te mogen werken met een uitstekend team van bestuursleden, waaraan ik graag vandaag openlijk en dankbaar hulde zou willen brengen.

Wij staan niet met lege handen voor u, maar wij willen nog verder, indien u ons daartoe de nodige medewerking wilt verlenen.

Wij willen nog verder, omdat wij met de Vlaamse Juristenvereniging de juristenstand niet alleen willen beschermen, doch bovenal bestendig inspireren om haar primordiale taak in de gemeenschap te vervullen.

Wij willen nog verder, omdat wij inderdaad overtuigd zijn van het feit *dat juristen de ruggegraat moeten zijn van de samenleving en dat Vlaanderen de ruggegraat dient te zijn van dit land*.

Vlaanderen, beste juristen, heeft Belgium D.C. nodig om in 1993 een centrale positie in de interne markt te bekleden.

Wij weigeren ons verkrampd op een klein stukje Vlaamse grond terug te trekken, maar willen daarentegen in het voetspoor van Erasmus burgers «par excellence» worden van het éne, echte, grote vaderland waarin wij thuishoren, Europa.

En uiteindelijk de wereld. Of zoals op het fronton van Epicurus door Diogenes van Enoanda in de tweede eeuw na Christus werd gebeiteld: «Ik ben in de avondschemer van het leven gekomen en wil niet vertrekken voor ik een hymne heb gewijd aan Epicurus voor het geluk dat hij me heeft gebracht met zijn leer. Ik wil het nageslacht deze gedachte overbrengen: de verdeeldheid van de aarde geeft elk volk een ander vaderland, maar de bewoonde wereld biedt alle mensen die tot vriendschap in staat zijn een gemeenschap-

pelijk huis: de aarde.»

Wij hadden het vandaag uitvoerig over de aansprakelijkheid en rector Dillemans, die ik van harte dank voor zijn schitterend-inspirerende feestrede, had het over de ethische grondslagen van de aansprakelijkheid.

Ik wil deze heerlijke hoogdag van onze vereniging niet afsluiten, zonder nog even te wijzen op de verantwoordelijkheid van de Vlaamse jurist.

U bent niet alleen, door uw medewerking en steun, medeverantwoordelijk voor onze vereniging.

U bent veel meer nog, medeverantwoordelijk voor de Rechtsstaat.

De Rechtsstaat is niet uitsluitend werk van de overheid, de Rechtsstaat is uiteindelijk de Staat zoals wij die verdienen of wensen.

Daarom roep ik u op, Vlaamse juristen, om deze verantwoordelijkheid waar u ook mocht staan, op te nemen.

Wij rekenen op u, u moogt ook op ons blijven rekenen. Lang leve onze Vlaamse Juristenvereniging.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

10 MAART 1988

Voorzitter: de h. Gutt

Rechters-rapporteurs: de hh. Sarot en Blanckaert

Advocaten: mrs. Mahieu, Thiry en Van Orshoven

Gemeenschap en gewest — Bevoegdheid — Brandbeveiliging

De Gewesten zijn bevoegd tot het regelen van de aspecten van de brandbeveiliging die specifiek zijn voor de gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn, met name om de nationale basisnormen aan te passen en aan te vullen, zonder die aan te tasten.

Evenwel, door in algemene termen te stellen dat de algemene bouwverordeningen maatregelen ter voorkoming en bestrijding van brand in gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn, kunnen bevatten, schendt het decreet van het Waalse Gewest van 14 oktober 1985 betreffende de beveiliging tegen brand in de woningen de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgesteld voor het bepalen van de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten, in zoverre aan de Executieve een onbegrensde delegatie wordt gegeven om de brandbeveiliging in de gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn door algemene bouwverordeningen te regelen.

Arrest nr. 50

(...)

1. Artikel 107^{quater} van de Grondwet bepaalt onder meer dat België drie Gewesten omvat en dat «de wet aan de gewestelijke organen welke zij opricht en welke samengesteld zijn uit verkozen mandatarissen de bevoegdheid (opdraagt) om de aangelegenheden te regelen welke zij aanduidt met uitsluiting van die bedoeld in de artikelen 23 en 59bis en dit binnen de omschrijving en op de wijze die zij bepaalt».

Artikel 6 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen bepaalt dat de aangelegenheden

bedoeld in artikel 107^{quater} van de Grondwet onder meer zijn: «§ 1, I, 1°: de stedenbouw en de ruimtelijke ordening; § 1, IV: (...) de huisvesting (...)»

Voor zover ze er niet anders over hebben beschikt, moeten de grondwetgever en de bijzondere wetgever worden geacht aan de Gemeenschappen en de Gewesten volledige bevoegdheid te hebben toegekend tot het uitvaardigen van de regels die eigen zijn aan de hun toegewezen aangelegenheden, en zulks onverminderd de mogelijkheid om desnoods een beroep te doen op artikel 10 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980.

Uit het voorgaande volgt dat artikel 107^{quater} van de Grondwet en artikel 6, § 1, I, 1°, en IV, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, het geheel van de stedenbouw en ruimtelijke ordening en de huisvesting aan de Gewesten hebben overgedragen, met inbegrip van alle aspecten van die aangelegenheden die specifiek de brandbeveiliging van de gebouwen beogen.

2. Het beleid inzake brandbeveiliging van de gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn, is geen zuiver nationale aangelegenheid gebleven. Dit beleid vertoont immers, omwille van de bijzondere bestemming van die gebouwen, specifieke aspecten.

Is de nationale overheid bevoegd om inzake brandbeveiliging om basisnormen uit te vaardigen, dit wil zeggen normen die gemeen zijn aan een categorie van constructies zonder dat daarbij in acht genomen wordt welke de bestemming ervan is, toch zijn de Gewesten bevoegd tot het regelen van de aspecten van de brandbeveiliging die specifiek zijn voor de gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn, met name om de nationale basisnormen aan te passen en aan te vullen, zonder die aan te tasten.

De Gewesten zijn bovendien bevoegd om alle normen inzake brandbeveiliging, met inbegrip van de nationale, toe te passen.

3. Door in algemene termen te stellen dat de algemene bouwverordeningen maatregelen ter voorkoming en bestrijding van brand in gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn, kunnen bevatten, schendt het aangevochten decreet de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgesteld voor het bepalen van de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten, in de mate dat aan de Executieve een onbegrensde

delegatie wordt gegeven om de brandbeveiliging in de gebouwen die hoofdzakelijk voor bewoning bestemd zijn door algemene bouwverordeningen te regelen.

Om die redenen, vernietigt het decreet van het Waalse Gewest van 14 oktober 1985 betreffende de beveiliging tegen brand in de woningen («relatif à la sécurité contre l'incendie dans les logements»).

NOOT—Bevoegdheidsverdeling inzake brandveiligheid

Op 10 maart 1988 heeft het Arbitragehof in bovenstaand arrest voor de vierde maal een uitspraak geveld m.b.t. de bevoegdheidsverdeling inzake brandveiligheid.

Voorwerp van de vernietigingsprocedure was het decreet van het Waalse Gewest van 14 oktober 1985 betreffende de beveiliging tegen brand in de woningen (*B.S.*, 21 februari 1986). Dit decreet bevat maar één artikel:

«Een artikel 57bis, luidend als volgt, wordt in het Waalse Wetboek van ruimtelijke ordening en stedenbouw ingevoegd:

Artikel 57bis, § 1. Bij toepassing van artikel 57, eerste en tweede lid, omvat de beveiliging tegen brand de voorschriften met het oog op de voorkoming en bestrijding van brand van gebouwen hoofdzakelijk bestemd voor bewoning.

Die voorschriften hebben ten doel de bewoners, wie zij zijn mogen, de burens en de personen belast met brandbestrijding en subsidiair het onroerende en roerende vermogen te beschermen.

§ 2. De algemene bouwverordeningen bevatten alle nodige voorschriften om in de beveiliging van woningen tegen brand te voorzien, met name de vestiging en de toegangswegen, de compartimentering, de evacuatie ruimten, de gebruikte materialen, de aangelegde lokalen en ruimten, de uitrusting en afwerking.

§ 3. Iedere verordening is genomen na raadpleging van de Hogere Raad voor beveiliging tegen brand en ontplofing en van de brandweerdiensten van de «x» korpsen van het Gewest zoals bepaald in het koninklijk besluit van 8 november 1967 houdende voor de vreedstijd organisatie van de gemeentelijke en gewestelijke brandweerdiensten en coördinatie van de hulpverlening in geval van brand.

§ 4. De Executieve bepaalt de modaliteiten inzake controle van de toepassing van de in § 2 bedoelde verordeningen. De Executieve wijst de erkende ambtenaren of organismen aan belast met deze controle en stelt de voorwaarden van hun erkenning vast.»

Bij de beoordeling van het beroep ontwikkelt het Arbitragehof dezelfde argumentatie als in de arresten nrs. 40 en 41; zie J. Vande Lanotte, «Brandpreventie of conflictpreventie? Commentaar bij het arrest nr. 40 van het Arbitragehof», *R.W.*, 1987-88, 1010-1016.

Desondanks wordt nogmaals een stap verder gezet. Het decreet betreft immers enkel «gebouwen hoofdzakelijk bestemd voor bewoning» en is door de invoering in het Waalse Wetboek op de Ruimtelijke Ordening enkel van toepassing op vergunningsplichtige werken en handelingen. Het zou dan ook geen verwondering gewekt hebben dat, ingevolge de vroegere rechtspraak, het aangevochten decreet niet vernietigd werd omdat de specificiteit van de normen voldoende duidelijk was. Het Hof bevestigt bovendien zeer duidelijk dat «uit het voorgaande volgt dat artikel 107qua-

ter van de Grondwet en artikel 6, § 1, I, 1°, en IV, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, het geheel van de stedenbouw en ruimtelijke ordening en de huisvesting aan de Gewesten hebben overgedragen, met inbegrip van alle aspecten van die aangelegenheden die specifiek de brandbeveiliging van de gebouwen beogen».

Toch wordt een vernietiging uitgesproken, wegens de «algemene termen» waarin het decreet werd gesteld. Niets verhindert de Executieve aan het bestreden besluit een interpretatie te geven die conform is met de Grondwet en de bijzondere wet. Ook de rechter is tot een dergelijke interpretatie gehouden (als basisarrest voor een dergelijke redenering wordt meestal verwezen naar het Waleffe-arrest: *Cass.*, 20 april 1950, *Pas.*, 1950, I, 560, concl. proc.-gen. Cornil. Zie ook *R.v.St.*, 31 mei 1985, nr. 25.423 (Centrum voor Steinerpedagogie). Telkens gaat het om een grondwetsconforme interpretatie. Wat de interpretatie conform de wet betreft, zie o.a. *R.v.St.*, nr. 18.525, 8 november 1977 (Schrevens). Door deze regel niet te volgen wordt veel eerder een intentieproces gevoerd.

J. Vande Lanotte
Assistent R.U.G.

RAAD VAN STATE

3e KAMER — 10 JUNI 1987

Voorzitter: de h. Tapie

Staatsraden: de hh. Van Aelst en François (rapporteur)

Eerste auditeur: de h. Hoeffler

Advocaten: mrs. Putzeys en Gehlen

Stedenbouwwet — Bouw- of verkavelingsaanvraag — Beroep — Rappellbrief — Vervaltermijn — Te late betekening — Gevolgen

Wanneer de bouw- of verkavelingsaanvrager geen beslissing heeft ontvangen dertig dagen na de afgifte ter post van de rappellbrief, verleent de wet hem het recht de geplande werken uit te voeren. De te late kennisgeving van een besluit van het bestuur beoogt gevolgen die strijdig zijn met de wil van de wetgever en moet bijgevolg worden vernietigd.

H. t/ Waals Gewest (Executieve)

Arrest nr. 28.061

Gezien het op 20 augustus 1985 ingediende verzoekschrift, waarbij H. de nietigverklaring vordert van: «1° het besluit van 12 juni 1985 dat het beroep van de gemachtigde ambtenaar van het bestuur van de stedenbouw en de ruimtelijke ordening voor de provincie Luxemburg tegen de beslissing van 29 november 1984 van de bestendige deputatie van de provincieraad van Luxemburg inwilligt en de verkavelingsvergunning vernietigt welke ingevolge die beslissing aan mevrouw H. verleend was; 2° de kennisgeving van die beslissing»;

(...)

Overwegende dat H., aan wie het college van burgemeester en schepenen van La Roche-en-Ardenne een verkave-

lingsvergunning had geweigerd voor een perceel gelegen te Ortho, bij de bestendige deputatie van de provincieraad van Luxemburg beroep heeft ingesteld dat op 29 november 1984 ingewilligd is; dat de gemachtigde ambtenaar op 14 december 1984 tegen de door de bestendige deputatie verleende vergunning het schorsend beroep heeft ingesteld, bepaald in artikel 52, § 2, eerste lid, van het Waalse Wetboek van ruimtelijke ordening en stedenbouw; dat verzoekster de in het vierde lid van dezelfde paragraaf 2 bepaalde aangetekende zending die de rappellerende bevatte, op 22 mei 1985 bij de post heeft afgegeven; dat het bestreden besluit, dat de door de bestendige deputatie verleende vergunning vernietigt, op 12 juni 1985 is genomen en verzoekster ter kennis gebracht is als bijlage bij een brief van het bestuur van de ruimtelijke ordening van 21 juni 1985;

Overwegende dat verzoekster een eerste middel hieraan ontleent dat zij de bestreden akte eerst op 24 juni 1985 heeft ontvangen, terwijl zij haar moest worden afgegeven binnen dertig dagen na afgifte bij de post van de aangetekende zending die de rappellerende bevat;

Overwegende dat de tegenpartij antwoordt dat niet tijdige kennisgeving van een besluit de regelmatigheid ervan niet aantast;

Overwegende dat artikel 52, § 2, vijfde lid, van het voornoemde wetboek als volgt luidt: «Heeft de aanvrager geen beslissing ontvangen bij het verstrijken van een nieuwe termijn van dertig dagen met ingang van de dag waarop de rappelbrief ter post is afgegeven, dan mag hij zonder verdere formaliteiten overgaan tot het uitvoeren van het werk of het verrichten van de handelingen, mits hij zich gedraagt naar de aanwijzingen van het dossier dat hij heeft ingediend, naar de wetten en verordeningen, met name naar de voorschriften van de goedgekeurde plannen van aanleg, alsmede naar de bepalingen van de verkavelingsvergunning; is het beroep door het college of de gemachtigde ambtenaar ingesteld, dan mag de aanvrager overgaan tot het uitvoeren van het werk of het verrichten van de handelingen, mits hij zich gedraagt naar de beslissing van de bestendige deputatie»;

dat de termijn van dertig dagen waarbinnen verzoekster de beslissing moet ontvangen, dus verstreek de dag vóór die waarop ze haar werd toegezonden, met het gevolg dat verzoekster kon «overgaan tot het uitvoeren van het werk of het verrichten van de handelingen, mits (zij) zich gedraagt naar de beslissing van de bestendige deputatie»; dat met de te late kennisgeving van zo'n besluit beoogd wordt dat besluit gevolgen te doen teweegbrengen die strijdig zijn met de wil van de wetgever; dat die kennisgeving dus dient te worden vernietigd; dat verzoekster bijgevolg geen belang heeft om in de eerste plaats de nietigverklaring te vorderen van de bestreden handeling, omdat deze geen uitwerking heeft;

(Volgt vernietiging; verwerping van het beroep van het overige).

NOOT—*Rechtsbescherming tegen stilzitten van het bestuur: de vervaltermijn van art. 55, § 2, vijfde lid, Stedebouwwet*

Voor een aantal materies heeft de wetgever geanticipeerd op mogelijk stilzitten van het bestuur door er gevolgen aan te verbinden. Art. 55, § 2, vijfde lid, Stedebouwwet, dat

handelt over de laatste administratieve beroepsfase i.v.m. bouw- en verkavelingsaanvragen — d.i. het beroep bij de Koning (Executieve) — is hiervan een voorbeeld. Dit artikel verleent de vergunningaanvrager — onder bepaalde voorwaarden — *het recht de geplande werken uit te voeren* indien: 1° de Koning verzuimt uitspraak te doen over het regelmatig ingesteld beroep; 2° de vergunningaanvrager de bevoegde minister herinnert aan dit zonder gevolg gebleven beroep via het versturen van een duidelijke rappelbrief; 3° de vergunningaanvrager geen beslissing ontvangt over dit beroep binnen dertig dagen na de afgifte van de rappelbrief op het postkantoor.

Door het verstrijken van de termijn van dertig dagen verkrijgt de *vergunningaanvrager* dus rechtstreeks uit de wet de machtiging om de geplande werken uit te voeren, maar wat zijn de gevolgen voor het *bestuur* van het verstrijken van deze termijn? Verliest de overheid door haar langdurig stilzitten de bevoegdheid om alsnog over het beroep te beschikken en de vergunning te weigeren?

Aanvankelijk was de Raad van State van oordeel dat het verstrijken van de termijn van dertig dagen de Koning niet de bevoegdheid ontnam om alsnog uitspraak te doen over het beroep en dat de vertraging waarmee het besluit werd getroffen, de wettigheid ervan niet aantastte (R.v.St., de Rouge de Boisgelin, nr. 14.335, 3 november 1970; R.v.St., Heirman en Van Doren, nr. 16.051, 16 oktober 1973). De termijn werd m.a.w. niet als een vervaltermijn, doch als een termijn van orde beschouwd. Deze rechtspraak kwam onbegrijpelijk over: de aanvrager die t.g.v. het stilzitten van het bestuur *rechtstreeks uit de wet* de machtiging verwierf om de geplande werken uit te voeren, kon nog altijd uit dit recht worden ontzet door een laat wakkerschieten van het bestuur. Het doel van de wetgever — de burger beschermen tegen het stilzitten van het bestuur — werd aldus voorbijgeschoten. Gelukkig werd deze rechtspraak verlaten en wordt de termijn van dertig dagen nu als een vervaltermijn beschouwd, zodat de Koning die niet binnen de tijdslimiet beschikt, de bevoegdheid verliest om alsnog uitspraak te doen over het beroep (R.v.St., Nelis, nr. 18.213, 1 april 1977; R.v.St., Gemeente Waterloo, nr. 19.689, 8 juni 1979; R.v.St., Suenens, nr. 21.992, 9 februari 1982; R.v.St., Schoonbroodt, nr. 22.777, 17 december 1982).

Quid wanneer er wel een besluit wordt *getroffen* binnen de termijn van dertig dagen, maar dit niet wordt *ontvangen* door de vergunningaanvrager binnen de termijn van dertig dagen, zoals in casu was gebeurd? Behoudens andersluidende bepalingen is het in het administratief recht zo dat een te late betekening de rechtsgeldigheid van het getroffen besluit niet aantast; alleen het ingaan van de beroepstermijn wordt erdoor uitgesteld. Dit beginsel werd aanvankelijk door de Raad van State ook van toepassing geacht op de te late betekening van beslissingen van de Koning over beroepen inzake bouw- of verkavelingsaanvragen (R.v.St., De Waele, nr. 13.419, 25 februari 1969; R.v.St., Heulens en Verlinden, nr. 13.757, 28 oktober 1969; R.v.St., Pannecoucke, nr. 15.563, 14 november 1972). Ten onrechte, want de algemene regel moet wijken voor bijzondere wettelijke regelingen en in casu is de wet duidelijk: art. 55 Stedebouwwet heeft het immers over de gevolgen van het niet tijdig *ontvangen* van een beslissing door de aanvrager. Ook op dit vlak heeft de Raad zijn rechtspraak herzien in die zin dat de beslissing van de Koning niet alleen getroffen moet

zijn binnen de termijn van dertig dagen, maar ook ontvangen moet zijn door de aanvrager (R.v.St., Albertijn, nr. 22.071, 23 februari 1982, *R.W.*, *R.W.*, 1982-83, 938; R.v.St., N.V. Sopad, nr. 21.100, 10 april 1981; R.v.St., Roblain, nr. 21.227, 5 juni 1981; R.v.St., Schoonbroodt, nr. 22.777, 17 december 1982). In het hierboven gepubliceerde arrest wordt deze rechtspraak bevestigd.

Ofschoon het nu reeds jaren vaststaat dat het hier een *vervaltermijn* betreft, constateert men geregeld dat er toch nog beslissingen te laat worden getroffen (en dus ook automatisch te laat betekend) of tijdig worden getroffen, doch te laat betekend (dit laatste was onder meer het geval in het geannoteerde arrest). Wat is het gevolg van deze beslissingen voor de vergunningaanvrager? Zij verhinderen dat gebruik wordt gemaakt van de rechtstreeks door de wet verleende machtiging om over te gaan tot de uitvoering van het werk. Deze besluiten zijn immers administratieve rechtshandelingen, bekleed met het *privilège du préalable*, d.w.z. dat zij geacht worden wettig te zijn tot de rechter het tegendeel heeft beslist. Te laat *getroffen* beslissingen kunnen echter worden aangevochten voor de Raad van State. Zij zullen ook worden vernietigd daar zij werden getroffen met schending van een bevoegdheidsvoorschrift, nl. door een overheid die *ratione temporis* niet langer bevoegd was (R.v.St., Gemeente Waterloo, nr. 19.689, 8 juni 1979; R.v.St., Suenens, nr. 21.992, 9 februari 1982). In hoeverre zijn echter beslissingen die wel tijdig zijn getroffen, maar te laat *betekend*, handelingen vatbaar voor beroep bij de Raad van State? In dit geval is immers uitsluitend de betekening onwettig. Het besluit zelf is daarentegen rechtsgeldig tot stand gekomen, maar kan na het verstrijken van de termijn van dertig dagen geen uitwerking meer hebben. Normaliter is de kennisgeving geen handeling vatbaar voor beroep bij de Raad van State (en dus ook niet vernietigbaar), aangezien zij slechts een uitvoeringsmaatregel is, die als zodanig geen rechtsgevolgen creëert (R.v.St., Joly, nr. 26.188, 19 februari 1986). In de hier besproken hypothese heeft de betekening echter wel rechtsgevolgen, en is zij dan ook een handeling vatbaar voor beroep. Meestal vernietigt de Raad van State dan ook enkel de betekening van de beslissing en laat hij het besluit zelf, dat geen rechtsgevolgen kan hebben na het verstrijken van de termijn van dertig dagen, precies om die reden ongemoeid (R.v.St., N.V. Sopad, nr. 21.100, 10 april 1981; R.v.St., Roblain, nr. 21.227, 5 juni 1981; R.v.St., Schoonbroodt, nr. 22.777, 17 december 1982). Ook in het hier gepubliceerde arrest weigert de Raad van State om dezelfde reden in te gaan op het verzoek het besluit zelf te vernietigen. Men kan zich evenwel afvragen of het, *omwille van de rechtszekerheid*, geen aanbeveling verdient ook het besluit te vernietigen, zoals de Raad van State in het verleden trouwens reeds heeft gedaan (R.v.St., Albertijn, nr. 22.071, 23 februari 1982).

Ingrid Opdebeek
Assistent Universiteit Antwerpen

BURGERLIJKE RECHTBANK TE LEUVEN

4e KAMER — 8 JANUARI 1988
Voorzitter: de h. Vanderwegen

Advocaten: mrs. Schevenels loco Nelissen Grade en Smeyers

Burgerlijke rechtspleging — Hervatting van geding — Minderjarige die meerderjarig is geworden

Het meerderjarig worden in de loop van het geding maakt geen verandering van staat uit.

De verandering in de bekwaamheid van de oorspronkelijk minderjarige zou wel tot gevolg kunnen hebben dat het geding onderbroken wordt door een wijziging in de hoedanigheid waarin zijn ouders optraden. Indien van die wijziging van hoedanigheid echter geen kennis werd gegeven, en de oorspronkelijk door zijn ouders vertegenwoordigde minderjarige eenvoudig heeft verklaard het geding in eigen naam voort te zetten, is er geen onderbreking van het geding geweest. Er is dan ook geen aanleiding tot een hervatting van geding.

L. t/ A. e.a.

Overwegende dat eiser op 15 september 1986 de echtgenoten A. heeft gedagvaard tot betaling van 80.161 frank met aankleven; dat deze vordering haar oorzaak vindt in een verkeersongeval dat plaatshad te Haasrode op 21 januari 1985; dat de echtgenoten A. gedagvaard werden in twee hoedanigheden, nl. als vertegenwoordigers van hun minderjarige zoon, D.A., aan wie een fout in de zin van de artt. 1382-1383 B.W. verweten werd, en tevens in eigen naam als burgerrechtelijk aansprakelijk voor dezelfde minderjarige zoon D. (art. 1384, tweede lid, B.W.); dat de vordering regelmatig werd ingesteld; dat zij ontvankelijk is;

Overwegende dat in de loop van het geding, nl. op 23 december 1986, D.A. meerderjarig is geworden;

dat aldus zijn handelingsbekwaamheid in ruime mate werd verhoogd zonder dat hierdoor zijn toestand in de politieke gemeenschap noch in de familie werd gewijzigd; dat het meerderjarig worden dus geen verandering van staat uitmaakt (cf. Dekkers, *Handboek*, I, 1972, p. 53, nrs. 59 en vlg.);

dat een verandering in de bekwaamheid van D.A. in de loop van het geding en vooraleer de debatten gesloten werden wel tot gevolg zou kunnen hebben dat het geding onderbroken wordt door een wijziging in de hoedanigheid waarin zijn ouders optraden, op voorwaarde evenwel dat van deze wijziging van hoedanigheid kennis werd gegeven (art. 815 Ger. W.);

dat er ter zake van een dergelijke kennisgeving evenwel geen uitdrukkelijk spoor is en D.A. bij zijn conclusie van 21 september 1987 verklaard heeft zelf het geding voort te zetten, in eigen naam, dit is: het optreden van een door zijn ouders vertegenwoordigde minderjarige werd vervangen door het optreden van de meerderjarig geworden minderjarige zelf (vergelijk hier het arrest van het Hof van Cassatie van 5 februari 1985 waar de ene curator van een faillissement de andere verving, *R.W.*, 1985-86, 110);

dat er ter zake dan ook geen onderbreking van het geding is geweest zodat er ook geen aanleiding was tot een gedingshervatting in de zin van art. 816 Ger. W.;

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof E.G., 4 februari 1988

Burgerlijke rechtspleging — EEG-Executieverdrag — Artt. 26, 27, 31 en 36 — Uitlegging

H. (de man) en K. (de vrouw), beiden van Duitse nationaliteit, waren in 1950 gehuwd. In 1978 verbrak de man de echtelijke samenwoning en hij vestigde zich in Nederland.

Het Amtsgericht te Heidelberg veroordeelde de man om aan de vrouw een maandelijks alimentatie te betalen.

Op vordering van de man werd door de Rb. Maastricht de echtscheiding uitgesproken; het vonnis werd in de registers van de burgerlijke stand ingeschreven, maar was op het tijdstip dat de verwijzende rechter in de onderhavige zaak beslissend acht, nog niet erkend in Duitsland.

Op vordering van de vrouw werd door de Rb. Almelo verlov tot tenuitvoerlegging van het Duitse vonnis verleend. De man deed daartegen geen verzet.

Vervolgens legde de vrouw derdenbeslag onder de werkgever van de man. Deze verzocht de Rb. Almelo het beslag op te heffen. De rechtbank stelde hem in het gelijk, maar in hoger beroep ontzegde het Hof Arnhem hem zijn vordering. Van dit arrest heeft de man cassatieberoep ingesteld bij de Hoge Raad.

Op te merken is dat de buitenlandse alimentatiebeslissing van het verlov tot tenuitvoerlegging werd voorzien toen het vonnis van echtscheiding in de aangezochte staat reeds in kracht van gewijsde was gegaan, en dat het hoofdgeding betrekking heeft op de periode na de echtscheiding.

In antwoord op door de Hoge Raad gestelde vragen beslist het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschapen:

«1. Een krachtens artikel 26 Executieverdrag erkende buitenlandse beslissing moet in de aangezochte staat in beginsel dezelfde werking hebben als zij in de staat van herkomst heeft.

2. De tenuitvoerlegging van een buitenlandse beslissing die in een verdragsluitende staat krachtens artikel 31 Executieverdrag van verlov tot tenuitvoerlegging is voorzien en die in de staat van herkomst uitvoerbaar blijft, moet niet worden voortgezet in de aangezochte staat wanneer zij volgens de daar geldende wettelijke regeling niet meer mogelijk is om redenen die buiten het toepassingsgebied van het Executieverdrag vallen.

3. Een buitenlandse beslissing waarbij een echtgenoot is veroordeeld om aan de andere echtgenoot uit hoofde van zijn uit het huwelijk voortvloeiende onderhoudsverplichting alimentatie te betalen, is in de zin van artikel 27, sub 3, Executieverdrag onverenigbaar met een in de aangezochte staat gegeven beslissing waarbij tussen de betrokkenen de echtscheiding is uitgesproken.

4. Artikel 36 Executieverdrag moet aldus worden uitgelegd, dat de partij die niet het in deze bepaling voorziene verzet tegen het verlov tot tenuitvoerlegging heeft gedaan, zich in het stadium van de tenuitvoerlegging van de beslissing niet meer kan beroepen op een geldige grond die zij in haar verzet tegen het verlov tot tenuitvoerlegging had kun-

nen aanvoeren, en dat deze regel door de rechterlijke instanties van de aangezochte staat ambtshalve moet worden toegepast. Zij vindt evenwel geen toepassing wanneer zij de rechter van de aangezochte staat ertoe zou verplichten, de gevolgen van een in zijn land uitgesproken en van het toepassingsgebied van het Executieverdrag uitgesloten vonnis te doen afhangen van de erkenning van dat vonnis in de staat van herkomst van de buitenlandse beslissing waarvan de tenuitvoerlegging in geding is.»

(In de zaak: H. t/ K. — Zaak 145/86)

BOEKEN

C. VAN ACKER, *Communautaire sanctionering van ondernemingen*, Antwerpen/Kluwer, 1987, 485 p.

De imposante studie van C. Van Acker vindt haar oorsprong in een proefschrift dat zij in 1981 verdedigd heeft aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de R.U.G., en is aldus een geactualiseerde versie van dit proefschrift, waarbij de materie bijgewerkt is tot medio 1986. Het boek behandelt niet alle vormen van sancties in het gemeenschapsrecht maar beperkt zich tot de communautaire sancties die aan ondernemingen kunnen worden opgelegd. Sancties in het kader van nationaal recht ter naleving van de communautaire normen en sancties die eventueel t.a.v. de Lid-Statens kunnen worden getroffen behoren aldus niet tot het onderzoekte onderwerp. Van deze studie maken wel het voorwerp uit: de «nietigheid van rechtswege» ten gevolge van de overtreding van de mededingingsregels in het EGKS- en het EEG-Verdrag en de geldboete en dwangsom, twee vormen van administratieve sancties, die we in het EGKS- en het EEG-Verdrag terugvinden. Het zijn deze beide vormen van sanctionering, nl. een privaatrechtelijke en een administratieve, die na een korte inleiding en een deel I waarin enkele algemene aspecten van de communautaire sanctionering worden aangeraakt, deel II en deel III van het boek uitmaken.

Deel II, dat handelt over de problematiek van de nietigheids-sanctie wegens overtreding van het kartelverbod is in essentie terug te voeren op een in het EEG-Verdrag (in het EGKS-Verdrag is de probleemstelling minder scherp en dus minder interessant) vrij eenvoudige spanningsverhouding tussen de EG-Commissie en de nationale rechters: de nationale rechter is bevoegd om de nietigheid uit te spreken van met art. 85, lid 1, strijdige kartelafspraken, waardoor hij in samenloop treedt met de beslissingsbevoegdheid van de Commissie inzake art. 85, lid 1, en bovendien is de mogelijkheid om een vrijstelling te verlenen van het kartelverbod, eventueel met terugwerkende kracht, enkel voorbehouden aan de Commissie. Rond deze problematiek is het tweede deel opgebouwd. De auteur gaat uitvoerig in op het systeem van de eerste uitvoeringsverordening van de artt. 85 en 86 EEG-Verdrag, nl. Vo. 17 en de welbekende veelvuldig besproken arresten van het Hof van Justitie, om met behulp van deze rechtspraak en de doctrine een overzicht te geven van de werking van het kartelverbod en de daarbij horende nietigheidssanctie. Deze problematiek is niet meer nieuw en heeft voor een deel (immers wel nog van belang bij toetreding van nieuwe lid-staten) aan actualiteit ingeboekt (cf. de «oude» overeenkomsten). De verdienste van de auteur ligt dan ook vooral in de grondige, systematische en totaliserende uitdieping van de materie. Uiteraard hangt dit onderwerp nauw samen met de wijze waarop de Commissie tegen verboden kartels optreedt. Een mooi voorbeeld hiervan vormden de veelbesproken «troostbrieven» of «comfort letters», waarop in deze studie uitvoerig wordt ingegaan. Ook de in een aantal recente groepsvrijstellingen voorkomende «oppositieprocedure» levert hiervoor interessante en actuele stof tot reflexie, maar deze wordt slechts zeer zijdelings behandeld. Deze nieuwe ontwikkeling, die past in het vernieuwd beleid van de Commissie, bood wellicht interessante aangrijpingspunten met de nietigheidsproblematiek. Wel zijn dit vooralsnog vrij theoretische en recente problemen, waarover het Hof nog geen uitspraak heeft

gedaan en die aldus meer van speculatieve aard zijn, zodat zij minder goed passen in deze zeer grondige studie, die vooral uitgaat van de praktijk van de Commissie en de rechtspraak van het Hof.

Over het derde deel kan ik kort zijn. Het is ook enkel in dit deel dat de mededingingssector heel eventjes wordt verlaten aangezien ook ter naleving van de marktordeningsregels in het EGKS-Verdrag en het verbod van discriminatie inzake vervoer voorwaarden in het EEG-Verdrag boetes kunnen worden opgelegd. De auteur pakt ook hier weer de problematiek van de geldboete en de dwangsom op een bijna niet te evenaren grondige wijze aan. In tegenstelling tot de in het tweede deel behandelde materie, bestaat over de boeteproblematiek heel wat minder literatuur, niet in het minst omdat ze meestal slechts zijdelings behandeld wordt in de bijdragen over kartelrecht die vooral gericht zijn op de materiële aspecten van het kartelverbod. Toch zijn de in een recent verleden opgelegde hoge boetes van toenemend belang voor de rechtspraak en de boetepraktijk van de Commissie en de rechtspraak van het Hof hebben gaandeweg een eigen kader van regels geschapen dat verwantschap vertoont met de nationale administratieve en zelfs penale sanctiëring. Een aantal ook voor de nationale jurist vertrouwde problemen, principes en beginselen i.v.m. sanctiëring worden minutieus door de auteur onderzocht. Bij mijn weten is het de eerste maal dat op communautair-rechtelijk vlak deze problematiek zo grondig en systematisch wordt besproken. Hierdoor krijgt men een beter inzicht in dit volop in ontwikkeling zijnde systeem. Voor diegenen die van cijfermateriaal houden, is achteraan trouwens een lijst opgenomen met de reeds in EGKS- in EEG-verband opgelegde boetes.

Als algemene beoordeling valt vooral de grondige en uiterst gedetailleerde behandeling van het onderwerp op dat bijwijlen een zeer technische aanpak vergt. Hierin is de auteur schitterend geslaagd. Dit boek is dan ook een veilige leidraad voor de rechtspraak. Ten gevolge van deze technisch hoogstaande uitwerking is er wat minder ruimte besteed aan fundamentele beschouwingen. Maar vanuit praktisch en juridisch-technisch oogpunt kan dit bezwaarlijk als een nadeel worden beschouwd.

J. Steenlant

NOTARIAAT

Samenstelling van de Kamer van Notarissen van het arrondissement Leuven

Voorzitter: mr. Gerard Janssens; syndicus: mr. Paul Van Dievoet; verslaggever: mr. Paul Bosmans; penningmeester: mr. Godfried van Kerckhoven; secretaris: mr. Christian Brys; leden: mrs. Raymond Rooman en Luc Mertens.

MEDEDELINGEN

Licentiaat bestuurswetenschappen aan de universiteit Antwerpen

Naar een volwaardige universitaire opleiding

De rol van het Provinciaal Hoger Instituut voor Bestuurswetenschappen te Antwerpen (PHIBA) werd sedert vorig jaar overgenomen door de Universiteit Antwerpen.

Sedert vele decennia had het PHIBA naam gemaakt door in avondonderwijs voor de opleiding te zorgen van licentiaten in de bestuurswetenschappen.

Oud-studenten van het Instituut bekleden de hoogste posten in diverse administraties. Toch bleef een bekommernis bestaan: hoe kon aan de studenten als bekroning van hun zware inspanningen op hoog studieniveau een volwaardig universitair diploma worden bezorgd? Sedert enkele tijd werden hierover gesprekken gevoerd met academische overheden van de Universiteit Antwerpen.

De rationalisatiemaatregelen voor het Hoger onderwijs, en meer bepaald het bijzondere machtenbesluit nr. 460 van 17 september 1986, hadden tot gevolg dat de zeer hoge subsidiëringnormen niet

meer konden worden gehaald. Hierdoor kwamen deze besprekingen in een stroomversnelling terecht en in juli 1987 kon worden aangekondigd dat de Universiteit Antwerpen vanaf 1 oktober de opleiding in de bestuurswetenschappen zou overnemen, terwijl het PHIBA de leergangen zou afbouwen.

Hierbij werd — uiteraard — het belang van de studenten en de waarde van de opleiding als prioritair behandeld.

Een volledig vernieuwd werkstudentenprogramma

De licentie bestuurswetenschappen kan voortaan in avondonderwijs met een werkstudentenprogramma worden behaald binnen de faculteit politieke en sociale wetenschappen van de universiteit: twee kandidaturen aan de UFSIA en twee licentiejaren aan de UIA. Gedurende deze vier studiejaar worden een 300-tal uren effectief gedoceerd voor een studiebelasting van ± 600 uren. Bij het PHIBA waren de studenten door wettelijke voorschriften verplicht vijf jaar lang 540 lesuren te volgen.

Het studieprogramma werd volledig herdacht en aangepast aan de eisen van een moderne administratie en bestuurlijk management.

In de kandidaturen worden minder zuivere rechtsvakken gedoceerd dan vroeger en komen naast de algemene vorming (economie, politieke en sociale geschiedenis, wijsbegeerte, sociologie, politieke wetenschappen, inleiding tot het recht, fiscaal en sociaal recht) ook reeds een aantal vakken voor die nauw aansluiten op de administratieve praktijk: de administratieve organisatie van België, publiek recht, een werkcollege overheidsbestuur en een seminarie bestuursproblemen.

In de licentiejaren aan de UIA worden haast uitsluitend gespecialiseerde vakken gedoceerd. Er komen nagenoeg alle problemen aan de orde die zich voor leidinggevende personen in een openbaar bestuur kunnen voordoen: economie van de non-profit sector, bestuurskunde, informatica, overheidscontracten, overheidsboekhouding, ruimtelijke ordening, milieubeleid, welzijnsbeleid, publieke financiën, organisatieontwikkeling enz. Het geheel wordt met een eindverhandeling over een thema uit de bestuurlijke wereld afgesloten.

Met het eigen profiel en specialiteit van deze groep studenten die reeds over een zekere beroepservaring beschikken, wordt rekening gehouden bij de keuze van de gedoecede vakken en van de professoren. In een overlegcommissie ontmoeten de academische overheden en afgevaardigden van de overheid elkaar om samen het verder verloop van het studieprogramma van nabij te volgen.

Voor toekomstige beleidsverantwoordelijke ambtenaren

Deze grondig vernieuwde opleiding in de bestuurswetenschappen richt zich tot alle overheidsambtenaren die een direct bij hun ambt aansluitend universitair diploma willen behalen. Deze doelgroep bevindt zich zowel bij de gemeenten, de OCMW's, de parastatale en intercommunale instellingen, als bij de ministeriële diensten. Hoewel slechts weinig ruchtbaarheid kon worden gegeven aan deze nieuwe studiemogelijkheid, werd op 1 oktober 1987 met een groot aantal inschrijvingen gestart.

Ambtenaren die reeds een universitair diploma bezitten, wordt de mogelijkheid geboden om op een kortere tijdsperiode met deze studies een bijkomende licentie te verwerven.

Bijkomende informatie

Geïnteresseerden kunnen over deze opleiding een gedetailleerde brochure aanvragen bij UFSIA, bij de Dienst voor Studieadvies en Studentengeleiding, Prinsstraat 14, 2000 Antwerpen, tel. 03/231.66.60, toestel 389, of bij de UIA, Rectoraat — Studieinformatie, Universiteitsplein 1, 2610 Antwerpen (Wilrijk), tel. (03) 828.25.28, toestel 158.

*Omer Coenen
Provinciegriffier*

Uitreiking van de Fernand Collin-prijs 1988 — Toespraak van em. raadsheer A. De Vreese

Op maandag 30 mei 1988 had in de lokalen van de Universitaire Stichting, Egmontstraat 11, 1050 Brussel, de plechtige uitreiking plaats van de Fernand Collin-Prijs 1988, de belangrijkste (thans tweejaarlijkse) wetenschappelijke juridische prijs in Nederlandstalig België.

De jury kende de prijs toe aan de heer A. Van Oevelen, docent aan de U.F.S.I.A. en de U.I.A., voor zijn werk *De overheids-*

aansprakelijkheid voor het optreden van de rechterlijke macht.

De voorzitter van de jury, emeritus raadsheer van het Hof van Cassatie, de h. A. De Vreese, schetste de inhoud en de betekenis van het bekroonde werk en onderstreepte de uitzonderlijke kwaliteit ervan in de volgende bewoordingen:

«U zal het van mij wel willen aannemen als ik U verzeker dat het behoren van een kandidaat tot een bepaalde universiteit geen enkele rol heeft gespeeld bij het aanwijzen van de laureaat.

Maar het was wél een aangename verrassing toen de jury achteraf vaststelde dat de vier jongste laureaten elk een andere universiteit vertegenwoordigen: prof. Maresceau, laureaat 1982, de R.U.G., prof. Lenaerts, laureaat 1984, de K.U.L., prof. Flamée, laureaat 1986, de V.U.B. en thans de laureaat 1988, de U.I.A. Een ongewilde maar welkome evenwichtige verdeling over vier blijkbaar volwaardige instellingen.

Ik hecht eraan mijn collega's leden van de jury — professor emeritus Jean Van Houtte, minister van State, emeritus professor Robert Vandeputte, ere-gouverneur van de Nationale Band, en de professoren Gustaaf Baeteman van de V.U.B. en Simon Fredericq van de R.U.G. — oprecht te danken voor de toewijding waarmee zij hun taak nogmaals gewetensvol hebben vervuld.

Die taak was ook ditmaal verre van gemakkelijk.

Niet minder dan negen jonge geleerden werden als kandidaat voorgedragen.

Het was bepaald moeilijk een keuze te doen en de jury wenst de voortreffelijke kwaliteit van meer dan één niet bekroond werk te onderstrepen en ook die auteurs met hun werk te feliciteren

De jury heeft ten slotte, na rijp beraad, de prijs Fernand Collin 1988 toegekend aan de heer Aloïs Van Oevelen voor zijn werk *De overheidsaansprakelijkheid voor het optreden van de Rechterlijke Macht*.

Waarde heer Van Oevelen,

U hebt schitterende studies gedaan aan de K.U.Leuven, U werd nadien assistent aan de Universitaire Instelling Antwerpen, en met het vandaag bekroonde werk verwierf U aan deze laatste universiteit, met de grootste onderscheiding, het doctoraat in de rechten.

Het onderwerp dat U hebt gekozen is niet alleen actueel en belangrijk.

Het is ook een moeilijk probleem. Het raakt een van de grondregele van het leven in gemeenschap in onze Westerse democratieën: de overheidsaansprakelijkheid voor door haar veroorzaakte schade. En U hebt het aangedurfd het probleem te behandelen in een bijzonder delicate sector: die van de Rechterlijke Macht.

Als men in België spreekt van de overheidsaansprakelijkheid, dan heeft men het traditioneel over het onrechtmatig handelen van de uitvoerende macht. De aansprakelijkheid voor het optreden van de Rechterlijke Macht werd pas in de laatste jaren aangesneden.

Max Rheinstein was, veertig jaar geleden, een van de eersten die, in zijn studie *Who watches the watchman?* het probleem duidelijk stelde en het taboe doorbrak.

Vandaag, nu de bevoegdheid van de Rechterlijke Macht steeds ruimer (niet meer louter jurisdictioneel) is geworden en de taak van de rechter in de samenleving allengs veelomvattender is, wordt de vraag naar de aansprakelijkheid daarvoor, steeds dringender

Thans kan de rechter slechts, onder strikte voorwaarden, persoonlijk aansprakelijk worden gesteld, nl. door de procedure van het verhaal op de rechter.

Nog steeds wordt het probleem door vele juristen met argwaan bekeken en nemen rechtsleer en rechtspraak traditioneel een afwijzende houding aan.

Is die houding nog wel te rechtvaardigen en, zoniet, wie moet aansprakelijk worden gesteld, de publiekrechtelijke persoon van de Staat of de individuele magistraat, zijn orgaan?

Uit een positiefrechtelijke analyse van de houding van de rechtsleer (en in mindere mate van de rechtspraak) tegenover het probleem, blijkt dat de meesten — op grond van een aantal argumenten waarover straks meer — traditioneel de opvatting verdedigen dat de Staat niet aansprakelijk kan worden gesteld voor de schade veroorzaakt door fouten en onzorgvuldigheden in de jurisdictionele of niet-jurisdictionele ambtshandelingen van de magistraten.

Ons land kent weliswaar wettelijke regelingen waardoor, wegens specifieke handelingen van de rechter of het O.M., onder strikte voorwaarden, schadevergoeding ten laste van de Staat kan ontstaan: de herziening in strafzaken, het vergoedingsstelsel voor onrechtmatige vrijheidsberoving en onwerkdadige voorlopige hechte-

nis. De auteur wijst op de beperkte draagwijdte van deze regelingen.

In verband met de persoonlijke aansprakelijkheid van de magistraat, onderzoekt hij omstandig het verhaal op de rechter, het voorrecht van jurisdictie en de onttrekking van de zaak aan de rechter. Ook bij deze rechtsfiguren wijst hij op de bijzonder zwakke positie van de burger en formuleert hij enkele soms verregaande voorstellen.

De auteur onderzoekt omstandig in hoeverre op de bepalingen van het E.V.R.M. een beroep kan worden gedaan om van de Staat schadevergoeding te vorderen wegens miskenning door een magistraat, van de in de artt. 5 en 6 gewaarborgde grondrechten. Hij is echter, o.m. wegens de lange duur van de procedure, vrij sceptisch ten aanzien van de efficiëntie van de door het verdrag geboden mogelijkheden. Maar hij onderstreept het groot belang ervan voor de rechtsontwikkeling.

Na deze kritische ontleding van de toestand in België, volgt een vergelijkende studie van de doctrine, de rechtspraak en de wetgeving in de bijzonderste van de ons omringende landen. De auteur besteedt vooral aandacht aan de toestand in Engeland, Nederland en Frankrijk.

In Engeland bepaalt de Crown Proceedings Act van 1943 uitdrukkelijk dat noch de Staat noch de individuele magistraat aansprakelijk is voor schade veroorzaakt door «Judicial acts», in Nederland, stelt hij enige relativering vast van het principe door de recente doctrine, en een voorzichtige «opening» door de Hoge Raad. In Frankrijk stelt de wet van 5 juli 1972 de staat *rechtstreeks aansprakelijk* in geval van «faute du service» — mits met gekwalificeerde fout — of, wegens schade veroorzaakt door de «faute personnelle» van de magistraat, maar dan met behoud van het recht voor de Staat om tegen de magistraat een regresvordering in te stellen wegens opzettelijke fout of zware ambtstekortkoming.

In het belangrijk *Deel IV* van zijn werk brengt de auteur een kritische evaluatie van het Belgische positieve recht ter zake en onderzoekt hij of in het Belgische recht niet voldoende *aanknopingspunten* aanwezig zijn waarop de aansprakelijkheid — al dan niet met tusschenkomst van de wetgever — kan worden *geconstrueerd*.

Allereerst de evaluatie.

De auteur stelt dat het traditioneel beginsel van de niet-aansprakelijkheid van de Staat, zoals dit in België wordt gehuldigd, niet meer houdbaar is en dat de klassieke argumenten tegen die aansprakelijkheid geen voldoende juridische rechtvaardiging uitmaken.

1) Het soevereiniteitsargument rust op een verouderde staatsidee. Nu het Hof van Cassatie aanvaardt dat de staat aansprakelijk kan zijn voor de schade veroorzaakt door het onzorgvuldig uitoefenen van de *verordende* bevoegdheid, kan de soevereiniteitsidee geen voldoende reden meer zijn om de aansprakelijkheid van de Staat voor het *rechterlijk* optreden uit te sluiten.

2) Wat het argument «onafhankelijkheid van de magistraten» betreft: men moet de persoonlijke aansprakelijkheid van de magistraten en die van de staat beter onderscheiden. De persoonlijke *onafhankelijkheid* van de magistraat wordt niet aangetast wanneer voor zijn tekortkomingen de Staat aansprakelijk wordt gesteld. Aansprakelijkheid van de staat en onafhankelijkheid van de Rechterlijke Macht zijn geen tegenstrijdige beginselen.

3) Het argument van de onvernegbaarheid met het gesloten systeem van de bij wet geregelde rechtsmiddelen verwerpt de auteur op grond dat de rechtsmiddelen niet in de eerste plaats een schadeherstellende functie hebben en in een aantal gevallen wél de rechterlijke vergissing ongedaan maken maar de schade niet herstellen.

4) Het «gezag van gewijsde»-argument ten slotte — dat zwaar blijft doorwegen — heeft slechts een beperkte draagwijdte: de regel «res judicata» geldt alleen voor de eigenlijke jurisdictionele beslissingen. Bovendien vereist de exceptie van het gerechtelijk gewijsde identiteit van voorwerp, oorzaak en partijen. Het aansprakelijk stellen van de staat en het formele gezag van gewijsde zijn niet onverzoenbaar.

De traditionele argumenten, zo besluit de auteur, kunnen enkel aan de aansprakelijkheid voorwaarden en beperkingen opleggen: een genuanceerde benadering is nodig.

De rechtsbescherming van de burger tegen onrechtmatig gerechtelijk optreden berust ten slotte op een *bredere maatschappelijke visie* omtrent de werking van de Rechterlijke Macht. De rechtsbedeling is immers een essentiële door de staat ingerichte openbare

dienst.

Wat de *aanknopingspunten* en de *verdere uitbouw* van het systeem in België betreft :

Ook het optreden van de Rechterlijke Macht, zo stelt de auteur, is onderworpen aan de *algemene zorgvuldigheidsnorm* waarvan de niet-naleving overheidsaansprakelijkheid met zich brengt. De algemene beginselen van behoorlijk bestuur nemen voor de Rechterlijke Macht, de vorm aan van *algemene beginselen van behoorlijke rechtspraak* en van behoorlijk vervolgingsbeleid voor het O.M.

En de auteur pleit daarbij — wellicht terecht — voor een volle, niet marginale toetsing:

Anderzijds brengen, met toepassing van de *orgaantheorie*, de onrechtmatige handelingen van de magistraten de rechtstreekse aansprakelijkheid van de staat met zich.

Dát zijn de twee aanknopingspunten waarop de overheidsaansprakelijkheid voor het optreden van de Rechterlijke Macht, naar Belgisch positief recht, kan worden gegrondvest.

De concrete uitwerking van deze overheidsaansprakelijkheid — respectievelijk voor de jurisdictionele en de niet-jurisdictionele beslissingen van de magistraten — wordt door de auteur met zin voor nuances uiteengezet. Het zou me echter te ver leiden hierop in te gaan.

Op de vraag of de tussenkomst van de wetgever gewenst is, antwoordt de auteur dat hiervoor op dit ogenblik geen behoefte bestaat. Een redelijke oplossing kan worden bereikt op basis van de bestaande rechtsregels. Toepassing van de algemene zorgvuldigheidsnorm ook voor de organen van de Rechterlijke Macht en toepassing van de orgaantheorie, moeten samen een doeltreffende rechtsbescherming kunnen bieden.

Indien tot een wettelijke regeling zou worden besloten, pleit de auteur voor het (Franse of Duitse) systeem van een rechtstreekse en exclusieve aansprakelijkheid van de staat (maar zonder een gekwalificeerde fout te eisen), gecombineerd met een regresvordering van de staat (op grond van zware fout of grove nalatigheid) tegen de individuele magistraat.

Dit overzicht, waarde heer Van Oevelen, geeft slechts een beperkt idee van de rijkdom van uw werk, dat niet slechts naar de omvang (twee boekdelen van samen 940 blz.) indrukwekkend is, maar ook naar de inhoud uitzonderlijke kwaliteiten vertoont.

U hebt uw onderwerp uiterst volledig en veelzijdig toegelicht: er is geen aspect of het wordt met wetenschappelijke nauwgezetheid onderzocht.

In tal van takken van het recht — niet alleen de overheidsaansprakelijkheid, maar ook het strafrecht, het gerechtelijk recht, het administratief recht en het E.V.R.M. toont U zich beslagen.

Voortreffelijke juridische analyse gaat gepaard met zin voor synthese.

Merkwaardige objectiviteit siert uw werk en u aarzelt niet zelf vooruitstrevende maar goed geadstrueerde stellingen te verdedigen.

Uw werk is methodisch en logisch opgebouwd. De heldere en vlotte stijl maken het tot aangename lectuur.

Uw promotor, prof. Kruihof, nochtans niet bekend voor onbesuisde zin voor loftuigingen, heeft uw werk in zijn voorwoord in uitzonderlijke bewoordingen geprezen. Hij noemt het — ik citeer — «vandaag een baanbrekende studie, morgen een groot standaardwerk».

De jury onderschrijft die beoordeling graag.

Het is me dan ook een voorrecht U, in naam van de jury, uit te roepen tot laureaat van de Fernand Collin-Prijzen 1988. In naam van dezelfde jury en ook in eigen naam feliciteer ik u zeer hartelijk».

De plaats van de Hoge Raad in het huidige staatsbestel; de veranderingen in de rol van de Hoge Raad als rechtsvormer.

Symposium, 30 september 1988, Nederlands Congresgebouw te 's-Gravenhage

Men is zich in Nederland, evenals in de andere Westerse democratiën, de laatste tijd in toenemende mate ervan bewust geworden dat er zich binnen ons staatskundig bestel verschuivingen hebben voorgedaan - en nog steeds voordoen - in de verhouding tussen de rechterlijke macht enerzijds en de wetgevende en uitvoerende macht anderzijds.

De rechter - en met name de Hoge Raad - treedt steeds vaker op als wetgever-plaatsvervanger en als controleur van het bestuur, van de materiële wetgever en zelfs van de formele wetgever (toetsing aan internationale verdragen).

Elk van die ontwikkelingen lijkt de positie van de rechterlijke macht in het algemeen en van de Hoge Raad als hoogste rechter in het bijzonder te versterken ten koste van de wetgevende en de uitvoerende macht. Die ontwikkelingen lijken duidelijk. Maar over wat er precies aan de hand is en over de oorzaken en de gevolgen van die ontwikkelingen bestaat nog grote onzekerheid.

Onzekerheid is nooit in het belang van een goede rechtspraak en rechtsvorming. Daarom heeft de Hoge Raad zijn 150-jarig bestaan aangegrepen om die ontwikkelingen en zijn positie daarin meer bekendheid te geven en verder onderzoek naar en discussie over die positie uit te lokken.

Grotere bekendheid bij en reacties van het grote publiek (via de publickspers) tracht de Hoge Raad te bereiken via een begin september 1988 uit te zenden NOS-documentaire, een educatief op scholen gericht videoprogramma, een in het Haagse Museon te houden tentoonstelling en een grotendeels door leden van de Hoge Raad als jubileumboek geschreven portret van de Hoge Raad.

Het (verder) onderzoek door en de discussie met juristen en politici wil de Hoge Raad bevorderen door het houden van een symposium op 30 september 1988 over het thema «de plaats van de Hoge Raad in het huidige staatsbestel; de veranderingen in de rol van de Hoge Raad als rechtsvormer».

Voorafgaande aan het symposium zal een symposiumbundel verschijnen waarin hoogleraren - acht rechtsgeleerden en twee rechtssociologen - verslag doen van hun onderzoek van een aantal aspecten van het thema.

Inhoud van de symposiumbundel:

Deel A: De rechtspraak van de Hoge Raad.

1. Hoe vat(te) de Burgerlijke kamer van de Hoge Raad zijn rechtsvormende taak op?
Prof. mr. H.C.F. Schoordijk
2. De rol van de Hoge Raad en de ontwikkeling van het cassatieright in strafzaken.
Prof. dr. D. Schaffmeister
3. De Belastingkamer van de Hoge Raad als rechtsvormend orgaan.
Prof. mr. J.P. Scheltens

Deel B: Verdragen en Staatsrecht.

4. De houding van de Hoge Raad jegens de verdragen inzake de rechten van de mens.
Prof. mr. P. van Dijk
5. Onafhankelijke rechtsvorming.
Staatsrechtelijke aantekeningen over de plaats en functie van de Hoge Raad in de Nederlandse rechtsorde.
Prof. mr. E. Hirsch Ballin

Deel C: Cassatierightspraak in andere landen.

6. De Hoge Raad in rechtsvergelijkend perspectief - van rechtseenheid naar rechtsvorming -
Prof. mr. E.H. Hondius
7. De belastingkamer van de Hoge Raad in vergelijking met het Bundesfinanzhof van de Bondsrepubliek Duitsland.
Prof. dr. J.E.A.M. van Dijk
8. Klein maar fijn.
De Hoge Raad vergeleken met het Bundesgerichtshof.
Prof. dr. E. Blankenburg

Deel D: Achtergronden en toekomst.

9. De veranderende plaats van de Hoge Raad in de samenleving.
Prof. dr. Mr. C.J.M. Schuyt
10. De verwachtingen voor de toekomst.
Prof. mr. M. Scheltema

Tijdens het symposium zullen de leden van de Hoge Raad en zijn Parket zich niet beperken tot kijken en luisteren. Niet alleen zal de discussie over elk deelonderwerp gedurende tien minuten door een telkens wisselend lid van Hoge Raad en Parket worden ingeleid, maar ook zullen de leden van de Hoge Raad en het Parket bij de Hoge Raad zich in de op die inleidingen volgende discussie mengen.

Programma van het symposium:

- 9.30-10.00 Ontvangst
- 10.00-10.05 Welkomstwoord door de President van de Hoge Raad, mr. H.E. Ras
- 10.05-10.15 Opening van het symposium door de symposiumvoor-

- zitter mr. T. Koopmans, oud-lid van de Hoge Raad, thans rechter in het Hof van de Europese Gemeenschappen te Luxemburg
- 10.15-12.15 Discussie n.a.v. de beschouwingen in de symposiumbundel over de civiel-, straf- en belastingrechtelijke jurisprudentie van de Hoge Raad. De discussie zal kort worden ingeleid door resp. mr. A.R. Bloembergen, mr. L.C.M. Meijers en mr. J.C.J. van Vucht
- 12.15-14.00 Lunch
- 14.00-15.15 Discussie n.a.v. de beschouwingen in de symposiumbundel over de betekenis van de (mensenrechten-)verdragen voor de (rechtspraak van de) Hoge Raad en over de staatsrechtelijke positie van de Hoge Raad. Hier wordt de discussie ingeleid door resp. Mevrouw mr. A.C. van den Blink en mr. M.R. Mok.
- 15.15-15.45 Theepauze
- 15.45-17.00 Discussie n.a.v. de beschouwingen in de symposiumbundel over de vergelijking met de situatie in andere landen, de maatschappelijke achtergronden van de verandering in de positie van de Hoge Raad en over de te verwachten ontwikkelingen in de toekomst. Deze discussie wordt ingeleid door mr. M.J.P. Verburgh.
- 17.00-17.05 Sluiting van het symposium door mr. Koopmans.
- 17.05-18.30 Ontvangst van de symposiumdeelnemers door de Gemeente 's-Gravenhage.

U kunt zich voor het symposium opgeven en de symposiumbundel bestellen door dit schriftelijk onder gelijktijdige overmaking van een bedrag van f.100,- naar bankrekening 25.74.33.236 bij Bank Mees & Hope te 's-Gravenhage (postgiro bank: 68500), t.n.v. Mw. mr A. Bouten, jubileumsecretaris Hoge Raad, mee te delen aan genoemde jubileumsecretaris, Postbus 20303, 2500 EH 's-Gravenhage.

De symposiumbundel wordt u dan in de maand augustus toegezonden. Bij overschrijding van de capaciteit wordt over plaatsing beslist overeenkomstig de volgorde van binnenkomst van de betalingen.

N.B. Voor 200 studenten bestaat de mogelijkheid om met 50% korting de symposiumbundel te ontvangen en aan het symposium deel te nemen. Zij dienen dan een briefkaart voorzien van naam, adres, universiteit en collegekaartnummer onder gelijktijdige overmaking van een bedrag van f. 50,- naar bankrekening 25.74.33.236 bij Bank Mees & Hope te 's-Gravenhage (postgiro bank: 68500), t.n.v. Mw. mr A. Bouten, jubileumsecretaris Hoge Raad, te zenden naar genoemde jubileumsecretaris, Postbus 20303, 2500 EH 's-Gravenhage.

Bij overschrijding van het genoemde getal van 200 wordt ook hier over plaatsing beslist overeenkomstig de volgorde van binnenkomst van de betalingen.

Prijs Recht en Economie

Bij ministerieel besluit van 23 december 1987 werd de Tweejaarlijkse Staatsprijs 1987 voor Recht en Economie (Vlaamse Gemeenschap) toegekend aan prof. dr. Koen Geens voor zijn in 1986 verdedigd doctoraal proefschrift *Het vrij beroep. Enkele theoretische beschouwingen aan de hand van een vergelijkende studie naar Belgisch recht van de reglementering ter zake van de beroepen van arts, advocaat, architect en bedrijfsrevisor.*

De jury die de prijs toekende, was samengesteld uit leden van de koninklijke Academie voor Wijsbegeerte, Letteren en Schone Kunsten van België: procureur-generaal E. Krings, em. professor R. Vandeputte, professor W. van Gerven en professor T. Peeters.

De prijs zal worden uitgereikt n.a.v. de viering van het vijftigjarig bestaan de Koninklijke Academie later dit jaar.

Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht

Tijdens de jongste jaarvergadering van het Interuniversitair Centrum voor Gerechtelijk Recht werd de eerste prijs van het Centrum uitgereikt aan mevrouw Annelies Wylleman voor haar scriptie in het gerechtelijk recht.

Het bestuur van het Interuniversitair Centrum heeft beslist ter

gelegenheid van de jaarvergadering op 8 december 1988 een nieuwe prijs uit te reiken voor de beste scriptie van laatstejaarsstudenten die hun eindexamen hebben behaald tijdens de academiejaren 1986-1987 en 1987-1988.

De kandidaten voor deze prijs worden verzocht een exemplaar van hun scriptie te sturen aan de voorzitter van het Interuniversitair Centrum, prof. Albert Fettweis, Kielenstraat 45, 3700 Tongeren, en dit voor uiterlijk 15 september 1988.

XIIIe Journées juridiques J. Dabin

Op 16, 17 en 18 november 1988 worden te Louvain-la-Neuve de XIIIe Journées juridiques J. Dabin gehouden. In het kader hiervan wordt door het departement Internationaal Recht van de U.C.L. een colloquium georganiseerd over «Schadevergoeding bij rampen en het technologisch risico in het internationaal en communautair recht».

Informatie: Secrétariat, Collège Thomas More, Place Montescieu 2, 1348 Louvain-la-Neuve (tel. 010/47.47.78).

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor notarissen, 1987

nr. 2, februari

Krings, E., De vordering tot verbetering van familienaam (conclusie voor Cass., 30 januari 1987); Vanbeylen, K., Uitvoerend beslag op onroerend goed en de rangreling. Enkele praktische overwegingen; Elhaut, K., advies voor Rb. Brussel, 13 januari 1987 (huwelijksvermogensrecht — homologatie wijziging huwelijkscontract — inbreng in het gemeenschappelijk vermogen van toekomstige goederen — grote procedure).

nr. 3, maart

De Decker, H., Geldigheid en doelmatigheid van de testamentaire ascendentenverdeling die betrekking heeft op goederen, deel uitmakend van het gemeenschappelijk vermogen.

nr. 4, april

Vanbeylen, K., Beslag op onroerende goederen door bestemming. Kanttekeningen bij recente rechtspraak; Bouckaert, F., Commentaar bij de wet van 1 april 1987 tot wijziging van artikel 1401 B.W.

nr. 5, mei

Van Bael, J., Taal in vennootschapsakten; Weyts, L., Successie-recht op een levensverzekering uitbetaald aan een ex-echtgenoot.

Bank- en Financieuzen, 1987

nr. 6

Vandoorne, M., Financiële innovatie en het internationaal bankstelsel; Denoël, E., Measuring a tax-specific term structure of interest rates in the market for Belgian government bonds; Simont, L. en Bruyneel, A., Chronique de droit bancaire privé — Les opérations de banque (1979-1986).

nr. 7

Dembour, P., Estimation du risque de perte afférent à un portefeuille de prêts personnels et de financements; Loehnis, A.D., The «Big Bang» revisited: the Prospects for Securities Markets in Europe; Missorten, W., Interest rate swaps — The delayed payment; Van den Spiegel, F., Waardebepaling van opties op vastrentende activa — Een praktisch onderzoek op spaarbons.

Annales de droit de Louvain, 1987

nrs. 3-4

Meulders-Klein, M.T., L'établissement et les effets personnels de la filiation selon la loi belge du 31 mars 1987; van Compennolle, J., Aspects judiciaires des actions relatives à la filiation; Raucant, L., Le nouveau droit de la filiation: aspects patrimoniaux; Hanotiau, M., Les dispositions transitoires de la loi modifiant diverses dispositions légales relatives à la filiation; Rigaux, F., Le nouveau droit de la filiation à l'épreuve des droits de l'homme.